

РЪКОВОДСТВО
ЗА ЕКСПЕРТИ, КОИТО УЧАСТВАТ
И ПРОВЕЖДАТ РАЗПИТИ НА
ДЕЦА, ЖЕРТВИ И СВИДЕТЕЛИ
НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯ

исдп

ИНСТИТУТ ПО СОЦИАЛНИ
ДЕЙНОСТИ И ПРАКТИКИ

РЪКОВОДСТВО
ЗА ЕКСПЕРТИ, КОИТО УЧАСТВАТ
И ПРОВЕЖДАТ РАЗПИТИ НА
ДЕЦА, ЖЕРТВИ И СВИДЕТЕЛИ
НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯ

Това ръководство се издава в рамките на проект „Пакет от интегративни услуги за гарантиране на правата на деца, участници в правни процедури”, номер на договор CSP 029-138/24.07.2013.

BULGARIAN-SWISS COOPERATION PROGRAMME
БЪЛГАРО-ШВЕЙЦАРСКА ПРОГРАМА ЗА СЪТРУДНИЧЕСТВО

Проектът се реализира с финансовата подкрепа на Българо-Швейцарска програма за сътрудничество чрез Фонд за реформи, свързани с участието на гражданското общество.

Издава:

Институт по социални дейности и практики

София 1606

ул. „Виктор Григорович” №1, ет. 1, ап. 1

тел: +359 2 852 47 13

sapi@sapibg.org

www.sapibg.org

ISBN 978-954-2956-15-0

София, 2015

Съдържание

Въведение	5
ГЛАВА 1. АДАПТИРАНО КЪМ ПОТРЕБНОСТИТЕ НА ДЕТЕТО ПРАВОСЪДИЕ.....	7
I. Организация и подготовка за провеждане на разпит на дете в рамките на адаптирано към потребностите на детето правосъдие	8
1. Въведение	8
2. Важни отправни точки при вземане на решение за организиране и провеждане на разпит на дете.....	9
2.1. <i>Защита на правата и най-добрия интерес на детето</i>	10
2.2. <i>Изисквания за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепа и защитата на жертвите на престъпления</i>	11
2.3. <i>Изисквания за териториално взаимодействие и координация между органите по закрила в случаите на насилие над дете</i>	14
3. Организиране и провеждане на разпит според етапа на проучване на случая и заявката за разпит	20
3.1. <i>Организиране и провеждане на разпит на дете във фаза на сигнализиране и на съмнение за извършено престъпление над дете</i>	21
3.2. <i>Фаза на досъдебно производство</i>	22
4. Особенности при организиране и провеждане на разпит, когато самото дете не е споделило за извършено насилие над него	26
4.1. <i>„Вземане на решение“ като ключов елемент при разследване на престъпления и сексуални посегателства над деца</i>	27
4.2. <i>Причини, поради които децата не разкриват акт на извършено насилие над тях</i>	28
5. Механизмът на насилие над детето включва съблазняване и купуване на детето, както и сексуализиране на детето.	33
6. Доставчиците на услуги за деца и тяхната роля за защитата правата на децата, жертви и свидетели на престъпления	35
6.1. <i>Роля на застъпничество за защита на интересите на детето, участник в правна процедура</i>	35
6.2. <i>Доставчиците на услуги за деца като фасилитатори и посредници за междусекторното взаимодействие</i>	38
II. Роля на съдията при сътрудничеството между компетентните органи за осигуряване на закрила на деца, жертви или в риск от насилие	43
1. Въведение	43
2. Участници	43
2.1. <i>Задължителни участници</i>	43
2.2. <i>Алтернативни участници</i>	44
3. Ролята на съдията при работата на Координационния механизъм	45
4. Независимост и безпристрастност на съдията.....	46
5. Заключение	48

ГЛАВА 2. ПРОВЕЖДАНЕ НА РАЗПИТ ИЛИ ИЗСЛУШВАНЕ НА ДЕТЕ	49
I. Представяне на опита на специалистите на ИСДП	50
1. Кога се провежда разпит или изслушване на дете.....	50
2. Как се провежда разпитът?	50
3. Основни фаза при провеждане на разпит/изслушване	51
3.1. <i>Първоначална оценка</i>	51
3.2. <i>Договаряне и настройване на детето за разпита/изслушването</i>	56
3.3. <i>Провеждане на разпита</i>	58
3.4. <i>Приключване на разпита</i>	62
4. Цялостна оценка на нуждите на детето от възстановяване, подкрепа и придружаване по време на правните процедури.....	63
5. Особености на техниките при интервюиране с цел разпит на деца	63
5.1. <i>Видове въпроси при разпит на деца</i>	63
5.2. <i>Подходяща невербална комуникация при разпит на деца</i>	67
5.3. <i>Водещи теоретични позиции относно разпита на деца</i>	68
5.4. <i>Структурирана методика за разпит на деца</i>	70
 ГЛАВА 3. МОБИЛЕН ЕКИП ЗА РАЗПИТ НА ДЕЦА – ОПИТ И ПРАКТИКА В БЪЛГАРИЯ	73
1. Изслушване в „Синя стая” към КСУДС – Шумен	74
2. Подготовка и изслушване на деца, жертви или свидетели на престъпление.....	75
3. Подготовка за изслушване на дете – случай от практиката	77
4. Споделяне на опит – подготовка и изслушване на деца, жертви и/или свидетели на престъпление.....	80
 ГЛАВА 4. МАТЕРИАЛИ В ПОМОЩ НА ЕКСПЕРТИТЕ ЗА РАЗПИТ НА ДЕЦА, УЧАСТНИЦИ В ПРАВНИ ПРОЦЕДУРИ.....	83
1. Характеристики на развитието на деца според възрастта	84
2. Подход, съобразен с особеностите на детето, възрастта и гледната точка.....	84
 ГЛАВА 5. МЕЖДУНАРОДЕН ОПИТ И ДОБРИ ПРАКТИКИ ПРИ РАЗПИТ НА ДЕЦА В ИТАЛИЯ И ФРАНЦИЯ	91
1. Опитът на Италия при разпити на деца	92
2. Опитът на Франция при разпити на деца, жертви и свидетели на престъпления	98

Въведение

Настоящото ръководство е издадено в рамките на проект „Пакет от интегративни услуги за гарантиране правата на деца, участници в правни процедури“, с финансовата подкрепа на Българо-Швейцарска програма за сътрудничество, Фонд за реформи, свързани с участието на гражданското общество. Настоящото ръководство има за цел да подпомогне професионалистите, които работят с деца, жертви и свидетели на престъпления, и особено тяхната дейност, свързана с провеждането на разпити или изслушвания на децата, участници в правни процедури. Ръководството се стреми да отговори на въпроси, повдигнати от практиката на мобилните екипи за разпити на деца, която екипът на Институт по социални дейности и практики вече повече от 7 години се опитва да подобрява и развива, като въвежда и промотира прилагането на приветливото към децата правосъдие или както още се нарича – правосъдие, адаптирано към потребностите на детето. Признавайки, че детето е свидетел с особени потребности, настоящото ръководство съдържа актуална информация и материали, които допринасят за подобряване на съществуващата у нас практика за разпити на деца, която трябва да се базира на зачитане на най-добрия интерес на детето и да се съобрази с принципите на т.нар. щадящо правосъдие.

ГЛАВА 1.
АДАПТИРАНО КЪМ ПОТРЕБНОСТИТЕ
НА ДЕТЕТО ПРАВОСЪДИЕ

I. Организация и подготовка за провеждане на разпит на дете в рамките на адаптирано към потребностите на детето правосъдие

Изготвил: д-р Надя Стойкова

1. Въведение

От 2008 г., когато бе разкрита първата специализирана стая за разпити на деца според принципите на т.нар. „щадящо правосъдие“ или правосъдие, адаптирано към потребностите на детето и неговата психика, екипът на Институт по социални дейности и практики се опитва да въведе в практиката не само *нов подход при провеждането на разпити на деца*, жертви или свидетели на престъпление, но и *нова професионална култура на работа с децата*, участници в правни процедури. През тези години на работа екипът на ИСДП подкрепя професионалистите, работещи с деца в сферата на правосъдието и закрилата на деца, така че да се гарантира спазването на най-добрия интерес на детето при взимане на решения, касаещи го като участник в правни процедури, да се защити психиката на детето от допълнителни травми като участник в процеса и не на последно място да се гарантира интересът на правосъдието за разкриване на обективната истина. В този смисъл темата относно въпроса как да се организира и проведе разпит на дете, жертва и свидетел на престъпления, е актуална и поражда редица допълнителни въпроси, насочени към практиката. В това ръководство ще се опитаме да отговорим на въпроси, произлезли от самите професионалисти, за да подкрепим процеса на промяна и най-вече на въвеждане на нова професионална култура и практика за работа с деца, жертви и свидетели на престъпления.

Въпросите, които ще засегнем, са по отношение на самата практика на организиране и провеждане на разпитите по начин, който гарантира защитата на правата на детето като участник в правни процедури. В този смисъл големият въпрос, който си поставяме е: ***Как да се организира и провежда разпитът на дете, жертва или свидетел на престъпление като се приложат принципите на щадящото правосъдие?***

За да отговорим на този голям въпрос, ще се опитаме да дадем отговори на следните допълнителни въпроси:

- 1) За какво специалистите трябва да внимават и с какво трябва да се съобразят, когато организират и провеждат разпити на деца, за да се защити психиката на детето, но в същото време да се получи и надеждна информация за целите на правосъдието?
- 2) На кой етап от разследването и проучването на случая да се проведе разпитът? Пред кого, с участието на кого и как това рефлектира върху качеството на разпита и защитата на интересите на детето?
- 3) Има ли фактори, които могат да окажат негативно влияние върху детето по време на разпита или да попречат на детето да разкрие истината? Кои са тези фактори и как да намалим влиянието им?
- 4) Взаимодействието и качеството на взаимодействието между професионалистите от различните сектори (полиция, прокуратура, социални служби, съд, доставчици на ус-

луги за деца и родители, здравните услуги и др.) има ли значение при организиране и провеждане на разпитите на деца и какви последици могат да настъпят за детето при лошо взаимодействие?

В настоящия материал ще се опитаме да дадем отговор на тези въпроси или да провокираме професионална дискусия с цел да се подобри практиката и да се гарантира по-добра защита на децата, жертви на престъпления и участници в правни процедури. Също така ще споделим и опит от практиката, която е натрупана през годините.

Когато търсим отговор на въпроса „*За какво специалистите трябва да внимават и какво трябва да се съобразят, когато организират и подготвят разпити на деца, за да се защити психиката на детето, но в същото време да се получи и надеждна информация за целите на правосъдието?*“, то трябва да признаем, че отговорът на този въпрос не е лесен, тъй като не е еднопластов. В сега съществуващата ситуация у нас на реформа и в същото време на действащи стари нормативни практики, **решението за организирането и провеждането на разпита на дете**, по-скоро се взима еднолично от съответния орган, при който е сигналът, случаят, делото и който има правомощия да вземе такова решение за разпит на дете. В това ръководство ще се опитаме да погледнем въпроса „кой взима решението за разпит на дете“ през действащите нормативни актове, които задължават всички органи при взимане на решения за детето да се съобразят с висшия интерес на детето. В този смисъл взимането на решение за разпит на дете от съответния орган, с правомощия да вземе такова решение, би следвало да е **консултирано решение** с експерти, работещи с деца, и съобразено с преценка за най-добрия интерес на детето.

От друга страна, когато говорим за **разпит на дете**, визираме процесуално действие, което е разписано в нормативен акт и има доказателствена стойност. В същото време обаче в практиката знаем, че с децата в рамките на полицейската проверка се провеждат често действия, които не се наричат разпити и нямат доказателствена тежест, но по същество това са разговори с децата, снемане на обяснения и др., които се преживяват от детето като разпити и го поставят в ситуация да разказва едно и също на различни лица. Подобни разговори с децата за изясняване на данни и факти се провеждат и от други структури в системата, например от социалните служби, за да се направи оценка на социалната ситуация на детето или от вещите лица на по-късен етап, за да се прецени способността на детето да дава свидетелски показания.

Всички тези особености на практиката у нас налагат да се изведат **основни принципни положения, които да послужат като отправна точка за вземане на решение** от съответния компетентен орган кога и как да се организира и каква подготовка да се проведе преди разпита на детето, жертва на насилие или престъпление.

2. Важни отправни точки при вземане на решение за организиране и провеждане на разпит на дете

Ще разгледаме няколко важни и основни **принципни положения, базирани на нормативни документи**, които са основополагащи и трябва да се използват като отправни точки за вземане на решение как да се организират и проведат действия с дете, участник в правни процедури.

2.1. Защита на правата и най-добрия интерес на детето

Принципът за защита на правата и на най-добрите интереси на детето нормативно е изведен в Конвенцията за правата на детето (КПД). Важно е да се отбележи, че всички органи, взаимодействащи с дете, жертва или свидетел на престъпление, имат задължение да прилагат в работата си и да съблюдават принципа за защита на правата и най-добрите интереси на детето, който е разписан в чл.3 от КПД. В практиката относно разпитите на деца е необходимо този принцип **да се приложи на всеки етап от работата с дете и от всеки орган, който взима решения по отношение на детето.** В този смисъл **принципът се прилага на най-ранен етап, а именно още при вземането на решението как да се организира и проведе интервюто с детето, жертва или свидетел на престъпление.**

Прилагането на принципа за защита интереса на детето в тази ситуация включва гарантиране и предприемане на следното:

- Действия за намаляване на броя на разпитите;
- Действия за ограничаване броя на различните лица, които питат за едно и също детето и които присъстват пряко при интервюирането на детето;
- Действия за подsigуряване на приветлива обстановка, съобразена с особеностите и потребностите на детето;
- Действия за подsigуряване на адаптиран към особеностите на детето подход за разпит, т.е. методика, която е адаптирана към детето и професионалист, който е обучен за това;
- Действия за подsigуряване на по-висока степен на сигурност и защита на детето по време на интервюто, което включва: съблюдаване на риска за конфликт на лоялност, целесъобразност на присъствие и участие на родител по време на интервюто, както и ограничаване на директната видимост на извършителя от страна на детето;
- Подsigуряване на технически възможности разпитът да бъде записан и да се ползва за целите на производството от всички участници на различни етапи, за да се намалят броят на разпитите на детето и рискът да се повтаря една и съща информация пред различни участници в процеса.

За да се гарантира прилагането на принципа за защита правата на детето и за защита на неговите висши интереси като участник в правни процедури, екипът на ИСДП съвместно с магистрати от практиката – съдии, прокурори и разследващи полицаи, разработиха **Стандарти за разпит на деца, участници в правни процедури.** Тези Стандарти подробно обхващат всички действия, които трябва да се предприемат от страна на правоохранителните органи и органите по закрила при участие на деца в правни процедури. Стандартите са публикувани от ИСДП и могат да се намерят на следната интернет страница: www.sapibg.org.

Също така е важно да се отбележи, че този принцип на защита на правата на детето и конкретно висшите интереси на детето не се прилага еднократно само в най-ранния етап, но през целия процес от развитието на случая и от правораздаването, на всеки етап на взимане на решение, което касае интересите и правата на детето, участник в правна процедура.

Важно!

Прилагането на принципа за най-добър интерес на детето и защита на правата му не е еднократен акт, а е непрекъснат процес, който обхваща всеки етап от процеса на право-прилагане с участието на деца.

На практика това означава от най-ранния до крайния момент от процеса на право-прилагане и във всяка една процедура, в която участва дете.

2.2. Изисквания за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепа и защитата на жертвите на престъпления

С Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25.10.2012 г. се установяват **минималните стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления**. Директивата трябва да бъде транспонирана в държавите членки (респективно и в България) до 16 ноември 2015г. В този смисъл България е длъжна да въведе в практиката си изискванията на европейската директива. Част от тези изисквания касаят вземането на решение относно включването на дете в правни процедури в качеството му на пострадало лице от престъпление или насилие.

При организиране и провеждане на интервюто с детето, жертва на престъпление, е необходимо да се вземат предвид всички изисквания, поставени от Европейската директива 2012/29/ЕС. Тя въвежда задължението относно децата, които се приемат за уязвими жертви по време на наказателното производство, да се предприемат редица специални мерки с цел да се избегнат *рискове от повторно виктимизиране*, *риск от сплашване или отмъщение от страна на извършителя*, както и **да бъде направена индивидуална оценка на детето**, която да е извършена на възможно най-ранен етап. Ако трябва да се систематизират мерките, посочени в Директивата, които всяка страна членка е длъжна да гарантира и да предприеме, то може да се обобщят по следния начин (виж статия „Правата на жертвата на престъпление според правото на Европейския съюз, проф. д-р П. Голева, 2013):

- *Мерки срещу вторична виктимизация* (§53 от Директивата) – това включва всички действия за ограничаване на броя на контактите; за използване на видео и звукозаписна техника за запис на разпитите; за предотвратяване на неудобството на жертвата в съдебното производство като се ограничи визуалния контакт с извършителя, неговите близки и съучастници. Рискът от повторно виктимизиране може да се дължи на различни фактори – индивидуалните особености на жертвата; вида и характера на престъплението и обстоятелствата, при които е извършено.
- *Мерки за защита на децата-жертви*, които поради ниската си възраст или други особености са особено уязвими, и трябва да се гарантират техните права и равностойно участие в процеса чрез допълнителни и специални мерки.
- *Мерки за защита на жертви на насилие, които са поставени в ситуация на зависимост от извършителя* – икономическа, емоционална поради социални връзки и отношения и др.

- *Мерки за предоставяне на жертвите на престъпление, които имат увреждане, на равни права с останалите лица, както и други специфични мерки, разписани в Директивата, и др.*

Кога да се извърши индивидуалната оценка на детето?

В настоящата Директива моментът на подаване на жалбата се класифицира като част от наказателното производство (Директива 2012/29/ЕС). На практика това означава, че индивидуалната оценка на детето-жертва може да се извърши още на етап полицейска проверка на сигнала. Още на този етап на детето може **да бъде направена специализирана оценка** относно неговата ситуация, емоционално и психическо, социално и здравно състояние, като оценката трябва да съдържа информация относно риска върху детето да се окаже натиск, заплаха или принуда по време на целия процес на правосъдие (§55 и §56 от Директива 2012/29/ЕС). Също така **индивидуалната оценка** на детето-жертва трябва да даде информация дали е нужно да се предприемат подходящи мерки за защита и какъв да бъде техният характер (§58 от Директива 2012/29/ЕС). Вземането на решение кога и как да се организира и проведе разпитът на дете е базирано на индивидуалната оценка на потребностите и риска. Изготвянето на подобна оценка за ситуацията и особеностите на детето всъщност дава възможност на правосъдието да се адаптира към потребностите на детето, от една страна, а от друга отчитайки уязвимостта и риска върху детето да се окаже натиск, сплашване или отмъщение, да се предприемат такива мерки, че да се защити в максимална степен психика и сигурността на пострадалото дете.

Директивата е в сила за България от 2015 г. и поставя още едно сериозно изискване към професионалната практика – извършване на специализирана оценка на детето и неговата ситуация на най-ранен етап в наказателното производство. Не бива детето да бъде включвано в каквато и да е процедура преди да се направи тази оценка, която да послужи да се гарантира защитата и сигурността на детето, предпазването от вторична виктимизация като участник в правни процедури или от заплахи, натиск и т.н. от страна на извършителя. В България за съжаление практиката в тази посока е изключително слабо развита и тепърва предстои да се установи.

Принципът за най-добър интерес на детето, пострадало от престъпление, всъщност се прилага в изискванията на Директивата за изготвяне на индивидуална оценка, която да бъде в основата на взетите решения от страна на правоприлагащите органи. Самата Директива коментира изключенията, при които може да се премине към разпит на пострадало дете, без да се спазва изискването за прилагане на специални мерки, предвидени в резултат на индивидуална оценка. Това са единствено хипотези, при които отлагането или отсъствието на разпита „би могло да навреди на жертвата или на други лица, или на хода на производството“. Дори и в тези случаи индивидуалната оценка не отпада, но се отлага прилагането на мерките, които тя предлага. Изготвянето на индивидуална оценка, част от която е оценка на особеностите и състоянието на детето, всъщност помага на правосъдието да адаптира подхода си по време на разпита на детето.

С настоящия проект „Пакет от интегративни услуги за гарантиране правата на децата, участници в правни процедури“, в рамките на който се издава ръководството за изслушване и разпит на деца, всъщност се опитваме да въведем интегрирания подход на подкрепа и закрила на деца, жертви и свидетели на престъпления. Интегрираният подход също има за цел да допринесе за намаляване на риска от повторна виктимизация на жертвите, като се

гарантира провеждане на действия с жертвата по един цялостен и координиран подход, базиран на уважение и зачитане на правата на жертвата. В основата на този подход е оценката на детето – състояние, готовност, потребности, риск и ресурси.

У нас практиката за прилагане на специализирани индивидуални оценка на детето като участник в правни процедури на най-ранен етап, за да послужи на органите по закрила да се вземат решения как да се предпази детето от повторно виктимизиране като участник в правни процедури, от допълнителни рискове по време на участието му в правни процедури и разбира се, от необходимите мерки за защита и подкрепа, е в процес на развитие. Това е област, в която екипът на ИСДП е въвел свой инструментариум и се опитва да популяризира и международен добър опит от други европейски страни.

Какво трябва да съдържа оценката?

Според §56 от Директивата индивидуалната оценка на детето трябва да дава информация за личностните особености на жертвата като възраст, пол, полова идентичност или полово изразяване, етнически произход, раса, религия, сексуална ориентация, здравословно състояние, увреждания, статут на пребиваване, затруднения в общуването, връзка с извършителя на престъплението или зависимост от него, предишни извършени срещу жертвата престъпления. Също така в оценката трябва да се вземе предвид и да се посочи видът или характерът на престъплението и обстоятелствата, при които е извършено (дали е престъпление от омраза, от предразсъдъци или дискриминация, сексуално насилие, насилие при близки взаимоотношения и дали извършителят е бил в позиция на контрол и др.). Тази оценка трябва да даде информация за уязвимостта на жертвата по отношение на риск от повторно виктимизиране и риск от сплашване и отмъщение.

Повече информация какво съдържа индивидуалната оценка на детето е представена в глава 2 от настоящото ръководство.

Кой прави искане за изготвяне на индивидуалната оценка и кой може да я изготви?

Според Директивата държавата трябва да посочи органите, които са ангажирани с изготвянето на индивидуалната оценка. На този етап в рамките на реформа все още не е въведено и ясно регламентирано мястото на оценката, нейното изготвяне и най-вече кой и на какъв етап я заявява. У нас правомощия да изискат изготвяне на подобна оценка имат прокуратурата, съдът и отделите „Закрила на детето“ в качеството им на орган по закрила на деца. В този смисъл логично би било искането за изготвяне на оценка да се направи от прокурора на най-ранен етап от влизането на сигнала за насилие в системата за правоприлагане. Искането би могло да се отправи към доставчици на социални услуги за деца, жертви на насилие и участници в правни процедури, чрез отдел „Закрила на детето“, който да издаде направление за ползване на услуга за подкрепа на дете, жертва на престъпление. Това обаче поставя въпроса за необходимостта от водеща роля и ангажираност на прокурорите по случаите на насилие над деца на най-ранен етап, за да могат те да дадат указания по случая, да изискат становище (индивидуална оценка) и да вземат консултирани решения за организиране и провеждане на разпит с оглед най-добрите интереси и права на пострадалото дете.

2.3. Изисквания за териториално взаимодействие и координация между органите по закрила в случаите на насилие над дете

Изискванията на т.нар. Координационен механизъм за взаимодействие при работа по случаи на деца, жертва или в риск от насилие, и за взаимодействие при кризисна интервенция е друго принципно изискване, базирано на нормативен акт, което трябва да се съблюдава при вземане на решение как да се организира и проведе разпита на дете.

Важно!

Нормативно полицията и социалните служби съвместно с общината са длъжни да проведат мултидисциплинарна среща за вземане на решение как съвместно да процедират по случая и по проверката на сигнала за насилие или престъпление над дете в рамките на техните правомощия.

Всяка от институциите – било полиция или социални служби, имат свой подход и методика за проучване на ситуацията, както и свои вътрешни процедури и срокове кога и как това да се случи. **Съществуващите процедури на този етап не са съгласувани и създават предпоставки за многократно интервюиране на детето от различни представители.** Това поставя въпроса *как да се гарантира защита на психиката на детето и неговия най-добър интерес на този ранен етап от проучването.* Първата крачка в тази посока е да се приложи принципът на най-добрия интерес на детето, с който всички органи са длъжни да се съобразят и да съблюдават при предприемане на действия с участие на дете.

За нас важният въпрос е *„Какво означава на практика да приложим този принцип?“*

На практика това означава реално и истински, отговорно и ангажирано да се осъществи координиране на местното взаимодействие между органите по закрила. Първата стъпка трябва да бъде информиране на другите участници за получения сигнал до 1 час от получаването, което да бъде последвано от провеждането на съвместна среща за взимане на решения за предприемане на действия, съобразени с най-добрия интерес на детето, в най-кратки срокове.

Често в практиката тази среща се бави или отлага. Причините за това са различни:

- *Нагласи, омаловажаващи смисъла и ползата от провеждане на срещите.*

Понякога самите професионалисти я разглеждат като ненужно допълнително административно натоварване на и без това натоварените органи по закрила – полиция и социални служби. Също често се смята, че срещата е проведена под различни неформални начини като обаждане по телефона за изговаряне на действията или информиране на другите участници по координационния механизъм.

- *Грешни разбирания и представа за професионална компетентност и за необходимостта от взаимодействие с другите органи*

Срещат се схващания, че органът по закрила преценява сам дали да свика такава среща и дали да информира другите органи, т.е. това се прави само ако органът прецени, че има нужда от помощ и не може да се справи сам. Тази професионална нагласа е опасна и в противоречие със смисъла на териториалното взаимодействие, както и с необходимостта да се съгласуват действията на всички органи съобразно интереса на детето. Всъщност често се забравя, че насилието е такъв феномен, който надхвърля компетентността само на един орган и професионалната реакция е в това да сигнализираме и съгласуваме действията си с другите органи, а не обратното – да държим информацията за себе си и да смятаме, че сигнализирането е въпрос на професионална слабост и некомпетентност. Тази нагласа често се наблюдава в случаи, когато предварително професионалистите или органите по закрила са решили, че не може да се вярва на сигнала или че информацията от детето е ненадеждна, както и в случаи, когато предварително е решено, стъпвайки на опита и практиката на отделния професионалист, че случаят е маловажен.

Пример от практиката:

Разследващ полицай прави запитване за ползване на специализирана стая за разпит на дете, но желанието му е да се направи само изслушване на детето от вещо лице, което да даде информация на разследващия дали може детето да казва истината и да се приемат думите му за верни, за да се стартира досъдебно производство.

При разговора с разследващия полицай и представител на мобилния екип стана ясно, че случаят е дошъл в полицията по сигнал на педагогически съветник, който споделя, че детето е съобщило за насилието в училище по време на консултативна сесия. Тъй като става въпрос за сексуално посегателство, разследващият орган иска да подсигури приветлива обстановка за детето, но става ясно, че органът по закрила отдел „Закрила на детето“ до този момент не е информиран по случая. Обяснението от страна на разследващия орган е, че информацията от детето била много объркваща и самото дете има притеснително поведение, така че преди да мине разговора с вещото лице, няма да се предприемат други действия и образуване на дознание.

Последва професионално обсъждане и дискусия с разследващия орган по отношение на това как ще се развива работата с детето и трябва ли и как да се взаимодейства с другите органи по закрила в този случай и на кой етап. Обсъдени бяха и всички хипотези какво правим и как се развива случая, ако разследващият орган прецени, че няма да образува дознание, и дори да приемем най-крайната хипотеза, че детето си измисля и лъже, то какво следва от тук нататък. Това помогна на разследващия орган да погледне ситуацията през интереса на детето и през необходимостта от взаимодействие с другите териториални органи и тяхното включване на най-ранен етап. На практика професионалното обсъждане по конкретния случай доведе до сигнализиране и на отдел „Закрила на детето“.

Друг случай от практиката показва подобна нагласа сред професионалната общност и сериозен проблем във взаимодействието, тъй като то не се разбира като процедура, която защитава и следи за интереса на детето и за последваща подкрепа и работа с детето, а само на ниво дали разследващият орган има нужда от това взаимодействие или не.

Пример от практиката:

Към мобилен екип за разпит на дете пристига искане от прокурор за разпит на дете, жертва на сексуално посегателство. Искането е да се направи разпит пред прокурора и пред разследващия полицаи без съдия и други участници. Доводите са, че случаят е много заплетен, а самото дете е дете с интелектуален дефицит и слаби комуникативни възможности, поради което разследващият орган и прокурорът не са сигурни, че това дете ще може да даде надеждни и стойностни показания, тъй като има много неясноти във всичките разпити по време на полицейската проверка и на дознанието. Детето е на 14 години и официално се води дете със СОП (специални образователни потребности).

При разговор между прокурора, разследващия орган и представител на мобилния екип се установи, че до този момент не е сигнализиран отдел „Закрила на детето” и не е проведена среща по координационния механизъм, защото не се знае въобще как ще се приключи случаят. Отново срещата се възприема от гледна точка на това как помага на разследващия орган, а не от гледна точка на интереса на детето. Вероятността насилието да не може да се докаже не отменя необходимостта от подкрепа за детето и от адаптиране на процедурите и правосъдието към защита на правата и най-добрия интерес на детето. Благодарение на работната среща на мобилния екип и разследващия орган се изясни необходимостта отдел „Закрила на детето” да бъде сигнализиран и действията с детето в специализираното помещение да се проведат и със знанието и присъствието на представител на отдела. Това помага о отдел „Закрила на детето” да предприеме съответните мерки за закрила и подкрепа – подкрепа и консултиране на детето и на родителите на пострадалото дете.

- *Нагласи, базирани на противопоставяне между органите в отделните системи*

За съжаление в практиката има и други различни нагласи и разбирания относно срещите по координационния механизъм – време, в което социалните служби казват на полицията какво да направи или обратното. Понякога колеги от полицията споделят по обучения, че нямат позитивна нагласа към срещите по координационния механизъм с доводите „*На мен не ми е нужно ОЗД да ми казва какво да правя. Аз си имам нормативна уредба и знам много добре какво да правя!*”. Подобни мисли се споделят и от колеги в отделите за закрила, които казват, че с полицията трудно се работи, защото като им кажеш какво трябва да се направи, те не се съобразяват. Нагласата, с която се влиза по време на координационна среща и която е базирана на противоборство и противопоставяне на органите за закрила с разписани правомощия, е изключително пагубна и неработеща за системата. Противопоставянето между органите по закрила и кой има по-голяма власт да казва на другите какво да правят, не е смисълът и целта на свиканите срещи по Координационния механизъм.

Добре е да си напомним в такива моменти, че освен задължителните нормативни документи за полицията и социалните служби относно това как да процедурат в случаите на насилие над дете има още един нормативен акт – Координационен механизъм за взаимодействие при работа по случаи на деца, жертва или в риск от насилие, и за взаимодействие при кризисна интервенция от 2010 г., който задължава **съгласуване на действията между основните органи по закрила – полиция, социални служби и община, а също така и насърчава включването на алтернативни участници** (прокурор, съдия, доставчик на услуги за деца, представител на РИО и здравните служби и др.). Целта и смисълът е да се гарантира по-добро

местно взаимодействие и вземане на решения, които да са в по-голяма степен адекватни и съобразени с интересите на детето, намаляване на субективизма и включване на по-широка правна компетентност.

Целите на екипа по Координационния механизъм са:

- предприемане на бързи и адекватни действия за закрила на детето, с цел предотвратяване на риска от насилие и намаляване на ефекта от преживяното насилие;
- договаряне и разпределение на задълженията на участниците при прилагане на Координационния механизъм, което да помогне и за преодоляване на разпокъсаността в системата;
- обединяване на ресурсите между страните при работа по случай на деца жертви на насилие, деца в риск от насилие.

Важно!

На практика това означава, че най-доброто е решението за интервюиране на детето на етап полицейска или социална проверка да се вземе **не само от основните актьори по Координационния екип, но и с участието на алтернативно представените актьори** (прокурор, съдия, представител на мобилния екип или на доставчика на услугите за деца и др.), като се реши каква ще бъде целта на интервюто, кой ще го проведе, къде, как и каква ще бъде подготовката на детето при включването му в тази процедура.

Също така в интерес на детето, за да не бъде многократно питано едно и също от различни органи, както и на доброто взаимодействие по случая е интервюто на детето да се организира в подходящо помещение (специализирано помещение за разпит) и да присъстват всички заинтересовани лица от страна на социални служби, полиция, община или друг доставчик на услуги за деца, жертви на престъпления и насилие, което ще помогне вземането на решения относно мерките за закрила и ще се избегне интервюиране на детето от различни лица.

Важно!

Необходимо е да се помни, че това интервюиране няма никаква стойност за процеса, ако не е пред съдия и няма да се избегнат последващите разпити на детето.

Затова е добре да се прецени от органа, който взема решението за разпит, дали се налага на този ранен етап интервюиране на детето и дали не би могло необходимата информация за полицейската проверка да се събере от други източници и с други средства. По този начин при събрани други факти, данни и доказателства разпитът на детето вече може да бъде в качеството му на свидетел и да бъде основание за стартиране на досъдебно производство като разпитът се проведе пред съдия.

Често в практиката се дават аргументи, че на този ранен етап интервюто на детето като част от предварителното производство е неизбежно, тъй като служи за насоки за разследването, тъй като често единствените доказателства (при сексуалните посегателства) са твърденията на детето. Оpozнаването на практиката на други страни все пак ни дава информация как е решен този проблем по начин, който да гарантира и защити интереса и правата на детето и на правосъдието едновременно.

Добър международен опит

Във Финландия на този най-ранен етап от проучване на сигнал за сексуално посегателство преди детето да бъде интервюирано задължително се провеждат 1-2 интервюта с възрастните, които са подали сигнала и които са в обкръжението на детето и могат да дадат информация за самото дете. Възрастните се интервюират от обучени социални работници или обучени за целта семейни терапевти. Основните въпроси са насочени към това да се изясни как е възникнало подозрението за сексуално насилие над детето, мотивите за подаване на сигнала, контекстът на първоначалното разкритие на информацията за насилието; събира се информация относно ситуацията и положението на семейството; събира се информация за етапите в развитието на детето.

В Италия, за да се намали броят на разпитите на деца и да се гарантират техните права и интереси, на този най-ранен етап от проучването на сигнала е създадена нормативна база, която задължава полицията при получен сигнал за насилие или престъпление спрямо дете да информира незабавно дежурен прокурор. Дежурният прокурор дава указания за провеждането на разпита на детето в рамките на предварителното разследване. Според наказателния кодекс в Италия разпитът на детето минава по специална процедура т.нар. „**incidente probatorio**” – т.е. разпитът на детето се провежда в защитен режим и в защитено помещение от обучен експерт, документира се чрез видео и звукозапис и има доказателствена стойност.

Включване на алтернативни участници в срещите по Координационния механизъм

Важен въпрос за практиката е ***каква е ролята на съдията или прокурор, който да участва във взимането на решения по време на срещата на Координационния механизъм***. Този въпрос се поставя многократно от самите представители на прокуратурата или съда по време на обучения, касаещи правата на децата, жертви или свидетели на престъпления. Този въпрос също ще бъде разгледан в настоящето ръководство в статията „Ролята на съдията в сътрудничеството между компетентните органи за осигуряване закрила на деца – жертви или в риск от насилие” (виж глава 1, точка II. от настоящия наръчник).

Каква е практиката у нас?

Опитът на ИСДП и другите организации, които предоставят услуги за деца, жертви на престъпление и участници в правни процедури, показва, че тази част от препоръките на Координационния механизъм не само, че не се прилага или се прилага изключително рядко, но често не се и разбира от страна на самите магистрати дори и от страна на органите по закрила. Самите съдии и прокурори не виждат мястото си и ролята си в срещите по Координационния механизъм. Все пак има известен положителен опит по места, където се работи от години и е създадено доверие между различните институции и техните представители.

Опитът в Шумен и Монтана

Според Координационния механизъм алтернативно представените участници като прокурор, доставчик на социална услуга и др. не са длъжни да се включат в срещите на координационния механизъм и това е по преценка. Опитът, натрупан през годините, обаче показва, че изключително полезно е освен задължителните участници в срещите да участват и алтернативно представените особено – прокурор и доставчик на услуги за деца. В работата на местно ниво в община Шумен, когато се работи по случаи на насилие над деца, жертви на престъпления, в екипа, който се събира по Координационния механизъм, задължително участва представител на КСУ-Шумен, тъй като това е услугата, която работи с деца, жертви и също така предоставя услуги за деца, участници в правни процедури. Това е местно решение. Също така вече от години в срещите на Координационния механизъм участва и прокурор. Неговата роля е изключително важна, за да даде насоки и да подпомогне взимането на решения от страна на екипа и органите по закрила съобразно най-добрия интерес на детето.

От споделен опит на обучения за разпит на деца в община Монтана също става ясно, че съществува добро местно взаимодействие при прилагане на Координационния механизъм. На срещите по координационния механизъм за работа по случаи на насилие над деца присъстват не само задължителните участници като отдел „Закрила на детето”, полиция и община, но и разследващи полицаи, представители на услугите за деца, както и други представители, което помага да се вземат адекватни и бързи съгласувани решения, ориентирани към най-добрия интерес на детето и съобразени с целите на правосъдието.

Въпроси от практиката за професионалистите, на които им предстои да вземат решение за организиране и провеждане на разпит на дете

Друг важен въпрос за практиката на този ранен етап е **дали детето е готово да разкрие факта на насилието пред органа по закрила и/или да потвърди изявлението си отново?** Този въпрос за готовността на детето да участва в правни процедури е ключов за това как да се организира интервюто и съответното правно действие с участие на детето. В практиката сме се срещали със случаи, при които детето е разкрило насилието пред възрастен, който подава сигнала, но все още няма готовност да разкрие насилието пред органите по закрила. Ранната принуда на детето да говори води до обратен ефект, то се затваря и отказва да даде информация. Тази хипотеза поставя професионализма на екипа пред сериозно изпитание и също така въвежда още един важен принцип при организиране на участието на дете в правна процедура – готовността на детето да участва (психически – емоционално и когнитивно; физически и здравословно дали е в състояние; нивото на доверие от страна на детето към системата и другите непознати). В този смисъл в професионалната практика от дълго време се дискутира необходимостта от **индивидуална оценка на детето, на което му предстои да участва в правна процедура**. Тази дискусия не е само философски въпрос на теоретиците, а практическа необходимост за подобряване на качеството на закрилата на децата, участници в правни процедури. През 2012 г. изискването за **индивидуална оценка** на детето – жертва и участник в правни процедури, с цел намаляване на риска от повторно травмиране по време на наказателното производство и от допълнителни травмиращи обстоятелства се въвежда като задължителна според Директивата 2012/29/ЕС за въвеждане на стандарти за гарантиране на защита и подкрепа на жертвите на престъпление. Целта на оценката е да послужи на професионалистите да вземат решения какви мерки за защита и закрила да предприемат спрямо детето, за да изпълнят принципа за най-добър интерес на детето.

Оценката помага и да се прецени в каква степен детето е готово да потвърди вече веднъж съобщена информация за извършено насилие над него, което зависи от редица фактори. Тези фактори ние неведнъж сме обсъждали с професионалистите, провеждащи разпити на деца. Един от ключовите фактори в тази посока е доверието, което детето има към човека, на когото съобщава за насилието. Това доверие не се пренася автоматично към системата на закрила и към професионалистите, които провеждат разпита на детето. Нивото на доверие и готовността на детето да разкрие отново факти на насилието пред нови и непознати за него лица трябва задължително да се прецени в тази начална фаза, за да се вземе решение относно най-подходящия начин да се организира и проведе разпита или полицейската проверка. Това отново поставя необходимостта от професионална преценка и за индивидуална оценка на детето, което е жертва на насилие.

3. Организиране и провеждане на разпит според етапа на проучване на случая и заявката за разпит

Под етап на проучване на случая разбираме етапа на събиране на информация и разследване на сигнала за насилие или съответно престъпление над дете. Един от първите въпроси, които професионалистите, на които им предстои да организират и проведат разпит на дете, жертва или свидетел на престъпление, трябва да си поставят, е на какъв етап се намира случаят. Важно е да се изясни дали това е на **най-първият етап**, т.е. фазата на сигнализиране и има само съмнение за извършено престъпление над дете, или е на по-късен етап, когато вече има събрани първоначални факти, данни и доказателства, има стартирано досъдебно производство и т.н. Знаейки какъв е етапът, на който се намира случаят, това ще им помогне да преценят редица стъпки и действия – как да се организира и проведе разпитът на детето, съобразно с този етап от проучването и разследването на сигнала.

Под заявка за разпит разбираме искането, което се прави от страна на съответния орган (прокурор или разследващ полицай) за изслушване или провеждане на разпит на дете в рамките на досъдебно производство или в рамките на полицейска проверка. Искане или заявка за провеждане на разпит на дете може да се отправи и от съдия в рамките на съдебното производство. Искането/заявката се отправя съгласно протоколно определение на съда и се изпраща до Дирекция „Социално подпомагане”, респективно отдел „Закрила на детето” с копие до доставчик на услуги за деца.

Голяма част от заявките в настоящата практика съдържат само искане за провеждане на разпит на детето, като по този начин има риск адаптираното към потребностите на детето правосъдие да се сведе само до ползване на „синя стая”, т.е. специализирана стая за разпити на деца. В рамките на интегрирания подход най-доброто е детето да получи комплексна услуга за подкрепа, което да стъпва на индивидуалната оценка на потребностите и риска според изискванията на Директивата.

При всички случаи обаче, независимо на какъв етап се намира проучването на случая, при организирането на разпита и неговото провеждане трябва да се спазват основните принципни изисквания, които са нормативно заложили и гарантират защита на правата на пострадалото дете. *Тези основни принципни положения и изисквания са описани по-горе в точка 2 от 2.1. до 2.2.*

В следващата точка ще разгледаме някои от особеностите на подготовка и организиране на действията с детето в най-ранния етап: фазата на сигнализиране и на съмнение за извършено престъпление над дете.

3.1. Организиране и провеждане на разпит на дете във фаза на сигнализиране и на съмнение за извършено престъпление над дете

Това е етапът, в който има подозрение за извършено престъпление над дете. В практиката това най-често изглежда така: възрастен (но е възможно да бъде и ненавършило пълнолетие лице) подава информация към съответния орган по закрила – най-често това са социалните служби и/или полицията, с информация или съмнение за извършено престъпление над дете. На този етап лицето, подало сигнал, е носител на информацията и за практиката е важно **да се изясни то от къде и как е получило тази информация**. В този най-ранен етап е важно да се изясни какво е основанието за подаване на сигнала – **дали информацията е разкрита от самото дете**; дали е разкрита от друг човек, на когото **детето е споделило**; дали е **само съмнение** за насилие поради поведение и реакции на детето, които съдържат симптоми на преживяно насилие, **без обаче самото дете да е дало твърдение** за извършено насилие или престъпление върху него.

В самото начало при откриване на първите стаи за разпит на деца в системата имаше свръх очаквания към мобилните екипи за разпити на деца, че при съмнение за извършено насилие или престъпление над дете, че ако то бъде разпитано в т.нар. синя стая детето веднага ще проговори и ще разкаже всичко. Това по-скоро показва непознаване сред професионалната общност на някои от особеностите на процеса на разкриване на насилието от страна на децата. Как да се организира и подготви провеждане на разпит при различни хипотези на разследването и правосъдието е въпрос с практична стойност.

Ясно е, че **различни хипотези** изискват различен подход, който обаче задължително трябва да е базиран на общи принципи (виж т.2 от 2.1. до 2.3.). Тези **общи принципни положения, базирани на нормативни документи, би следвало да се вземат предвид и да влияят на организирането и провеждането на действията с детето**, които включват интервюиране в рамките на различни правни процедури – разпит или изслушване.

Важно!

При сигнал за насилие над дете има задължение за действие на органите по закрила и важи принципът за бързи и неотложни действия.

На този етап според нормативната уредба социалните служби са длъжни да проучат случая, а също така полицията от своя страна е длъжна да извърши свое проучване или т.нар. полицейска проверка по сигнала. Нито полицията, нито социалните служби могат да откажат да извършат такава проверка, тъй като и полицията, и социалните служби са органи по закрила и трябва да предприемат бързи и неотложни действия за проверка на сигнала. *Това обаче поставя на изпитание практиката дали и доколко действията, които ще се предприемат наистина ще се адекватни?* Основните актьори в този процес са органите по закрила – полиция и социални служби, но с реформиране на системата и развитието на услугите за деца, участници в правни процедури, вече има и друг много важен актьор – *мобилните екипи за разпити на деца, създадени към специализираните помещения за разпити на деца.*

Как е добре да се реагира в ситуация, ако се направи искане към мобилния екип за изслушване на дете на най-ранен етап във връзка с извършвана полицейска проверка или социално проучване на ниво съмнение за престъпление, без да са събрани други доказателства?

Необходимо е да се предприемат следните стъпки:

1. да се проучи заявката и общата информация по сигнала от съответния орган, който е подал искането;
2. да се инициира среща по координационния механизъм (ако такава не се е състояла) със съответните органи по закрила и с участие на дежурен прокурор, за да се вземе **консултирано решение** относно провеждането на действия с детето и необходимостта от специални мерки;
3. да се стартира изготвяне на първоначална индивидуална оценка на пострадалото дете според изискванията на Директива 2012/29/ЕС в партньорство със съответните органи, които също имат правомощия и отговорност да проучат обстоятелствата;
4. да се обсъди оценката със съответните органи, вземащи решения, и на базата на оценката да се задейства организация и провеждане на разпит, които съблюдават необходимостта да се гарантира най-добрия интерес на пострадалото дете.

Някои от тези стъпки могат да се извършват паралелно или последователно, но е важно да се изпълнят.

3.2. Фаза на досъдебно производство

Представителите на мобилните екипи за разпит на деца трябва да познават особеностите на досъдебното производство. Както се казва в професионалния жаргон „господарят на досъдебното производство е прокурорът“. Когато искането дойде на фаза досъдебно производство, най-често това означава, че е извършена полицейска проверка, която е установила наличие на данни за извършено престъпление и преписката се предава на прокуратурата за стартиране на досъдебно производство. Прокуратурата може да привлече обвиняем или да води делото срещу неизвестен извършител. Често в практиката се оказва, че детето вече е давало обяснения по време на полицейската проверка и може да са повече от веднъж. Би следвало това да е документирано и да има писмени документи – протоколи, обяснения и др.

Различното при организацията и подготовката на разпит на дете в тази фаза по отношение на предишната фаза, когато тече полицейската проверка, е че вече има натрупана история по случая на детето и трябва да се разбере какво е било участието на детето в тази история и до този момент. При организиране и провеждане на разпит на дете в тази фаза важат всички посочени принципни положения, разгледани в точка 2 от 2.1. до 2.3. в настоящия материал.

Първо, важно е да се провери **дали на по-ранен етап е била изготвена индивидуална оценка** на потребностите и риска според изискванията на Директива 2012/29/ЕС. Ако не е била изготвена, то такава е необходимо да се изготви към настоящото искане за разпит на дете и да се предостави на съответния орган (прокурор, отдел „Закрила на детето“). Ако такава оценка е била вече изготвена на по-ранен етап, то да се прецени дали има необходимост от нейното актуализиране. Актуализирането се налага, ако има обстоятелства, които са довели

до поява на риск от вторична или повторна виктимизация, сплашване, саморазправа и натиск върху пострадалото дете. Част от актуализирането или изготвянето на оценката е да се провери дали детето е разпитвано и колко пъти, от кого и с каква цел, при какви обстоятелства, съхранена ли е тази информация и най-вече да се даде становище как това се е отразило на детето и води ли до рискове за психичното му състояние и сигурност.

Второ, за да се подготви интервюиращият за разпита на детето, то той трябва най-общо да се запознае с наличната информация по случая, дадена от детето на по-ранен етап. За тази цел той има нужда да взаимодейства с органа, който прави искането за разпит на детето. Според действащата нормативна уредба това може да бъде прокурорът или разследващият полицаи, а при някои случаи може да е следовател. Когато не са спазени процедурите за щадящо правосъдие и принципите за най-добър интерес на детето, както и по други причини, често се оказва, че има противоречиви показания, дадени от детето пред различни лица. За правосъдието е изключително важно тези противоречиви данни да се изяснят. Съществува професионален дебат дали специалистът, който подпомага разпита на детето, трябва да бъде предварително запознат с наличната информация или не. Специалистът трябва да разполага с минималната информация, тъй като е възможно детето също да е забравило част от разказаното (особено когато е минало повече време от разкриването на събитието). За част от тази информация специалистът ще трябва да се подготви, за да помогне на детето да върне спомена и да разкаже подробно случилото се.

Трето, важно е да се взаимодейства с органа по закрила от страна на ОЗД, за да се проучи дали спрямо детето са предприети мерки за закрила, а също и да се поиска направление за социална услуга за подкрепа на дете, участник в правна процедура, която да включва изготвяне на оценка на готовността на детето да се включи в правна процедура, както информиране и подкрепа на детето в качеството му на участник в правна процедура.

Организирането на разпита на фаза досъдебно производство

Организацията на разпита е процес, който включва два аспекта, които условно можем да разделим и наречем – *процесуален*, който се поема от органа, заявил и направил искането за разпит на дете, и *непроцесуален*, който включва професионалното взаимодействие между страните и участниците, които ще присъстват на разпита на детето, но решението за присъствието им е базирано на професионална преценка за най-добрия интерес на детето. Органът, поискал разпита на дете, следва **да разпорежи изготвяне на индивидуална оценка** на пострадалото дете с цел да се предпази детето от вторична или повторна виктимизация. Искане за изготвяне на такава оценка може да се направи към органа по закрила, а те от своя страна могат да издадат направление и оценката да се изготви от доставчик на услуги за деца, жертви на престъпления.

Органът, поискал разпит на дете, спазва нормативните основания, разписани в НПК и договаря времето и мястото на разпита, както отговаря за това да се поиска разпит пред съдия, както и да подsigури присъствието на обвиняем по време на разпита, евентуално назначен особен представител на дете в хипотезите за конфликт на интереси, при необходимост преводач, вещо лице и т.н.

Представителите на мобилния екип, доставчик на услугата за подкрепа на деца, участници в правни процедури, както и органът по закрила на детето, респективно отдел „Закрила на детето“ би следвало да се интересуват в най-голяма степен от другия аспект от организирането на разпита на детето и това е доколко и как се гарантира процедура, която е съобразена с

правата и най-добрия интерес на детето. Това включва всичко посочено по-горе по отношение на намаляване на риска от вторична и повторна виктимизация във всичките му измерения, намаляване на риска от натиск или саморазправа с детето-свидетел, както и от причинено неудобство при участие в съдебното производство. Разбира се, това е задължение не само на социалните служби и мобилния екип, но и на самия орган, който провежда разпита на детето. Ето защо **изготвянето на индивидуална оценка** според изискванията на Директивата 2012/29/ЕС е „крайъгълният камък“ от подхода на адаптираното към потребностите на детето правосъдие. В този смисъл *взимането на решение в интерес на детето от страна на органа, разпоредил разпита, базирано на индивидуалната оценка, е ключов компонент от подготовката и организацията на разпита.*

В рамките на настоящия модел за интегриран подход представителите на мобилния екип за разпит на деца чрез направление от отдел „Закрила на детето“ по заявка на органа, разпоредил разпита на детето, изготвят индивидуалната оценка на потребностите и риска, която да послужи за взимане на решения. Тези решения касаят както правораздаването, така и мерките за закрила.

Взимането на решение как да се подготви и организира разпита на дете касае няколко компонента:

1. кои ще са участниците по време на разпита – как ще се обезпечи присъствие на отдел „Закрила на детето“, на родител, на особен представител, ако е необходимо, на вещо лице и т.н.;
2. дали разпитът ще се проведе пред съдия;
3. дали ще бъде привлечен обвиняемият и ще вземе ли участие по време на разпита;
4. къде ще се проведе разпита;
5. по кое време и какъв ще бъде подходът към детето, методиката на разпита;
6. дали ще се включи в провеждането на разпита експерт, обучен за разпит на деца, и дали чрез негова помощ ще се проведе разпита;
7. кой ще присъства при детето по време на разпита и с каква цел;
8. дали ще се направи видео и аудио запис на разпита за целите на правосъдието и кой ще ги използва;
9. къде детето ще изчаква преди разпита и кой ще го придружава;
10. как ще гарантира детето да не се среща с обвиняемия преди или след разпита и ще се намали рискът от причинено неудобство на детето;
11. кой ще поеме да се обезпечи идването на детето до стаята, когато детето е от друго населено място и семейството няма финансови възможности и др.

Всеки от тези компоненти изисква индивидуална преценка, която да е базирана на интересите на детето и на целите на правосъдието. Важно е правосъдието с действията и процедурите, които ще предприеме, да защити правата и интереса на детето. В тази връзка е важно да се прецени участието на обвиняемия по време на разпита, както и дали разпитът ще бъде направен пред съдия. По отношение на това решение няма еднозначен отговор, има принципни положения и се изисква отделна професионална преценка по всеки отделен случай. Това може да се случи именно на предвиденото взаимодействие и работни срещи по съществуващия Координационен механизъм и изисква бързо и гъвкаво взаимодействие.

Какъв е най-добрият и оптимален вариант при организиране и провеждане на разпит на дете?

Най-добрият и оптимален вариант, който трябва да се търси при организирането и провеждането на разпитите на деца във фазата на досъдебното производство, е да се цели разпитът да бъде пред съдия, за да има процесуална стойност; да се привлече обвиняемият особено при малолетните свидетели, тъй като това дава възможност детето да не се разпитва отново в съдебна фаза; на разпита да присъства вещо лице, за да може да си набави информация за експертизата, без повторно да се разпитва детето; да присъства представител на отдел „Закрила на детето“, за да се събере информацията, необходима за предприемане на мерки за закрила, без да се пита детето за същото при изготвяне на социалния доклад; да се направи запис на разпита, така че той да има и стойност за съда като доказателство, както и при необходимост от допълнителни експертизи да се предостави на вещото лице или други органи по закрила или особени представители. По отношение на ползването на видео и звукозаписите, изготвени на досъдебното производство, и тяхното приложение във фазата на съдебното производство има още много какво да се желае и променя в нашата практика. На този етап все още не се използват достатъчно възможностите на видео и звукозаписа.

Каква е практиката?

У нас за съжаление се забелязва много различна, бихме казали разнопосочна и нееднозначна практика по отношение на гарантирането на най-добрия интерес и на правата на детето, участник в правни процедури. Все още старите подходи на работа надделяват, макар и вече да има и добра нова успешна практика, която се опитва да наложи не само нов подход и нова философия на правораздаване с участие на деца. Ще ви представим случай от практиката, който илюстрира добър опит и добро взаимодействие, ориентирано към защита на най-добрия интерес и правата на детето.

Случай от практиката

Към мобилния екип пристига заявка от прокурор за разпит на дете като свидетел на тежко престъпление (сексуално посегателство) в досъдебно производство. Тъй като детето е било не само свидетел на престъплението, извършено над майката от непознат мъж, който насилствено е влезнал в дома на семейството, но в същото време е било заставено да гледа, детето е преживяло много тежко случката и е развило симптоми на остро стресово разстройство – не говори, отказва да се храни, не може да спи спокойно. Взимайки предвид емоционалното състояние на детето, прокурорът издава указания действията по разследването да се извършват без участието на детето, а разпитът на детето да послужи като основание за започване на досъдебно производство с разпит на свидетел. Заявката към мобилния екип включваше искане за оценка на състоянието на детето и прилагане на щадяща процедура за разпит като се подготви детето, намали се неговото напрежение и стрес и се подкрепи даването на показания пред съдия. В този случай представителите на мобилния екип работиха на терен с детето и майката в тясно взаимодействие с органите по закрила и прокуратурата. Времето за подготовка на детето за участие в правната процедура отне два дни.

Случай от практиката

Дете на 5 г., жертва на тежко домашно насилие, изведено с полицейска закрила по сигнал на граждани, е настанено в кризисен център за деца, жертви на насилие. Детето е видимо в лошо физическо и емоционално състояние и отказва да разговаря. По искане на прокурора разследването се провежда, без да се предприемат действия с детето, за да не се травмира детето допълнително. Искането от страна на прокурора към мобилния екип за разпити на деца е да подпомогнат извършването на разпит на детето пред съдия, с което да се закрепят показанията на детето и да се намали броят на разпитите. Прокурорът е дал предварително указания за важните въпроси, по които да се набере информация. Полицията не е провеждала действия с детето. Социалните работници от отдел „Закрила на детето“ и вещото лице също са поканени да присъстват на разпита пред съдия. Разпитът е проведен в специализирано помещение.

Тази практика за защита на детето от вторична виктимизация като не се извършват действия с детето от страна на полицията понякога изглежда твърде авангардна и неприложима в българската действителност. Истината е, че тя е възможно и в голяма степен зависи от волята и готовността на професионалната общност да защити най-добрия интерес на детето и то да бъде включено в процесуалните действия наистина по най-щадящия начин и в най-подходящото време. В някои държави това е регламентирано дори със закон.

Добър международен опит

В Полша, когато се работи по случаи на сексуално посегателство над деца под 15 годишна възраст, законът забранява действията с детето да се извършват от полицията и автоматично след подаване на сигнал по случая се включва прокурор и се задейства щадяща процедура. Задължението е до 72 часа да се проведе разпит на детето пред съдия.

Във Финландия има възможност полицията да направи искане към специализиран екип за работа с деца, жертви на престъпления, който да проведе всички действия по набиране на информацията от възрастните и детето, както и да проведе разпита на детето в рамките на 1 месец, а до 3 месеца да изготви доклад по случая. При необходимост, когато има съмнение, че насилието е извършено от член на семейството, то може да поискат назначаване на попечител на детето за този период.

4. Особенности при организиране и провеждане на разпит, когато самото дете не е споделило за извършено насилие над него

Провеждането на разпит в случаите, в които детето не е споделило, т.е. не е дало твърдение за извършено престъпление над него, са изключително трудни за работа и искат много добра професионална подготовка, съгласуване на действията и работа в екип. Хипотезите, при които това се случва, се срещат в практиката и трябва внимателно да се изработят. Обикновено това са случаи, в които по външни белези за преживяно насилие над дете професионалистите разбират, че се е случило нещо нередно с детето, но самото дете не говори или избягва да говори за това. Един от важните компоненти при работата по тези случаи е взимането на решение от органа, който води производството, кога и как ще се организира и про-

веде разпита на детето. Важно е да има общи професионални принципи, които да ни водят в такива казуси, тъй като в практиката се наблюдават много и различни подходи и често не се гарантират правата на детето или не се постигат целите на правосъдието – разкриване на обективната истина.

4.1. „Вземане на решение“ като ключов елемент при разследване на престъпления и сексуални посегателства над деца

Това е ключов момент от работата по случаите на проверка и на разследване на престъпления срещу деца. В практиката виждаме, че често случаите потъват, зациклят, трудно се движат, приключват се алогично. Вземането на решение е ключов момент от всеки етап от разследването на престъпленията срещу деца.

Как се взема решението да се затвори един случай, по който има сигнал за сексуално насилие над дете, или да се продължи разследването? Как се взема решение на какъв етап да се проведе разпитът на детето и как да се подготви и планира този разпит?

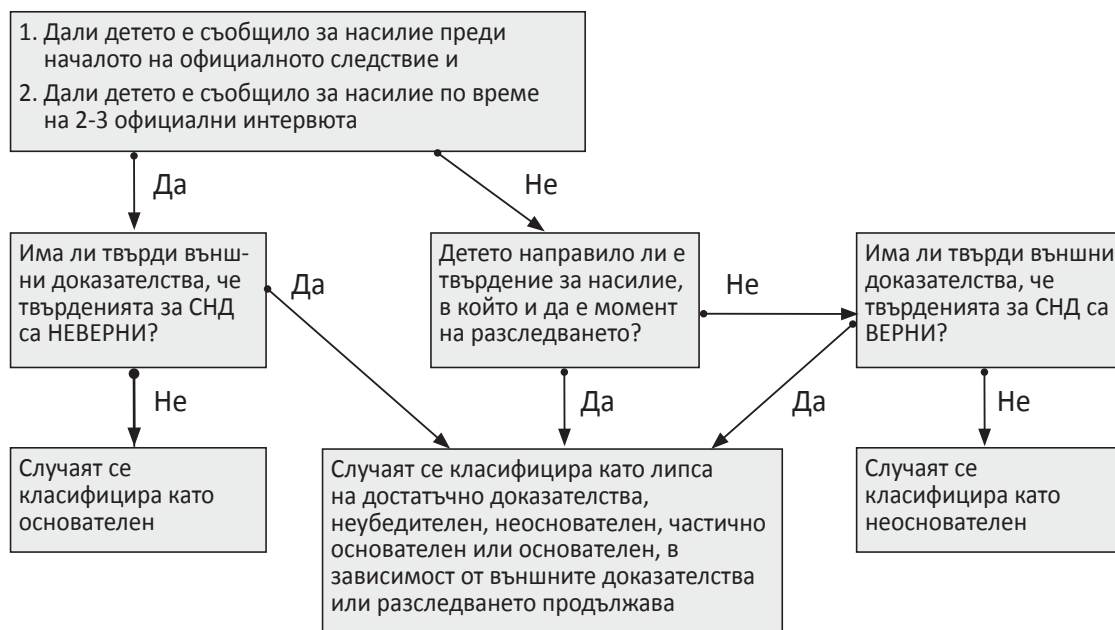
Тези въпроси имат практическа стойност и е важно да се търси отговор, който да помага и да дава насоки за работа в практиката. Още повече това е актуално и в контекста на Директивата 2012/29/ЕС, която в §43 коментира правото на *преразглеждане на решението да не се провежда наказателно преследване*. Такова решение, взето от прокурор, разследващ съдия или полицейски служител подлежи на контрол.

Според Стив Херман (Law & Human Behavior, 2005) има необходимост да се подобри практиката при вземане на решение и оценка на сигналите и случаите на сексуално насилие над деца по отношение на това дали да се затворят, да се насочат към съда или да продължи разследването по тези случаи. Авторът предлага схема (виж схема 1), която да подпомогне процеса на вземане на решение.

Понякога има свръх очаквания към разпитите на деца в специализирано помещение – едва ли не само защото разпитът на детето е в „синя стая“, то ще разкаже всичко бързо и лесно. Това е нереалистично очакване и показва неразбиране относно процеса на разкриване на насилието от детето. В нашата практика не еднократно сме се натъквали на такива случаи, в които към мобилния екип идва заявка да проведе изслушване на дете по заявка на полиция или отдел „Закрила на детето“ при съмнение за извършено сексуално посегателство над детето. Както и обратното, само защото детето не разкрива насилието в процеса на полицейската проверка или на досъдебното производство, то полицията или прокуратурата вземат решение да се приключи случая. За практиката е важно да имаме принципи и познание, които да ни помагат да се вземе такова важно професионално решение – да се приключи случая или да продължи работа по случая и съответно как да се планира и организира разпита на детето като част от разследването на обективната истина.

Схема 1. Вземане на решение

Стив Херман (2005). Подобряване на вземането на решения при оценяване на СНД за целите на правосъдието Improving decision making in forensic CSA evaluations. Law & Human Behavior, 29(1), 87-120

Първата стъпка е да се определи на какъв етап от разследването детето е съобщило за насилието – преди стартирането на разследването или след като вече са проведени интервюта с детето при съмнение за извършено сексуално насилие над детето. Тези факти ни помагат да се ориентираме как да се планира разпитът и подготовката на детето за разпита, разбира се, помагат и да се вземе решение каква да бъде и тактиката на разследването.

Изключително трудно се работят случаите, в които **детето в процеса на разследване не е направило разкритие за извършено насилие над него**, но има външни основания да се счита, че е жертва на сексуално посегателство. Тази трудност на детето да разкрие насилието може да се дължи на различни причини, за които е добре да си дадем сметка.

4.2. Причини, поради които децата не разкриват акт на извършено насилие над тях

При обучение на екипите за разпит на деца, както и на представителите на органите по закрила и правосъдие особено внимание се обръща на същността и процеса на разкриване на насилието от деца, жертви на престъпления. Разкриването на престъплението от деца е процес, който зависи от различни фактори. Всеки от тези фактори в комбинация с другите дава уникалността на процеса на разкриване на насилието за всяко отделно дете. За професионалистите, които провеждат разпити на деца, жертви или свидетели на престъпление, или работят с деца, обект на правосъдната система, е важно да познават тези фактори и особености на процеса. Тук ще се спрем на факторите, които могат да попречат детето да разкрие извършено насилие над него или престъпление, на което е било свидетел.

4.2.1. Конфликт на лоялност към извършителя – често това се среща при насилие, което е извършено над детето от познат за него човек. Извършителят е от близкото обкръжение на детето и към него детето има специално отношение или близка връзка. Това възпрепятства разкритието на насилието от страна на детето.

Самата Директива 2012/29/ЕС (в §56 и §57) препоръчва при индивидуалната оценка на детето-жертва да се оцени рискът жертвата да има нужда от допълнителна защита поради по-висока уязвимост при престъпления, които са извършени от близък човек, основани на пола, при хипотези, в които жертвата е била в позиция на контрол от извършителя, заплаха и т.н. При престъпления със ситуации и отношения между жертвата и извършителя в конфликт на лоялност разкриването на насилието може да отнеме време и в голяма степен зависи от това дали детето ще изгради *доверителна връзка с друг човек извън семейството*, на когото детето е готово да разкрие насилието; каква подкрепа и защита ще получи – дали ще се подсигури сигурно и безопасно място за детето, докато трае процесът и след това; каква ще бъде реакцията на системата – дали ще се ограничи достъпът на извършителя до детето, дали детето и неговите думи ще се вземат под внимание и ще има реакция от страна на системата или всичко ще продължи по стария начин, каква промяна ще настъпи в живота на детето след като е разкрило насилието. В практиката сме имали редица случаи, в които конфликтът на лоялност е играел роля на спирачка за детето, за да разкрие насилието. Разкриването на насилието е отнело повече време. Това е процес, който зависи от субективното преживяване на детето за доверие към системата и готовност да сподели преживяното насилие с непознати за него хора, които претендират, че ще го защитят и искат да му помогнат.

Казуси от практиката:

Момичето е на 8 г., сексуалното насилие е извършено от по-големия брат на детето. Макар че има външни белези в поведението на детето за упражнявано сексуално насилие над него, детето не проговаря по време на първоначалното проучване. Медицинският преглед не установява нищо притеснително. Макар че детето е изведено от семейната среда с мярка на закрила, която продължи около 1 месец, то не проговаря и не споделя нищо за насилието. Детето е върнато в семейната среда. Работата с детето и семейството продължи под формата на консултации. След близо 6 месеца, по време на една от консултативните сесии с психолога, детето само започва да разказва за насилието, което е упражнявано системно от неговия по-голям брат. Работата по сигнала за сексуално посегателство над детето е възстановена, но проведена по начин, който не се съобразява с психиката на детето, готовността на детето да говори за насилието и спецификата на насилието – конфликт на лоялност и връзка на зависимост от извършителя. Не са спазени и принципите на щадящо към детето правосъдие. Детето се е затворило и не е потвърдило насилието в присъствието на полиция и на родителя.

Момиче на 9 г. с венерическо заболяване по сигнал на личен лекар е изведено от семейната среда и настанено в спешен прием. По време на първоначалното проучване на случая детето не споделя за насилие над него от възрастен човек, а споделя за сексуален контакт с момче на 12 г. възраст. Медицинската експертиза установява, че заболяването е най-малко на 8-10 месеца, както и че има частично проникване, което отговаря на описаното от момичето. Експертизата обаче не казва от къде идва венерическото заболяване. Разказът на момичето за заразяване не отговаря на реалната ситуация. Рисунките на детето са обезпокоителни и дават индикации за насилие над детето най-вероятно от възрастен човек, който е от близкото обкръжение на детето. Случаят обаче е прекратен и оставен без наблюдение както по отношение на 9-годишното момиче, така и по отношение на 12-годишното момче.

Ако направим анализ на развитието на тези два случая през схема 1, разработена от С. Херман за вземане на решение, то можем да забележим, че в първия случай имаме съобщаване на насилието от страна на детето в етап от работата по случая, а също така има и външни доказателства в поведението на детето за извършено насилие над него. Би следвало този случай да се разследва внимателно **като основателен за сексуално посегателство**. Ако към това се добави и фактът, че детето съобщава за насилие от близък човек и най-вероятно сме в хипотеза за конфликт на лоялност, то разпит на детето в присъствието на родител само би засилило този конфликт, но не би помогнало на детето да говори за насилието. Това налага съгласуване, внимателен анализ и планиране на тактиката на разпита, на организиране и провеждане на разпита и задължително работа в мултидисциплинарен и междуинституционален екип при разследване на насилието и разпита на детето. Това е случай, който показва необходимостта при взимане на решение за провеждане и организиране на разпита да се включат не само основните актьори по Координационния механизъм, но и алтернативно представените такива като прокурор, доставчик на услуги за деца, жертви на насилие, съдия и т.н. Това в по-голяма степен би предпазило системата от грешки, а децата от нарушаване на техните права и вторична виктимизация.

Ако разгледаме втория случай на 9-годишното дете по схемата за вземане на решение как да се процедира по случая, то виждаме, че детето не е споделило за насилието в процеса на първоначалното проучване, има основателни външни доказателства за сексуално насилие. В тази ситуация случаят би следвало **да се разглежда като основателен или частично основателен поради външните доказателства и да продължи разследването**. Ако към тези факти се добави и хипотезата относно мълчанието на детето поради конфликт на лоялност, то това още повече дава основание разследването и работата по случая да продължат. За съжаление обаче този случай в практиката беше затворен. Контрол върху решението на прокурора не беше осъществен. За съжаление това не е единствен случай от практиката. Националният мобилен екип за разпити на деца към ИСДП се натъкна на подобни казуси още през 2010 г. , когато имаше възможност да получи международна супервизия по подобен случай на 5- годишно момиче, жертва на тежко сексуално посегателство от 12-годишно момче. Тези случаи трябва да се работят с висок професионализъм, задължително в междуинституционални екипи и механизми за контрол. За съжаление, случаят приключи с отказ за образуване на наказателно производство поради ненаказателна отговорност на извършителя и по никакъв начин не бе разгледана хипотеза за възможно престъпление извършено към 12-годишното момче, което има неподходящо сексуално поведение със симптоми за извършено престъпление над него самото. За съжаление към нито едно от двете деца не бяха предприети щадящи процедури за разпит и не се спази принципът за най-добър интерес на децата като например 12- годишното момче да се разгледа и като евентуална жертва. Това, разбира се повдига и един друг основателен въпрос, а именно дали процедурите за щадящо правосъдие на деца са приложими и в казуси на деца в конфликт със закона и как, на какво основание и т.н.

4.2.2. Упражнен контрол, натиск и заплахата върху жертвата от страна на извършителя като обстоятелство, което пречи на детето да говори

Това е друг фактор, който може да играе ролята на „спирачка“ за детето, за да разкрие насилието над него. Децата са преживели „могъществото“ на насилника и вярват, че всичко, което той казва и заплашва ще се случи. Това ги поставя в капана на мълчанието и страха, че ако проговорят някой ще пострада тежко – те самите или техни близки и любими хора. В тези

престъпления децата пазят тайната на насилието, защото вярват, че така предпазват някой друг или себе си и това е най-доброто. В тези ситуации и обстоятелства децата са много уязвими и трудно съдействат на правосъдието. Аргументът „разкажи ми и аз ще ти помогна” не е достатъчно силен за тях. Необходимо е те наистина да разпознаят в поведението и отношението към тях, че има загриженост и доверие. Всеки опит за конфронтиране или изразяване на съмнение ги разколебава и затваря.

Казуси от практиката:

Казус Диди

Диди е на 17 г. и е жертва на сексуално посегателство от своя баща. Момичето се е отглеждало основно от бабата, майката е починала, а бащата е бил в затвора. След като той излиза от затвора взима детето да го отглежда, когато тя е на 12-13-годишна възраст. След време започва сексуално да злоупотребява с детето. Основният механизъм да държи детето в мълчание и то да не смее да разкрие насилието е, че вярва на изговорените заплахи от страна на насилника. Основният механизъм, с който насилникът държи детето в капана, е заплахата, че ако тя каже на баба си, която е единственият най-близък човек на детето след смъртта на майката, то баба ѝ ще умре и тя ще е виновна за това. Няколко години момичето живее и се бори с този страх и забрана да говори. Момичето разкрива насилието на своя личен лекар, след като е била насърчена да го направи от свой близък приятел, на когото тя споделя за многогодишното насилие. Сексуалното насилие е било в комбинация със системно психическо насилие над жертвата.

Казус Теди

Теди на 15 г. е жертва на сексуално посегателство от небιологичен баща, от който ражда дете. Насилието е започнало когато е била на около 12-13 г. Част от механизма, с който насилникът е държал момичето в капана на насилието, е чрез заплахи и насаждане на вина, че ако тя разкаже майка ѝ няма да го понесе, ще умре и нейната малка сестричка, която момичето много обича, ще живее в дом без майка. Момичето е приемало думите на насилника като пълна реалност и години е търпяло насилието, докато забременява и влиза във вниманието на социалните служби за закрила и социалните услуги.

Европейската директива 2012/29/ЕС посочва необходимостта при изготвяне на **индивидуалната оценка на децата**, жертви на престъпления, когато има заплахата и контрол, да се оцени и рискът от отмъщение и сплашване на жертвата и необходимостта да се приложат особени мерки за закрила. В практиката у нас официално методика за такава оценка на риска няма.

В практиката се вижда, че особено тежки за работа са случаите и децата, които трудно разкриват насилието, когато сексуалното посегателство е било в комбинация и със системно домашно насилие (физически и емоционален тормоз, а често и икономически контрол). В такива случаи е възможно децата да вярват, че когато те са жертви на сексуалното насилие, всъщност те спасяват други членове на семейството от тежко и системно домашното насилие. В детската представа те избавят други любими и важни членове на семейството от насилника и когато насилието е било съпроводено и със заплахи за живота на тези членове на семей-

ството, то децата още повече са готови да мълчат и да пазят тайната на насилието с цел да гарантират сигурност и защита на други важни за тях хора от семейството – майка, братче или сестричка, баба и т.н. Когато ситуацията стане изключително непоносима за тях, пораснат когнитивно и открият други фигури на доверие в близкото им обкръжение, то те могат да споделят за насилието. Но е важно да се помни, че отново това може да е труден и продължителен процес за тях. Отнема време, изисква се специален и адаптиран към детето подход, гарантиране на сигурност и стабилност, оценка на състоянието на детето, на необходимостта от мерки за закрила и подкрепа, както и на всички възможни рискове за детето от сплашване, упражняване на натиск върху него, саморазправа и повторно виктимизиране.

4.2.3. Ниската възраст и недостатъчна когнитивна зрялост на детето могат да се пречка то да разкрие упражнено насилие над него.

Малките деца, които са жертва на престъпления, може да не разбират и да не осъзнават, че с тях се вършат нередни неща, поради което трудно съобщават за извършени посегателства над тях. Такава трудност могат да изпитват и децата, които имат интелектуални затруднения или друг вид увреждане, което ги прави трудно комуникативни или намалява техния когнитивен капацитет и способност да съобщят за насилието. Децата съобщават насилието едва след като пораснат и започнат да го осъзнават и разпознават като такова.

Случаите в практиката, които изискват също допълнително внимание и ангажираност от страна на специалистите, са случаите, при които има злоупотреба с деца. Директива 2012/29/ЕС поставя акцент върху тези казуси и изисква при стартиране на наказателното производство на най-ранен етап да се направи индивидуална оценка на всеки отделен случай, като се оцени рискът за жертвите от повторно травмиране, натиск, сплашване и отмъщение към тях от страна на извършителя, както и необходимостта от специални мерки за защита. Поради естеството на извършеното престъпление често тези деца не разкриват сами насилието и трудно го разпознават.

Казуси от практиката:

Момиче на 5 години, отглеждано в институция от 3-годишна възраст, когато майката го е изоставила и бащата го е настанил в институцията, но е запазил контактите си с детето в събота и неделя. Детето е настанено в приемно семейство за отглеждане в семейна грижа и лятото заминава на море със семейството. На плажа приемната майка забелязва изключително притеснително поведение в момиченцето към мъжете на плажа и след разговор със собствените си деца и приемното дете разбира, че детето разказва за ситуации, в които с него е блудствано от страна на биологичния баща. За целта бащата е използвал порно филми, които детето описва като филми с голи хора, и са правили това, което виждат на филма. Детето разказва за това без притеснение и като част от близките отношения между дъщеря и баща.

Когато ниската възраст на детето и недостатъчна когнитивна зрялост се съчетае и с други фактори като съблазняване на детето, то за детето става още по трудно да се ориентира в насилието и не го разпознава.

5. Механизмът на насилие над детето включва съблазняване и купуване на детето, както и сексуализиране на детето.

Това е също възможен фактор, поради който детето да не съобщава насилието. Когато механизмът на насилие над детето включва съблазняване и купуване на детето, то не може да разпознае насилието и може да остане в капана на насилието дълго време. Често думите, с които насилниците държат детето в капана на насилието чрез съблазняване, са: „ти си моята принцеса“, „ние имаме тайна“, „това е нашата специална игра“, „искаш ли да си направим бебе“ и др. Детето не може да разпознае насилието. Напротив, детето може дори да се почувства привилегировано и специално, което го прави още по-уязвимо. Подобен е и механизмът на въвличане на деца в проституция – детето е съблазнявано или купувано с внимание, подаръци, получава привилегии и по-специална грижа. Сексуализирането на детето често минава през използване на порно филми, които детето гледа и след това пресъздава като игра с възрастния. Всичко е под формата на игра и детето трудно се ориентира какво се случва. Обикновено децата започват да реагират, когато се премине от блудствени действия към друг вид действия, които им причиняват болка или дискомфорт, или ако съобщят тайната си на друго дете, с което играят, или близък възрастен.

Казуси от практиката:

Мими е на 6 г., когато разкрива на майка си, че не желае повече да посещава баща си, тъй като той ѝ прави лоши неща. Детето подробно обяснява и разказва за лошите неща. Лошите неща са свързани с причиняване на болка на детето, поради което то е реагирало. В разказа на детето обаче има информация за още други действия, които бащата е извършвал с детето, без то да ги разпознава като насилие или неприятни – всичко е като любовна игра, детето е избрано и получава привилегии за това – детето е принцеса, те са любовници и имат тайна любовна игра. Детето споделя, че е гледало филми с бащата „с голи хора“ и после са играли на същото.

Таня е на 14 г., когато е изведена от семейната среда по сигнал на учител, че не посещава редовно училище и често е виждана в дома на възрастен мъж. При въпрос от страна на учителката детето е разказало, че ходи при него, защото този мъж е много мил и внимателен с нея, дава ѝ храна, пари и подаръци, дори ѝ купува тетрадки за училище. В замяна детето има сексуални контакти с него, които са доброволни и без насилие. По думите на детето това продължава около една година. Майката на детето е знаела и е ставало с нейно съгласие. Разкриването на злоупотребата с детето е станало случайно по сигнал на учител.

При съблазняване и купуване на децата често е възможно разкриването на насилието да стане случайно и да не е от самото дете. Макар и детето да говори за насилието, това не отменя необходимостта да се прецени уязвимостта на детето и необходимостта към него да се приложат процедури за щадящо правосъдие. *Случаите на детска проституция и експлоатация или злоупотреба с деца задължително поставят необходимостта от преценка на риск върху детето да се окаже натиск от извършителя или детето да се окаже*

в конфликт на лоялност, което да доведе до несигурност и объркване от страна на детето, а в някои случаи дори до смяна на показанията. В практиката често се натъкваме на случаи, при които поради това, че не е направена такава преценка и видимо в началото на процеса детето говори за насилието спокойно и открито, правосъдието не предприема мерки за защита на детето и предпазване от допълнителни рискове, които могат да настъпят за детето в хода на процеса. Такива деца, оставени без подкрепа и гарантирана сигурност, под натиск и в конфликт на лоялност могат да променят показанията си и да спрат да съдействат на правосъдието.

Европейската директива 2012/29/ЕС за защита на пострадалите от престъпления изисква индивидуалната оценка на детето за защита и преценка на рисковете за него да се прави периодично на всеки етап от производството, именно защото е възможно да настъпят усложняващи обстоятелства за детето и неговата уязвимост и риск от виктимизиране да се увеличат. Тази професионална преценка е динамична и периодична.

Случаи от практиката

Момиче на 15 г., изведено по сигнал на отдел „Закрила на детето“ за въвличане в ранно съжителство и ограничен достъп до образование от 35 г. мъж. Детето е настанено в кризисен център, където то споделя, че живее с този мъж по собствено желание и със съгласие на майка си. Имат сексуални отношения, но тя е съгласна за това, грижи се за неговото по-малко дете и за болния му баща и не желае да продължи образованието си. В процеса на работа става ясно, че детето е жертва на negliжиране от страна на майката и че майката е насърчила момичето да съжителства с този мъж, който периодично дава пари на майката. Детето съдейства на правосъдието до момента, в който върху него не се оказва натиск от извършителя – детето е примамено от извършителя по време на пребиваването му в училище, обсипано е с подаръци и подкупено да мълчи, включително бяга с него и прекарва остатъка от деня с извършителя. Поведението на детето към персонала в центъра и към правосъдието се променя коренно.

Момче на 15 години свидетел на тежко престъпление – убийство на по-малкото си братче от страна на съжител на майката. Майката е с умствена изостаналост и не е присъствала на убийството. Извършителят въвлича момчето в покриване на следите от убийството и с помощта на момчето изхвърлят трупа на малкото дете в коритото на реката в деня на убийството. Детето е заплашено да не говори. Случаят пристига в полицията по сигнал на майката, че детето от няколко дни не се е прибрало. На етап полицейска проверка момчето разкрива акта на убийство на малкото дете. Делото се води срещу неизвестен извършител и спрямо детето не са предприети мерки за закрила като свидетел на тежко престъпление. Не е направена оценка на риска за детето от сплашване или саморазправа. Спрямо извършителят не са предприети ограничителни действия. Като резултат на етап съдебно производство 15-годишното момче променя показанията си категорично, видимо неспокоен, бърза да приключи разпита и твърди, че майката е убила детето, като е упражнила побой над него. Тезата на защита на подсъдимия е същата – майката е с умствено изостаналост и тя е убила детето като го е пребила от бой.

При обсъждане на случая между представителите на правосъдието и мобилния екип става ясно, че те са имали хипотеза за възможен риск върху детето да се окаже натиск, но не са предприели действия и мерки за закрила в тази посока. За съжаление това не е единствен случай в системата. В практиката на мобилния екип сме имали случаи, в които дори родителите лично са правили опит да оттеглят показанията на детето, когато те са били заплашени от извършителя или подкупвани от него или негови представители. Като че ли все още нямаме механизми да се справим с този риск. Ето защо е важно да се прави периодична индивидуална преценка на детето, когато то е участник в правни процедури, и да се отчита динамичния характер на тази оценка. Целта е да се предприемат своевременни мерки и да се предпази детето, жертва или свидетел, от допълнителни травми и тормоз в качеството му на участник в правни процедури.

6. Доставчиците на услуги за деца и тяхната роля за защитата правата на децата, жертви и свидетели на престъпления

В настоящата глава ще разгледаме ролята на доставчиците на услуги за деца и тяхната роля за защита на правата на пострадалите деца или децата, участници в правни процедури. Доставчиците на услуги за деца могат да са комплекси за социални услуги, центрове за обществена подкрепа, центрове за социална интеграция и рехабилитация и др., които са държавно делегирана дейност и се управляват или от общини, или от лицензирани външни организации. В някои от тези услуги са разкрити и по-голямата част от специализираните стаи за разпит на деца и към тези услуги са сформирани и т.нар. мобилни екипи за разпит на деца. Мобилните екипи включват психолози и социални работници, които са обучени да работят по специализирана методика с деца и които са развили компетентност да подкрепят и съдействат за разпит на деца. Доставчиците на социални услуги за деца и семейства могат да бъдат и един от алтернативно представените участници в работата на Координационния механизъм за взаимодействие при работа по случаи на деца, жертва или в риск от насилие и за взаимодействие при кризисна интервенция. Една от важните роли на доставчиците на услугите за деца, когато на децата им предстои да участват в правни процедури, е да защитят правата на децата и да действат съобразно най-добрия интерес на детето.

Често пъти в практиката тази роля не е комфортна и изисква действия по застъпничество и посредничество, както и поставя изискване към професионалистите за много добра подготовка и познаване на правата на детето и нормативната база, в която работят междуинституционалните екипи. В настоящата част от ръководството ще разгледаме различни казуси от практиката, които ще ни помогнат по-ясно и лесно да илюстрираме ролята на застъпничество и посредничество, която може да се наложи представителите на доставчика на услуги за деца, където са изградени мобилните екипи или се предлагат услуги на деца, на които им предстои да участват в правни процедури, да имат подкрепа на детето и неговото семейство или близките, които полагат грижата за детето.

6.1. Роля на застъпничество за защита на интересите на детето, участник в правна процедура

Ролята на застъпничество за защита на интересите на детето най-често се проявява при договаряне с другите органи от системата за прилагане на принципа за съблюдаване на най-добрите интереси на детето, което включва и прилагане на процедури за щадящо

правосъдие. Трудностите могат да произлизат от това, че **има различна готовност на системите** (социална, правоохранителна, съдебна, здравна) да се отнасят към детето, участник в правна процедура, като свидетел с особени потребности. Това може да се дължи на недостатъчно общо и еднакво разбиране за прилагане на принципа за защита на най-добрите интереси на детето, непознаване на международно ратифицирано законодателство, непознаване на съществуващ добър опит за прилагане на процедурите по защита на детето като участник в производството и начините за адаптиране на правосъдието към потребностите на детето.

Казуси от практиката:

Директор на Кризисен център споделя, че за едно от децата, настанено в кризисния център, което е било жертва на сексуално посегателство от страна на вуйчото, пристига искане от съда детето да се явите на конкретна дата, за да бъде разпитано в съда по наказателното производство, в което детето е потърпевш и свидетел. Детето е на 12 години, момче, когато му съобщават искането на съда, детето става видимо неспокойно и притеснено. Детето съобщава на екипа, че в никакъв случай не желае да се вижда отново лице в лице с извършителя и че по-скоро ще избяга, отколкото да отиде в съда. Становището на психолога на центъра, който работи с детето, и забелязва високата тревожност у него е, че не е в интерес на детето да бъде разпитано в съда в присъствието на извършителя. Директорът търси съдействие от доставчика на услуги за деца, участници в правни процедури, където е мобилният екип, за решаването на този казус.

В тази ситуация е важно да се знае какво може да се предприеме, за да се защити интереса на детето. Това са различни мерки и действия, които са базирани на Конвенцията за правата на детето и разбира се, на действащо международно и вътрешно законодателство по въпроса, както и на препоръките на Директивата за минимални стандарти за защита на пострадалите от престъпление.

1. Първо, директорът на услугата е важно да знае, че всяко дете, което е пострадало, има право на специални мерки и закрила и има статут на свидетел със специални потребности. В този смисъл има задължение за органите на правосъдието и закрила, преди да бъде включено в правни процедури, да се изготви индивидуална оценка на потребностите на детето, която включва информация за състоянието му, неговите особености и потребности от защита, както и за риска, който съществува него. Тази оценка е основополагаща за взимане на решение от правоприлагащите органи какви специални мерки да се вземат, за да се защити психиката на детето от допълнителни травми като участник в правни процедури. Индивидуалната оценка също изисква да се обърне внимание и на вида на престъплението (обстоятелствата, начин на извършване), т.е. да се прецени дали този вид престъпление и начинът му на извършване поставят детето в допълнителна уязвимост. В конкретния случай е важно да се прецени фактът, че детето е жертва на престъпление, което е сексуално посегателство и от близък член на семейството. Тези факти го поставят и в хипотеза на конфликт на лоялност или в конфликт на интереси и са допълнително утежняващо обстоятелство за детето да свидетелства.

2. Второ, директорът или ръководителят на услугата, тъй като отговаря за детето и изпълнява мярка за закрила на детето, трябва да направи искане до отдел „Закрила на детето“ за защита на интересите на детето и прилагане на принципите на приветливо към децата правосъдие. Необходимо е да се поиска направление от отдел „Закрила на детето“ за самото дете да получи услуга за подготовка и придружаване при включването му в правни процедури. Услугата за подготовка и придружаване на детето в правни процедури включва изготвяне на индивидуална оценка (по чл. 22 от Директива 2012/29/ЕС) на дете, на което му предстои да влезе в правни процедури, и изготвяне на становище как да се защити психиката на детето от вторична виктимизация и необходимост от вземане на специални мерки за закрила по чл.23 от същата Директива. Отделът „Закрила на детето“ има правомощия да издаде направление към доставчик на услуги за деца, участници правни процедури, които да изготвят индивидуална оценка (становище) за детето според изискванията на Директивата.

Тези услуги са още нови и недостатъчно развити, но част от работата на мобилните екипи към доставчиците на услуги за деца е да подкрепят детето не само в процеса на самия разпит, но и преди това, а и по време на участието му в правните процедури. Това отново поставя актуалността на проблема да се прилага интегриран подход за работа с деца, жертви и свидетели на престъпления и то на възможно най-ранен етап, за да се намали и вероятността за пропуски и неспазване на правата на децата, участници в правни процедури. Интегрираният подход се базира именно на изготвяне на такава оценка на детето, която да бъде отправна точка за предприемане на мерки за закрила или включването му в правни процедури. С въвеждане на разпоредбите на европейската директива 2012/29/ЕС за защита и подкрепа на жертвите на престъпления искането за изготвяне на подобни индивидуализирани експертни оценки за децата е задължително за всички правоприлагащи органи.

3. Трето, важно е доставчикът на услуги за деца, жертви на престъпление, да знае, че отдел „Закрила на детето“ има отговорност и правомощия да депозира искане и становище в съда. Като орган по закрила отдел „Закрила на детето“ трябва да направи своето искане към съда за прилагане на чл.3 от КПД, както и чл. 8 от Факултативния протокол към КПД, тъй като става въпрос за сексуално посегателство, както и да се приложат процедури за щадящо правосъдие към детето, пострадало от сексуално посегателство.

Възможно е при постъпване на искането в съда разпитът на детето да се проведе в специализирано помещение за разпит на деца, съдията да постави допълнителни въпроси и да формулира искане да се аргументира какво налага разпит в специализирано помещение, особено ако детето вече е било разпитвано на досъдебно производство без щадящи процедури и без специализирано помещение. Това може да се получи в практиката, когато децата са участвали в правните процедури на досъдебното производство, без да бъдат защитени правата им, поради което да се реши, че нямат нужда да се прави разпит в специализирано помещение на фаза съдебно производство. Правото на детето на процедури, които са адаптирани към неговите потребности, обаче не се отменя, дори ако някой от правораздавателните или правоохранителните органи; не го е подсигурил преди това. Затова е важно да се настоява за прилагане на принципите за щадящо правосъдие, които са разписани в различни международни ратифицирани документи, което на практика означава, че са с приоритет пред вътрешното ни законодателство.

6.2. Доставчиците на услуги за деца като фасилитатори и посредници за междусекторното взаимодействие

Въпреки че междусекторното взаимодействие по случаите на насилие над деца е разписано в нормативен акт, наречен Координационен механизъм за взаимодействие при работа по случаи на деца, жертва или в риск от насилие, и за взаимодействие при кризисна интервенция от 2010 г., често в практиката се наблюдава недостатъчно добро партньорство между задължителните и алтернативните актьори по Координационния механизъм. Доставчиците на услуги за деца, жертви на насилие, и доставчиците на услуги за деца, участници в правни процедури, където обикновено се намират специализираните помещения за разпити на деца, не винаги са поканени и участват в срещите на екипите по Координационния механизъм за взаимодействие при случаи на насилие над деца. Практиката е много разнопосочна в това отношение, тъй като на различните места и общини доставчиците са с различен статут. Понякога се налага доставчикът на услуги за деца, участници в правни процедури, да се заяви и да поиска да бъде включен и да участва в срещите на Координационния механизъм. Нормативна пречка за това няма, нужна е местна инициатива от страна на представителите на услугата, която управлява специализираното помещение за разпит на деца. Участието в тези срещи помага в по-голяма степен да се вземат решения, които да съблюдават принципа за най-добър интерес на детето и по този начин да се изпълни и ролята от страна на представителите на мобилния екипа и на застъпник за правата на детето и за прилагане на принципите на правосъдие, адаптирано към потребностите на детето. Важно е в такива моменти да се настоява за включване и на прокурор като алтернативно представен участник, за да се договорят условията и най-подходящия начин и време за включване на детето в правни процедури. Често пъти отсъствието на прокурор на тези срещи води до пропуски, които всъщност пораждаат действия, нарушаващи правата и интереса на детето-жертва. Случва се да има по-формални работни отношения между прокуратурата и полицията, и почти никакви между прокуратурата и отделите „Закрила на детето“. Това не е в интерес на работата по случаите на деца, жертви на насилие. В такива ситуации мобилният екип, който работи междусекторно, може да изиграе роля на фасилитатор на процеса за подобряване на местното взаимодействие. В тази посока се провеждат работни срещи, канят се представители на прокуратурата, полицията и социалните служби, за да видят стаята и да обсъждат съвместното взаимодействие. Практиката показва, че такъв тип срещи и съвместни семинари, прегледи на случаи от практиката допринасят за подобряване на местното взаимодействие в интерес на децата.

В практиката на мобилните екипи за разпити на деца се натъкваме и на още няколко проблема, които като че ли на този етап остават неразрешени, но създават предпоставки за нарушаване на правата на децата, жертви на престъпления и участници в правни процедури. Тъй като българското законодателство е в процес на усъвършенстване, то е добре да се разгледат някои казуси, които да служат за ориентир какво още трябва да се промени, за да се избегне рискът от вторична виктимизация на децата, т.е. самата система да травмира допълнително вече пострадалите деца. И най-вече казуси, които показват недостатъчно професионално отношение и действие, което трябва да се избягва и от което трябва да се предпазваме.

Казус от практиката:

Психолог от ЦОП сигнализира ОЗД, че по време на консултативна сесия дете на 9 г. (момиче) разкрива сексуално насилие от страна на брат си. Насилието е системно и продължаващо във времето. Психологът изслушва детето и пуска сигнала. ОЗД задейства процедура за среща по Координационен механизъм. Представители на полиция и ОЗД, заедно с представител на ЦОП се събират на следващия ден сутринта, за да обсъдят действията си. На следващия ден психологът е извикан в РУП, за да присъства на даването на информация от детето по неговия сигнал. В РУП е извикано детето, неговите родители и вече тече проверка по случая. Детето е в стаята на инспектор ДПС с още двама инспектори. Поканено е да говори, но то отказва да потвърди думите си, казани на психолога. Детето видимо се затваря. След 2 часа престой в РУП и опити да бъде разпитано по случая от различни представители на РУП, детето с родителите си напуска РУП.

Естествено от този казус възникват въпроси като: какво може да се направи по различен начин, така че да се спазят вътрешните и международните нормативни актове за третиране на деца, жертви на сексуални престъпления? Как да се гарантира най-добрият интерес на детето и да се приложи интегрираният подход? Има ли в случая нарушена професионална етика, макар привидно да няма нарушена правна процедура? Каква цена ще плати детето след участието му в тази правна процедура и т.н. За съжаление случаи като този показват какъв сериозен път имаме да извървим в посока да се гарантират правата на детето, участник в правни процедури.

Анализът на случая налага да се спрем на предисторията на случая. Детето преди близо година е изведено от семейната среда с полицейска закрила по сигнал на учител на детето, който съобщава за системно притеснително поведение от страна на момичето в училище към себе си и другите деца. Детето има видимо сексуализирано поведение, неподходящо за възрастта си и следи от физическо насилие по тялото. Детето е настанено с мярка за закрила в кризисен център, предприети са мерки по ЗЗД и задължение на родителите да посещават услуги по консултиране, както и стартира оценка на родителския капацитет. Със семейството е работено няколко месеца, в които те съдействат и настояват да си вземат детето за отглеждане в семейна среда. По време на престоя на детето в Кризисния център то не подава информация за насилие над него. С детето е стартирана услуга за психологическо консултиране и то е върнато в семейната среда. Психологическото консултиране на детето продължава около 6 месеца, когато детето споделя информацията на психолога по случая.

Случаи, подобни на този от практиката показват, че макар да се е работило по този случай и да е обсъждано на среща по координационен механизъм необходимостта от прилагане на щадящо правосъдие към детето, то видимо е колко неподготвена е системата да гарантира най-добрия интерес на детето и да съблюдава този принцип при всички свои действия, както от страна на полицията, така и от страна на социалните служби. В такива случаи си задаваме въпросът **как да се гарантира и защити детето, ако друг орган по закрила не съблюдава този принцип и нарушава видимо правата на детето?** В тази хипотеза родителите остават единствените други законни представители, които биха могли да възразят и да защитят интереса на детето, ако обаче те имаха интерес истината да бъде разкрита. В тази хипотеза, когато член на семейството е извършител на престъплението срещу дете е ясно, че има конфликт на интереси и не би следвало детето да се разпитва в присъствието на родителите. Цялата под-

готовка по изслушването на детето (снемане на обяснения) на ниво полицейска проверка би следвало да се планира по различен начин, като се вземе предвид видът на престъплението, конфликтът на интереси, отношенията на зависимост на жертвата от извършителя и хипотезата, че родителите не съдействат и е възможно да са знаели за насилието.

Има ли психологът правомощия да реагира по време на взимане на обяснения от детето по време на полицейската проверка и да възрази относно начина на провеждане на действия с детето? Какви са правомощията му да се противопостави на полицейския подход и да настоява за промяна на подхода? Намесата му може ли да се възприеме като опит да възпрепятства полицейската проверка и да бъде санкциониран за това? Има ли полицията право да проведе такива действия с детето без присъствието и знанието на социален работник, който работи по случая от страна на ОЗД? Кой всъщност остава и е на практика **гарант за правата на детето** в тази ситуация? Тези и други въпроси, както и проблеми във взаимодействието в практиката по гарантиране на най-добрите интереси на детето ни карат често да си задаваме въпроси като:

- не е ли по-добре каквито и да било действия, които се извършват с дете, участник в правни процедури като жертва или свидетел, винаги да се записват и да има видео и звукозапис, който да се прилага към цялата документация от самото начало на случая?
- не е ли по-добре да вървим към нормативна регулация на това може ли всеки да говори с дете, преживяло насилие, особено когато става въпрос за сексуални посегателства, и да се въведе нормативно защита за децата, като особено уязвими жертви и в случаите на сексуални посегателства да се забранят полицейски проверки с детето, а действията с детето да се извършват от прокурор?

Такава практика съществува в други страни и е ясно регламентирана, за да се защитят правата на детето, да се избегнат многобройни разпити и повтаряне на процесуалните действия с детето на различни етапи от развитие на производството.

- кой има право и кой задължително трябва да присъства на тези действия с деца, участници в правни процедури, в качеството му на **гарант на правата на детето**?

Това отново у нас не е добре регламентирано, докато в други страни има различен подход за решаване на този проблем – в някои държави е въведен статутът на „Защитник”, т.е. задължително се назначава защитник на правата на детето в наказателно или гражданско производство от самото начало. Друг подход е задължението интервюто с детето да се провежда не само от представител на полицията, но задължително с представител от социалните служби по закрила на детето, който е равностоен участник и партньор в процеса. В някои страни в случаите на сексуални посегателства над деца законът изрично забранява действия с детето да се извършват от полицията в рамките на полицейската проверка. Тези действия с детето се извършват от обучен специалист за разпит на деца в присъствието на съдия и в рамките на 72 часа от подаването на сигнала.

Какво може да се направи, докато се чакат законодателни промени?

Този случай показва, че е належащо участието на прокурор при провеждане на срещите по координационния механизъм, особено при случаите на сексуално посегателство. Органът, който може да разпорежи или да забрани действия от страна на полицията с детето, е про-

курорът. След като той е гарант за прилагане на принципите на щадящо правосъдие спрямо децата, то следователно той задължително трябва да участва във взимането на тези решения. Виждаме от практиката, че устно изговорено съгласие за разпит по щадяща процедура между отдел „Закрила на детето” и полицията не води в достатъчна степен до гарантиране на правото на детето да бъде запазено от последващо травмиране като участник в правни процедури. Препоръките за работа по подобни случаи са те да се сигнализират незабавно в прокуратурата и да се свика и проведе среща по координационния механизъм с участието на прокурор, както и да бъдат взети надлежни мерки за закрила на детето в извън семейна среда до организиране и провеждане на разпит на детето пред съдия.

Важно!

Доброто взаимодействие не може да се случи от само себе си. Доброто взаимодействие е процес, който изисква време, усилия и ресурс. .

Ролята на представителите на мобилните екипа като фасилитатори и катализатори на доброто взаимодействие е изключително важна за гарантиране на правата на децата, участници в правни процедури.

Библиография:

1. Европейска Директива 2012/29/ЕС за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защита на жертвите на престъпления
2. Как се провежда разпит на дете. Ръководство за експерти, ИСДП, 2012
3. Координационен механизъм за взаимодействие при работа по случаи на деца, жертви или в риск от насилие, и за взаимодействие при кризисна интервенция, 2010
4. Модел на интегрирана социална услуга в полза на правосъдието, наръчник, ИСДП, София, 2013
5. Правата на жертвата на престъпление според правото на Европейския съюз, проф. д-р П. Голева, 2013
6. Ролята на съдията в сътрудничеството между компетентните органи за осигуряване закрила на деца – жертви или в риск от насилие, И. Георгиев, 2014
7. Стандарти за разпит на малолетни и непълнолетни лица, участници в правни процедури, ИСДП, 2012

II. Роля на съдията при сътрудничеството между компетентните органи за осигуряване на закрила на деца, жертви или в риск от насилие

Изготвил: Иван Георгиев¹

1. Въведение

Към настоящия момент органите, които са ангажирани с различни дейности при работа с деца в риск, са толкова много, че понякога техните правомощия се препокриват, което в нередки случаи води до спорове за компетентност или пък до създаване на различна практика. С цел преодоляването на съществуващите проблеми, както и за по-добро взаимодействие между всички ангажирани органи, през 2010 г. беше подписано *Споразумението за сътрудничество и координиране на работата на териториалните структури на органите за закрила при случаи на деца, жертви или в риск от насилие и при кризисна интервенция*² (Споразумението). С този документ подписалите го страни се съгласяват при изпълнение на компетентностите си да се ръководят от своите правомощия по закон в областта на закрилата на детето и принципите за зачитане на най-добрия интерес на детето, взаимна информираност на партньорите и помощ, мултидисциплинарен подход на национално и местно ниво, гъвкавост при вземане на решения и поставяне на дългосрочни цели, етика при обгрижване на всеки конкретен случай, с оглед осигуряване на ефективна система за превенция и контрол по спазване правата на децата.

Със Споразумението се създава и единен *Координационен механизъм за взаимодействие при работа в случаи на деца, жертви или в риск от насилие, и за взаимодействие при кризисна интервенция* (Координационен механизъм), чиято цел е да регламентира конкретните задължения за взаимодействие на ангажираните субекти при случаи на деца в риск, жертви на насилие, или в случаи, при които е необходима кризисна интервенция.

2. Участници

Споразумението предвижда участието на различни професионалисти при работата на Координационния механизъм, в зависимост от конкретния риск за детето. Участниците са разделени на две категории: задължителни и алтернативни.

2.1 задължителни участници

Задължителните участници в Координационния механизъм са:

- дирекция „Социално подпомагане“, отдел „Закрила на детето“, чрез социален работник, който е водещ мултидисциплинарния екип и който извършва първоначалното оценяване на сигнала;

¹ Докторант по гражданско и семейно право в Института за държавата и правото към Българската академия на науките; съдия в Софийския районен съд. georgiev22@gmail.com

² Подписано на 15.03.2010 г. в гр. София, между министъра на труда и социалната политика; министъра на вътрешните работи; министъра на образованието, младежта и науката; министъра на правосъдието; министъра на външните работи; министъра на културата; министъра на здравеопазването; председателя на Държавната агенция за закрила на детето; изпълнителния директор на Агенцията за социално подпомагане; председателя на управителния съвет на Националното сдружение на общините в Република България.

- представител (или представители) на кмета на общината, района или кметството;
- представител на Районните управления на Министерството на вътрешните работи (МВР) по места – районен инспектор, или инспектор Детска педагогическа стая, или оперативен работник.

Идеята на включването на тези три групи професионалисти е да се обхванат в пълнота областите на незабавна закрила, чрез ангажирането на компетентните органи. Макар и в случая да са налице и много други представители на специализираната администрация, които не са част от задължителните участници, то изискването за бързина и незабавна намеса налага създаването на минимален кръг от органи, чиято компетентност би могла да обхване всички сфери на закрила на детето, в случай на риск от насилие.

Дирекциите „Социално подпомагане” имат най-широки правомощия по осъществяване на практическите дейности по закрила на детето, съобразно чл. 21 от *Закона за закрила на детето*³ (ЗЗДт). Дирекцията осъществява текущата практическа дейност по закрила на детето в общината и прави предложения до общинския съвет за общинска програма за закрила на детето; определя и провежда конкретни мерки по закрилата на децата и контролира изпълнението им; извършва проверки по жалби и сигнали за нарушаване правата на децата и т.н. Образно казано, служителите на дирекциите „Социално подпомагане”, са най-близо до детето и в пряк досег с него при необходимост от закрила.

Кметовете на общини осигуряват прилагането на държавната политика за закрила на детето в общината и координират дейностите по закрила на детето на местно ниво – чл. 6а, ал. 4, т. 8 ЗЗДт. Освен това, кметът на общината управлява социалните услуги на територията на съответната община – чл. 18а, ал. 1 от *Закона за социалното подпомагане*⁴ (ЗСП).

Полицейските органи, освен общото правомощие за опазване на обществения ред и защита на живота и здравето на гражданите – чл. 6, т. 2 и т. 3 от *Закона за Министерството на вътрешните работи*⁵ (ЗМВР), имат и специална компетентност за незабавна намеса по реда на *Наредба № I-51 от 12.03.2001 г. за условията и реда за предоставяне на полицейска закрила на детето*⁶. Отделно от това, в МВР съществуват звена, в които участват специално обучени служители⁷.

2.2. алтернативни участници

На първо място следва да се посочи, че терминът „алтернативни” не е точен. Втората група участници не са алтернатива на задължителните, нито пък са взаимнозаменяеми. Затова е по-правилно да се говори за „факултативни” участници. В Споразумението техният списък е достатъчно широко формулиран и включва следните лица:

- Регионален център по здравеопазване; личен лекар на детето, представител на „Спешна помощ”, завеждащ отделение в лечебното заведение, подало сигнала;

3 Обн., ДВ, бр. 48 от 13.06.2000 г. с последващи изменения и допълнения.

4 Обн., ДВ, бр. 56 от 19.05.1998 г. с последващи изменения и допълнения.

5 Обн., ДВ, бр. 17 от 24.02.2006 г. с последващи изменения и допълнения.

6 Издадена от министъра на вътрешните работи, обн., ДВ, бр. 30 от 28.03.2001 г. с последващи изменения и допълнения.

7 Вж. Петров, Г. Специализация на полицейските служители, работещи с деца. – Обществено възпитание, 1999, № 1, с. 12, както и Коева, Сл. Полицейските служители в защита на деца, жертви на насилие. – Обществено възпитание, 1999, № 1, с. 6.

- Регионален инспекторат по образованието към Министерство на образованието, младежта и науката; директор на училище, детска градина или обслужващо звено, класен ръководител на детето или групов възпитател, училищен психолог (педагогически съветник);
- Местна комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетни и непълнолетни;
- районен съдия;
- районен прокурор;
- управителен орган на социална услуга – резидентен тип (ако се издава заповед за извеждане на детето извън семейството), ако и когато следва да се ползва такъв;
- специалист при доставчик на социална услуга в общността, ако и когато следва да се ползва такъв.

3. Ролята на съдията при работата на Координационния механизъм

Самото Споразумение посочва, че алтернативните участници, сред които е и съдията, могат да бъдат част от мултидисциплинарния екип, в зависимост от степента на риск за детето. И докато за останалите участници е логично тяхното включване да зависи от необходимостта от намесата им във всеки конкретен случай, то участието на районния съдия е винаги необходимо и желателно.

Необходимостта от изясняване на ролята на съдията в работата на мултидисциплинарния екип следва от две самостоятелни основания. От една страна, съдията, наред с прокурора, са единствените професионалисти, чиято дейност не е пряко ангажирана с работата с деца (извън правораздавателната дейност). От друга страна, в Координационния механизъм не са разписани задълженията на магистратите, за разлика от тези на останалите участници. При това положение, ролята на съдията остава неясна, което налага и извеждането ѝ по тълкувателен път.

На първо място, районният съдия е единственият професионалист в мултидисциплинарния екип, който по необходимост притежава юридическо образование и познава законодателството, респективно – знае какви действия могат да бъдат предприети във всеки конкретен случай.

На второ място, районните съдии са тези, които разглеждат всички производства, свързани с участието на деца, или пък засягащи интересите им по един или друг начин. Това са производства по настаняване на дете извън семейството – чл. 28 ЗЗДт; издаване на заповед за незабавна защита от домашно насилие по реда на *Закона за защита от домашното насилие*⁸ (ЗЗДН), производства по развод, сключване на брак от непълнолетен, разпореждане с имущество на непълнолетен, прекратяване на осиновяването по взаимно съгласие, разрешение за теглене на суми от детски влог; въпросите за личните отношения, упражняване на родителските права, заместващото съгласие при пътуване на дете в чужбина, определянето на издръжка, производства по лишаване и ограничаване от родителски права по реда на *Семейния кодекс*⁹ (СК).

8 Обн., ДВ, бр. 27 от 29.03.2005 г. с последващи изменения и допълнения.

9 Обн., ДВ, бр. 47 от 23.06.2009 г. с последващи изменения и допълнения.

На трето място, често съдебните производства с участие на деца се развиват паралелно. Това пък води до нежелани последици, като например провеждането на многократни разпити, ангажиране на детето с участие в множество съдебни производства и т.н. Тези особености налагат координиране на действията, с цел минимално травмиране на детето и ограничаване въвличането му в съдебни производства.

Ролята на съдията при работата на Координационния механизъм е свързана с подпомагане на специализираната администрация при планиране на необходимите действия за работа с детето в риск, когато се налага включване в съдебни производства. Законодателството дава широка възможност на административните органи да инициират производства за защита на децата – издаване на заповед за защита от домашно насилие; настаняване извън биологичното семейство; лишаване от родителски права и т.н. Не е без значение в каква поредност ще протекат тези производства. Често в практиката се срещат случаи, при които вземането на мерки за закрила предшества дори и дейностите по образувани наказателни производства.

Съдията е запознат с различните производства и е наясно коя процедура следва да бъде образувана. Съдията е този, който може да предложи предприемането на конкретни действия в определена последователност, както и необходимостта от участие на детето в правораздавателния процес, като съобразява интересите на правосъдието с приоритетния интерес на детето. Нещо повече, включването на широк кръг от професионалисти ще даде възможност на съдията да вземе информирано решение, при преценка на множество обстоятелства, които в съдебното производство биха останали извън процеса, с потенциалната опасност незнанието да засегне правата и интересите на детето. Тази възможност има огромно практическо значение в производствата по наказателни дела, при които е предвидена единствената хипотеза в закона, в която е допустимо съдията да се произнесе по същество на обвинението преди и изобщо без провеждане на съдебен процес. Става въпрос за хипотезата на чл. 61, ал. 1 от *Наказателния кодекс*¹⁰ (НК), при която съдията-докладчик формира положителен извод по основателността на обвинението без същото да се поставя на разглеждане по общия ред, и макар и съдията да приема, че е налице извършено престъпление, непълнолетният обвиняем не се предава на съд, което безспорно е в интерес на детето¹¹.

4. Независимост и безпристрастност на съдията

При изпълнение на своята дейност съдията е независим и безпристрастен. Това поставя под въпрос изобщо възможността му да участва в работа на орган, който е извън съдебната власт, при това, изразявайки мнение относно необходимите процесуални действия.

На следващо място, практически проблем би могъл да възникне и от гледна точка на разделението на властите. Може ли съдията, като представител на съдебната власт, да взема участие в процедура, която включва в по-голямата си част представители на изпълнителната власт.

10 Обн., ДВ, бр. 26 от 2.04.1968 г. с последващи изменения и допълнения.

11 Вж. в този смисъл Иванова, В. – в: Гарсия, Х. Ерн., Р. Г. Алберо, М. Тодорова, В. Иванова, Цв. Пашкунова. Наказателно процесуално право. Практическо помагало. С., 2007, с. 171-172.

Отговорите и на двата поставени по-горе въпроса са отрицателни.

Съдията участва в Координационния механизъм в качеството си на експерт, а не на арбитър, който разрешава правен спор. Съдията е най-близо до проблемите на децата, когато тези проблеми станат предмет на съдебното производство. Специализираната администрация не е запозната с възможните усложнения и вариации при разглеждането на делата и постановяването на съдебните актове. Множество са случаите, при които административната практика е била променяна в резултат на съдебните производства. И примерът в тази насока е показателен: дирекциите „Социално подпомагане“ водеха отделни случаи по отношение на всяко отделно дете. Това доведе производства за настаняване на братя и сестри да бъдат разглеждани в отделни дела, респективно – деца от едно семейство да се настаняват на различни места.

Ясно е, че взаимодействието не може да бъде ограничено само до рамките на изпълнителната власт. Семейството и децата са под особената закрила на държавата – чл. 14 от *Конституцията на Република България*¹² (КРБ). Държавата е тази, която защитава и гарантира основните права на детето във всички сфери на обществения живот за всички групи деца – чл. 1, ал. 2 ЗЗДт. От своя страна пък съдебната власт е част от държавната – чл. 8 КРБ. Освен това *Конвенцията за правата на детето*¹³ (КПД) приема, че висшите интереси на детето са първостепенно съображение във всички действия, отнасящи се до децата, независимо дали са предприети от обществени или частни институции за социално подпомагане, от съдилищата, административните или законодателните органи.

Не бива да се пренебрегва и конкретната дейност на съдията – даването на мотивирани предложения. Съдията не се намира в някаква координационна или йерархическа зависимост с останалите участници. Напротив, той участва само със съвещателни функции, с цел изграждането на завършена и многоаспектна експертиза, за защитата на най-добрия интерес на детето¹⁴. Мнението на съдията не е задължително, а в много случаи и подлежи на последващо ревизиране (в зависимост от обема на събраната информация).

Участието на съдията в Координационния механизъм не накърнява безпристрастността и независимостта на магистрата. Изразяваните становища имат процедурен характер и не касаят въпроси по същество на делото.

12 Обн., ДВ, бр. 56 от 13.07.1991 г. с последващи изменения и допълнения.

13 Приета от Общото събрание на Организацията на обединените нации на 20.11.1989 г., обн., ДВ, бр. 55 от 12.07.1991 г.

14 Съобразно § 1, т. 5 от Допълнителната разпоредба на ЗЗДт, „най-добър интерес на детето“ е преценка на:

- желанията и чувствата на детето;
- физическите, психическите и емоционалните потребности на детето;
- възрастта, пола, миналото и други характеристики на детето;
- опасността или вредата, която е причинена на детето или има вероятност да му бъде причинена;
- способността на родителите да се грижат за детето;
- последиците, които ще настъпят за детето при промяна на обстоятелствата;
- други обстоятелства, имащи отношение към детето.

5. Заключение

Представеният анализ има за задача да покаже, че съдията има своето място сред участниците в Координационния механизъм. За съжаление, практиката показва, че до неговите „услуги“ се прибегва рядко, което в много случаи се отразява върху детето. Множеството производства и формалният подход могат да имат непоправимо въздействие върху психиката на децата¹⁵, поради което и преценката за тяхната ангажираност в съдебния процес следва бъде много внимателна. Освен първостепенната защита на най-добрия интерес на детето, участието на съдията в извън процесуалната съвещателна дейност би могло само да допринесе за пълноценното използване на детето като участник в производството.

---

15 Вж. Стойкова, Н., Н. Петрова-Димитрова. Сравнително международно изследване „Сексуалното насилие над деца в институции“. С., 2010, с. 17.

ГЛАВА 2.
ПРОВЕЖДАНЕ НА РАЗПИТ
ИЛИ ИЗСЛУШВАНЕ НА ДЕТЕ

I. Представяне на опита на специалистите на ИСДП

Съставили: Деяна Жечева, Златка Йорданова, Маргарита Карачорова, Росица Славова
С подкрепата на проф. Нели Петрова – Димитрова и д-р Надя Стойкова

ИСДП от 2008 г. развива нова практика на разпит/изслушване на деца, в контекста на въвеждане на правосъдие, дружелюбно към децата, адаптирано към техните потребности. Екипът е преминал редица обучения за провеждане на специализиран разпит и е подкрепян чрез супервизия от международни експерти като Кевин Браун, Мария Хамела, Ортодокси Саломон и други експерти. В работата си по провеждане на разпит се опираме на опита на Фондация „Ничии деца“, а през последните години работим главно по методиката, разработена от Томас Лион.

В този текст представме нашия опит и гледна точка на процеса за провеждане на разпит, центриран към нуждите на детето и удовлетворяващ интересите на правосъдието.

1. Кога се провежда разпит или изслушване на дете

В работата на екипа през годините се наложи практика за изслушване на деца според различни заявки, т.е. както за нуждите на наказателното производство, което беше смисълът на специализираните помещения и на „щадящата“ практика, така и все повече за нуждите на производства по ГПК, СК, ЗЗД, ЗЗДН и пр. Фактът, че „сините стаи“ се изградиха в неутрални места по отношение на правосъдната система, каквито са социалните услуги за деца и семейства в риск, позволи разпростиране на адаптираната към нуждите на детето практика извън рамките на наказателния процес.

Обикновено разпитът се провежда по заявка на полиция, прокурор, съд или ОЗД. Конкретните действия се определят от Споразумения, подписани с тези институции, в които ясно се посочват стъпките за стартиране на процедура на разпит. Общият принцип, който се опитваме да спазваме, е разпитът да се проведе възможно най-бързо, разбира се в зависимост от конкретния случай и преди всичко от нуждите на детето.

2. Как се провежда разпитът?

Въпреки спецификата на разпита, в зависимост от нормативната рамка, в която се провежда и от спецификата на конкретния случай, има определени методически стъпки, които е важно да се знаят и следват. Тези стъпки могат да се обобщят по следния начин:

- Първоначална оценка.

При повечето случаи разпитът се провежда след една или повече срещи с детето, Извършва се предварителна оценка, която се осъществява чрез срещи и разговори с детето, и която е насочена към първоначална оценка на нуждите и рисковете.

- Организиране и провеждане на разпит
  - Договаряне и настройване/подготовка за разпита
  - Провеждане на разпит.

- Приключване на разпита.
- Цялостна оценка и план за подкрепа и придружаване

3. Основни фаза при провеждане на разпит/изслушване

3.1. Първоначална оценка

Целта на тази оценка е да даде отговор на въпросите: Какво е състоянието на детето и как ще му се отрази разпитът? С какво да се започне: с терапевтична работа или с разпит? Има ли риск от продължаване на насилието/престъплението, риск от сплашване и в този смисъл има ли детето нужда от мерки за закрила? Има ли нужда от прилагане на специалните мерки на щадяща процедура за разпит, т.е. къде и кой да разпитва детето? Европейската директива 2012/29/ЕС за установяване на минимални правила за подкрепа и защита на жертвите на престъпления въвежда изискването за индивидуализирана оценка на детето на най-ранен етап от контакта му с наказателната система, за да може да се изведат както потребностите на детето, така и риска от вторична виктимизация, натиск, сплашване и т.н. като участник в правни процедури.

В етапа на предварителните дейности следва да се определи окончателно и кръгът от участници в разпита, както и водещият на изслушването.

Предварителната фаза е важна за събиране на информация за детето и събитието, довело до разпита.

След като получим заявката за предстоящата подготовка и изслушване на детето се пристъпва първоначално към запознаване с текущата информация. Запознаваме се с това, дали се отнася за изслушване на дете за нуждите на гражданското, или наказателното производство, както и това дали детето ще се разпитва в качеството на свидетел, жертва или ще е необходимо да се чуе неговото мнение относно семейната ситуация.

Най-важният акцент в тази фаза е, специалистите, извършващи изслушването, да се свържат със социален работник от ОЗД, както и с всички останали експерти, които са ангажирани по случая – това най-често са съдия, прокурор, адвокат, разследващ полицай, инспектор ДПС /при наказателните дела/, за разлика от гражданските, където основно са съдия, адвокати на двамата родители, представител на ОЗД.

Организирането на предварителни работни срещи с всички специалисти, ангажирани в изслушването, дава възможност да бъде набавена информация, както и да се уточнят конкретни насоки за разпита. Обикновено срещата със съдия или прокурор е само една. Съществена част от тази среща е уточняване на хората, които ще присъстват на разпита и от кого ще бъде водено изслушването.

Следващата важна стъпка е, екипът на услугата да се свърже с двамата родители на детето, за да им бъде пояснено естеството на поставената задача, както и информиране за целта на услугата. Информацията, която се дава, е свързана с това какво право на подкрепа има детето, както и родителите му. Обяснява се защо детето ще бъде изслушано с помощта на експерт, подготвен за работа с деца, за да се намали стреса, тревожността и повторното фрустриране. Често по време на тези съвместни срещи специалистите се ориентират и за семейните отношения и функционирането на семейството, за отношението на родителите към извършеното деяние, извършителя и детето. Понякога се налага друг специалист от екипа паралелно да осъществи срещи с родителя, за да се снижи напрежението му.

Пример от практиката на специалистите от екипа по изслушване на ИДСП:

Във връзка с досъдебно производство екипът получи заявка от РУП за подготовка и изслушване на дете, настанено в Дом за деца и младежи с увреждания. Във фазата на предварителни действия специалистите от мобилния екип проведоха работна среща с представители от институцията, където детето пребивава с цел да се получи повече информация за интелектуалното, социалното и емоционално развитие на детето. Това даде възможност специалистите да се подготвят с подходящи техники за разпита на детето с интелектуален дефицит. Във фазата на подготовката на детето използвахме различни материали (кукли, картинки, книжки, съобразени с интелектуалното ниво на детето.)

Пример от изслушване на дете, жертва на психическо насилие в семейството в съдебна фаза в специализираното помещение на КСУДС Шумен:

Дете на 8 години, жертва на психическо насилие от страна на баща си. Сигналът е подаден от майката на момчето. В предварителната фаза е организирана работна среща със съдията по делото и социалния работник от ОЗД. От страна на съдията са дадени указания в каква насока да се провежда разпитът за доказване на водещото обвинение. По време на среща с майката на момчето, тя споделя своите притеснения, че спрямо детето има извършени блудствени действия. Според майката самото дете ѝ е разказало какво се е случило. Преди изслушването на детето са организирани четири работни срещи в „Синя стая”. Това даде възможност детето да се почувства сигурно в специализираната стая, да създаде доверителни отношения със специалиста, да бъде извършена и подготовка за изслушването. В хода на провеждане на разпита, детето действително потвърди информацията, която е разказал и на майка си.

След като осъществим първа среща с детето, правим преценка за това дали ще са необходими още няколко срещи с него. Това зависи от емоционалното състояние на детето, неговия когнитивен потенциал, психическата му готовност да отговаря на зададени въпроси.

Би било добре да се установи специфичният език и особености на езика на детето. Целта на първоначалната подготовка е да се създадат доверителни отношения с него.

Важно е експертът, който прави оценката и подготовката, който и евентуално ще изслушва детето да е:

- автентичен и неподправен, да се държи естествено и непринудено;
- да разполага с предварително подготвени материали за забавление /рисунки, различни игри, играчки, флумастери, цветни моливи и др./;
- в зависимост от възрастта на детето да е запознат с актуалните анимационни герои към момента, при необходимост това би могло да разчупи и отпусне детето;
- да умее да разговаря с детето;
- да прилага други форми на контакт.

След като специалистът се е ориентирал в емоционалното, психическото и физическо развитие на детето, трябва **да пристъпи към изработване на оценката**, която би го насочила и би му дала ориентир за това как най-добре да се изпълни работната задача, съществуват ли някакви рискове, както и какви биха могли да бъдат последващите действия в работата с детето и семейната система. **Оценката на детето представлява професионалното разбиране на значението на набраната информация за детето чрез наблюдение, интервю, други специализирани методи.**

Зоните за проучване при изготвяне на оценка обхващат:

- общо развитие на детето – физическо, здравословно състояние;
- когнитивно и емоционално развитие;
- поведенческо развитие;
- актуално емоционално състояние на детето;
- връзки и привързаност;
- особености на общуването на детето /способност да разбира и отговаря на въпроси, говорно развитие/;
- какво е престъплението или насилието;
- какви последици има върху детето;
- от кого е насилието/какво знаем за извършителя – познава ли детето, от семейството на детето ли и пр.

Предварителната оценка от специалиста/екипа от специалисти служи, за да даде отговор :

- дали детето се нуждае от медицински грижи, специална закрила, има ли риск от сплашване или продължаване на насилието?

Има ли ресурс в семейното обкръжение, какви нужди от подкрепа има детето, от каква информация се нуждае детето във връзка със ситуацията на насилие, в интерес на детето ли е да бъде разпитвано, има ли противоречиви интереси с членовете на семейството.

- Предварителната оценка показва дали детето да бъде изслушано от специалист посредник в специализирано помещение, т.е. дали да се приложи т.н. щадяща процедура и в каква степен:
  - разпит в „синя стая” от разследващ полицай, специално подготвен за разпит на деца в присъствие на специалист психолог или педагог;
  - разпит в „синя стая” от специалист посредник, т.е. член на мобилния екип по изслушване;
  - разпит с или без директен контакт с обвиняемия;
  - разпит по „обичайната процедура”.
- Кои интервенции да са първи – разпитът или помагащите дейности. Тук могат да се посочат редица трудности, които произтичат основно от недостига на компетент-

ност и от противоречивостта в нея, които пречат действително да сме сигурни кое е по-добре и за детето, и за правосъдието. От гледна точка на правосъдието изглежда, че е важно разпитът да е максимално близо по време до извършеното насилие, тъй като тогава информацията е най-достоверна. От гледна точка на психичното здраве на детето има твърде различни тези, които понякога са по-скоро израз на професионални митове, отколкото на обективна оценка на нуждите на детето. Често например се казва „то е изтласкало събитието, не бива да се пита за него“, или „детето е твърде разстроено от ситуацията и не бива да говори...“ и пр.

- Кога да се направи цялостната оценка на детето. Когато се прецени, че е по-добре да се започне с помагачи интервенции е необходимо да се пристъпи към цялостна оценка на случая. Когато се прецени да се започне с разпита, цялостната оценка се прави след него. И в двата случая тя изисква мултидисциплинарен и мултиинституционален подход. Нашето разбиране е, че разпитът трябва да се проведе възможно най-рано и с него да стартира досъдебното производство и то по начин, който позволява това да е единствен разпит, т.е. да е в присъствието на обвиняемия. В такъв случай втори разпит ще се проведе само при постъпване на нова информация или обстоятелства по делото. В този смисъл цялостната оценка би трябвало да бъде след провеждане на разпита.

Все още сме в началото на изготвяне на такава оценка на практика, може би поради липсата на яснота кой да я поиска.

В практиката, която се опитваме да прилагаме, все още няма яснота и много често изборът зависи от субективното желание на разследващия орган, на съдията, прокурора, а не от оценката на нуждите на детето. На този етап не се прави специална оценка за риска на детето, в зависимост от това кой е извършител и какво е престъплението. Ако е свикана среща по Координационния механизъм би могло да се оцени нуждата от закрила, ако извършителят е човек от близкото обкръжение на детето. На практика полицията би следвало да отчита този риск и понякога го прави и предприема полицейска закрила и други необходими действия за гарантиране на сигурността на детето.

Сериозен проблем според нас при провеждане на разпита по т.н. обичайна процедура е използването на полицаи от ДПС като педагози и психолози. Самите разследващи полицаи казват „На мен ми е по-добре, ако инспектор от ДПС проведе разпита“, като вероятно имат предвид по-скоро своето удобство, не това на детето. Тук конфузията идва от това, че инспекторите от ДПС са педагози или психолози по образование, но ако се приложи разбирането за вещите лица, то тогава ИДПС могат да изпълняват ролята на педагог или психолог, предвидена в чл.140 на НПК, при разпит на дете, но извън района на работа като полицаи. В противен случай има недопустимо смесване на функции и нарушаване на правото на детето, гарантирано му от закона, тъй като то се разпитва от полицаи, а грижата за психичното му състояние също е поверена на полицаи, колега на първия.

При отсъствието на предварителна оценка сериозен спор настъпва и при вземане на решение кой да бъде вътре в помещението на разпита – дали е само посредникът, разпитващ детето, или и разследващият полицаи, и съдията и пр. И отново често решенията се вземат според правомощията, не според изискванията на професионализма.

По-често в гражданските дела съдиите искат становище от специалистите дали изслушването е в интерес на детето, т.е. те по същество искат тази предварителна оценка.

Много е важно да се намери отговор на тези въпроси при разпространяването на щадящата практика на изслушване на национално ниво.

Тук стои и въпросът за т.н. годност на детето да дава показания. Особено важно тук е, че ние не се опитваме да дадем отговор на този въпрос, а на въпроса „Какво е нужно да се направи за детето, за да може то да бъде чуто? Ето защо този етап включва всички дейности, предшестващи реалния контакт с детето, а именно събиране на информация за детето-свидетел: ниво на познавателно, социално и емоционално развитие, най-близко обкръжение и семейство.

Пример от практиката на специалистите от екипа по изслушване на ИДСП:

Във връзка с досъдебно производство екипът получи заявка от съда за подготовка и изслушване на дете, настанено в Кризисен център след съобщаване за сексуално насилие в семейството. При предварителната среща представителят на екипа направи предварителна оценка и категорично постави нуждата от щадяща процедура, независимо то това, че става дума за момиче на 16 г., тъй като проучването показва, че детето е силно притеснено, трудно му е да говори и има риск да не сподели необходимото по време на разпита.

Пример от практиката на специалистите от екипа по изслушване на ИДСП:

При първата среща с дете, което ще бъде изслушвано във връзка с искане за промяна на родителските права, детето сподели за насилие от страна на родителя, при когото е в момента. Оценката, представена като становище, доведе до прилагане на мярка за закрила, поискана от съдията по делото, до провеждане на изслушването.

Пример от практиката на специалистите от екипа по изслушване на ИДСП:

По заявка на прокурор се провежда първа среща с дете, което е споделило за тежко физическо насилие от страна на съжителя на майката. По време на срещата става ясно, че детето два пъти е разпитвано от полицията и дава противоречиви данни. Съпровождано е от майката, която настойчиво казва на детето този път да каже истината. Становището на специалиста от мобилния екип по изслушване е, че детето е сплашено и разпитът няма да доведе до резултат. При започване на разпита детето заявява: „На всички въпроси ще казвам „не““.

Във фазата на предварителната подготовка *е необходимо да сме осъществили и работна среща с техническото лице, отговарящо за техниката в Синята стая*, с цел съгласуване на провеждането на разпита /техническото лице трябва да е запознато с договорената среща между съдията и специалиста/. Необходимо е един ден преди разпита техническото лице да тества техниката и състоянието на микрофоните, слушалката, възможността за осъществяване на запис.

3.2. Договаряне и настройване на детето за разпита/изслушването

Важно е по време на самата подготовка детето да получи пълна информация какво го очаква по отношение на предстоящото изслушване. Много важен аспект от нашата работа като експерти по изслушването на деца е да съумеем да изпълним добре работната си задача, от една страна, да се събере достатъчно надеждна информация за нуждите на правосъдието, от друга страна, да се съхрани психиката на детето. За да може да се случи това, е необходимо предварително, преди пристъпване на разпит, да сме наясно каква информация следва да получим от детето, какви проблеми могат да бъдат решени.

Посрещането на детето, което идва за изслушване/разпит е от особено значение за опознаването му и изграждане на доверителни отношения със специалиста. Посрещайки детето се представяме със своето име. Запознаваме го с нашата роля в процеса, каква ще е целта на срещата ни. */Здравей! Казвам се .... Работата ми е да се срещам с деца, които са преживели/ видели нещо, за което ще си говорим/. След като и детето се представи, уточняваме как ще се обръщаме взаимно, като за предпочитане е да бъде на малки имена.*

Разказваме на детето за предназначението на помещението и самия процес на подготовка и изслушване на достъпен и разбираем език. *(Например: „Намираме се в специална стая, в която децата разказват какво са преживели. Тук има камери и микрофони, които ще запишат нашия разговор. Зад стъклото сядят хора, за които е важно да чуят какво ще разкажеш.“)* Представяме на детето присъстващите в другото помещение, както и с какво се занимават.

Често децата проявяват интерес към помещението зад стъклото, питат как хората от другата страна ще ги виждат и чуват. Важен за детето е и въпросът дали извършителят/насилникът ще присъства там. На този етап е възможно то да сподели дали желае или не да присъстват родителите му.

„Знаеш ли защо днес си тук при мен?“ или „Знаеш ли за какво ще си говорим днес с теб?“ – този въпрос е важен, за да можем да преценим има ли детето информация за повода на разпита, който предстои. Ако детето отговори, че не знае, нашата задача е да му обясним, *например: „чух, че си видял/ преживял нещо; за съдията/прокурора е важно да разбере истината за това.... „*

В тази фаза е важно да бъдем внимателни към нуждите на детето – да го информираме, че може да използва тоалетна, или да пие вода, къде ще бъдат родителите му и че можем да прекъснем срещата за кратко.

Преди пристъпване към разпит във времето за подготовката, за нас е важно да преценим когнитивните възможности на детето. Можем да му задаваме неангажиращи въпроси, които предполагат създаване на спонтанен разказ. *Например: „Разкажи ми как мина днес денят ти? /Разкажи ми какво прави вчера?/ Разкажи ми как празнува рожденият си ден?/ Имаш ли домашен любимец – разкажи ми за него.“* Дискутирането на обикновени теми ни дава възможност да преценим наличния речников запас и спецификата на изразяване на детето; умее ли да брои, да чете, разпознава ли цветовете, умее ли да съпоставя предмети по големина, времево и пространствено ориентиране. Ако е необходимо, отделяме време с детето да нарисуваме човешко тяло и да обозначим частите му. Това се налага в случаи на сексуално насилие над дете. Важно е да уточним как детето нарича частите на тялото.

Пример от практиката на екипа на ИСДП

От РУП е подадена заявка за подготовка и изслушване на дете на 13 години, във връзка с досъдебно производство, касаещо извършени блудствени действия с детето от пълнолетно лице. За ориентиране в знанията на детето относно половите различия и опознаване на специфичния език за назоваване частите на тялото използвахме рисувателна техника. Предоставихме рисунка на човешка фигура и поставихме задача детето да определи пола като посочи и нарисува липсващите полови белези. Рисуването беше съпроводено с коментари, като детето назоваваше това, което рисува (мъжки и женски полови органи). Разположи на правилните места, назовава ги адекватно. Направи разлика в размера на мъжки и женски гърди. Детето разказа, че е виждало голи малки момчета в институцията, в която живее. Уточни, че не е виждала голо тяло на голям мъж.

В етапа на договарянето, задача на специалиста е да разбере (ако това не е направено в оценката) дали то различава истината от лъжата и да каже, че е важно да казва истината. За да проверим дали детето прави разлика между понятията истина и лъжа, можем да използваме верни, или неверни твърдения: „Ако ти кажа, че ризата ми е бяла – това истина ли е или лъжа?“; „Моята коса е червена – истина или лъжа?“. Добре е да използваме вещи и предмети, които са около нас – могат да се видят или пипнат и дават реална представа на детето. В зависимост от възрастта на детето се използват различни техники – рисуване, игри, моделиране, съпоставяне. Ако сме се убедили, че детето различава истина от лъжа, е важно да сме сигурни, че е разбрало колко е важно да се казва само истината.

Обясняваме на детето, че ако не знае отговора на зададен въпрос, то просто може да отговори с: „Не зная това“, „Не си спомням“, „Не съм сигурен“. За изясняване възможностите му да разграничава реалност от предположение могат да се използват различни твърдения / *Тази сутрин дойдох на работа с автобус; домашният ми любимец е куче; обичам да играя футбол;* /

Тук е добре да уточним, че е възможно да повторим същия въпрос, ако не сме разбрали правилно, а не защото не му вярваме. Информираме го, че то също може да пожелае да бъде повторен зададен въпрос, ако не го е разбрало. /*Ако повторя въпроса, то е защото не зная какво точно е станало и искам да те разбера правилно*; /*Каж ми, ако не разбираш въпроса*/. /*Ние не знаем какво се е случило. За нас е важно да ни разкажеш.* /

В тази фаза на договаряне и подготовка е възможно детето да започне да споделя за извършеното престъпление. Ако не сме завършили подготовката и не са изяснени правилата на разпита се налага да прекъснем детето. След приключване на подготовката можем да пристъпим към фазата на свободния разказ.

В тази фаза е добре да имаме предвид и това, което полската авторка Алиция Бузинска извежда като мит: Образът на извършителя винаги плаши детето, което е свързано с негативни емоции и нагласи.

Не трябва да се забравя, че детската демонстрация на негативни нагласи и чувства спрямо определени възрастни хора не винаги говори за нараняване на детето именно от тези хора. И обратното, нараняването от страна на определен човек, особено когато става въпрос за сексуално насилие, не винаги води до негативни емоции спрямо извършителя. Детето си изгражда собствена представа за света и система за оценка на събития и хора. За своята оцен-

ка то не ползва категориите на възрастните хора. За един малчуган в детската градина добър е онзи човек, който му дава бонбони, а лош е този, който му ограничава яденето на сладолед. От друга страна, сексуалното посегателство спрямо дете може да бъде възприемано от детето като форма на игра, рутинна хигиена, начин за показване на положителни чувства. В резултат на това извършителят може да бъде възприеман от детето като приятелски настроен, сърдечен човек, който поражда у него положителни емоции.

От самото начало, когато се установява контакт с детето, следва да се отчита необходимостта от добро взаимодействие с него, да се адаптира езикът към неговото ниво на развитие и да се изгражда безопасна за детето среда.

3.3. Провеждане на разпита

3.3.1. Стимулиране на свободния разказ на детето

На този етап детето трябва да представи своята версия за хода на събитията под формата на свободен разказ със собственото си темпо на мисълта и съдържание на спомените. Свободният разказ на детето позволява да опознаем неговия свят и автентичните му преживявания. Той показва кои елементи от събитието са важни за детето, заслужават отбелязване и памет, събуждат емоции.

Тази фаза от изслушването е сравнително безопасна, тъй като е лишена от напрежението на същинския разпит, протича без задължение да се отговаря на поставени въпроси и позволява да се разкрият спомени, които не са натоварени с прекомерна емоция.

В тази фаза от изслушването вече имаме изградени доверителни отношения с детето. Наясно сме дали детето умее да структурира разказ от предходната фаза. След като сме преценили емоционалното му състояние и готовността му да бъде изслушано, е необходимо да ни каже, че е готово да започнем, или това е фазата на свободния разказ.

В тази фаза **даваме възможност на детето свободно да разкаже какво си спомня от случилото се**. Не прекъсваме мисълта му, дори и разказът да е хаотичен, следваме неговото темпо. По този начин разбираме кое от случилото се се е запазило в неговото съзнание, какъв е неговият речник и кои са моментите и термините, които го притесняват или смущават. От предните етапи вече имаме предварителна информация, кои са „трудни“ теми за детето и се стремим да не навлизаме в тях, за да не го разстроим или затворим. Подпомагаме детето да назове трудните за него определения и използваме неговия изказ. **В тази фаза друг съществен момент са паузите**. Понякога детето спира своя разказ само. Оставяме го да помисли. Паузите са нужни и изключително важни, тъй като е възможно детето да подаде информация, с която до момента разследващите не са запознати. В зависимост от интелектуалния капацитет, децата се справят в тази фаза по различен начин. Някои започват разказа сами, а други имат нужда от насочващи въпроси, трудно им е да започнат разказа.

Например, можем да го подкрепим с въпроси, за да разберем как изглежда мястото, където е било, – цвят, мирис, подредба, всичко, което го е впечатлило – „Какво имаше в стаята? Опиши ми я така, че да си я представя.“. Подпомагаме разказа на детето и с въпросите: „Разкажи ми за твоето семейство...“, „Разкажи ми за... (определен човек), „Разкажи ми всичко, което си спомняш“. Друг съществен въпрос е „Какво се случи след това, ... какво стана после?“.

Насочващите въпроси, които използваме, спомагат за сближаване с детето, за разпускането му. В случаите на разминаване от подадената информация на детето и предварителната от други източници, не трябва да го коригираме, а само да го изслушаме. Подобно поведение би го разконцентрирало, притеснило или затворило.

Когато детето е на ниска възраст или с изоставане в развитието му, можем да използваме рисувателна техника „голото човече“, чрез което то да назове частите на тялото при случаите на сексуално насилие, подходящи кукли или да покаже на тялото си /например как са го издърпали, какво са го принудили да направи и т.н/. По този начин даваме възможност на детето да вербализира определена ситуация.

По време на тази фаза основното е да наблюдаваме невербалните реакции на детето, да следим емоционалното му състояние и при необходимост да му даваме възможност за кратка почивка.

Пример от практиката

Момче на 6 г., насочено от ДСП/ОЗД – Шумен със заявка за „Подготовка и изслушване в Синя стая“ към КСУДС. Образувано е досъдебно производство по описа на РУП-Шумен за оказано физическо насилие на малолетно лице. По време на фазата за свободния разказ, детето споделяше за различни ситуации на физическо насилие, които се отнасят за различен период. Детето беше оставено да продължи своя разказ. Имаше нужда от паузи, за да си спомни и разграничи ситуациите. Това му даде възможност да продължи разказа си. В такива случаи е възможно тревожността на детето да се повиши. Тук е съществена ролята на специалиста, за да снижи напрежението в детето. Това ни дава възможност да си построим схемата с конкретни въпроси, които ще засегнем в следващата фаза на разпита.

3.1.2. Поставяне на конкретни изясняващи въпроси

На този етап водещият пристъпва към допълване на изложението, направено от детето във фазата на свободния разказ, и към подредба на различните елементи, така че да се изгради цялостната картина на събитията.

Заслужава си да се положи старание, така че преминаването към следваща фаза на разпита да стане плавно, по естествен начин и без притеснение за детето, че няма да може да се справи с отговорите на поставяните му въпроси. Този етап от изслушването трябва да има формата на разговор, съобразен с възможностите му и степента на неговото развитие.

Това е основен етап в процеса на изслушването, в който се изясняват подробности около обстоятелствата на преживяното от детето събитие, уточняване на детайлите, които често са от съществено значение за квалифициране на деянието и последващите действия от страна на полиция, прокуратура, съд. Добре е преди да се започне задаването на въпроси да се уверим, че детето е приключило своя разказ, за да не го прекъснем или объркаме. Обикновено изчакваме малко, след като детето спре да говори. По този начин му даваме възможност да продължи и да каже нещо допълнително. Често в хода на своя разказ децата правят паузи поради различни причини: силни емоционални преживявания, нужда да подреди мислите си или други. Когато прибърза да задаваме въпроси,

рисуваме да прекъснем логиката на разказа и да отклоним вниманието в друга посока, като детето ще забрави какво е искало да каже. След като се уверим, че свободният разказ е приключил, обясняваме на детето, че ще го попитаме някои неща допълнително, за да ни стане по-ясно, това което се е случило. Може да направим уговорката, че това не значи, че не вярваме на това, което е разказало, но ние не сме били там и ни е трудно да разберем всичко.

Още в етапа на предварителните действия е добре специалистът, който ще проведе разпита, да има подготвена стратегия за съдържанието, формата и последователността на въпросите, които ще зададе. Част от тях биват уточнени по време на работните срещи в предварителната фаза (с разследващ полицаи или съдия – в зависимост от случая). В последствие при провеждане на подготовката на детето има възможност да се прецени как да бъдат формулирани с оглед възрастовите и индивидуалните му особености. Много е важно въпросите да се задават прости и ясно, с разбираеми за детето думи. Когато тече спонтанният разказ за преживяните събития се извежда и необходимостта от задълбочаване в някои посоки или доизясняване на обстоятелства като време, място, пространствено разположение на хора и предмети и други подробности. От това следва и обмисляне и формулиране на подходящи въпроси, чрез които да се изяснят неточностите и неясноти в разказа на детето. Практиката показва, че има добър ефект „закачането“ на въпроса за думи, които детето вече е казало. *Например: Каза, че не се виждаше добре. По кое време на деня се случи...?*

Хубаво е задаваните въпроси да следват определена логика и да стимулират детето да отговаря по-подробно. Такъв е ефектът на отворените въпроси, т. е. онези, които предполагат разгръщане на отговора, а не кратко „да“ или „не“, което няма висока информативна стойност. Такива въпроси са: *Кой?, Кога? Къде? Как? Какво?*

Понякога добре зададеният въпрос подпомага детето да си спомни допълнителни факти и да продължи да разказва. Стимулиращи фрази са: *Много добре... Каза, че... Какво стана след това?*

Често децата се объркват, пресъздавайки събития, които са се случвали неколкократно и в тях участват повече хора.

Пример от практиката на мобилен екип от ИСДП – КСУДС Шумен:

Момиче на 15 г. със СОП, жертва на сексуално насилие от четирима извършители в продължение на няколко дни на различни места и в различно съучастие, беше изслушвано по досъдебно производство. В разказа си детето объркваше участниците и първоначално не споменаваше двама от тях. За изясняване на фактите му беше зададен въпрос с директно назоваване на името на един от участниците. Тогава детето си спомни за него и за другия участник в събитията, когато не беше споменало до този момент. С уточняващи въпроси за посочените от него места на събитията, то успя да разкаже повече подробности.

Тежкото емоционално състояние на децата в много случаи е причина те да не са в състояние да направят спонтанен разказ за случилото се.

Други причини за това са особености в интелектуалното развитие на децата, социална депривация или ниска възраст. **Тогавя специалистът трябва да има готовност да премине направо към фазата на въпросите, чрез които да подкрепи детето да разкаже фактите.** При деца в по-ниска възрастова група стои предизвикателството изслушващият да намери най-близкия до тяхното развитийно равнище начин да попита за подробностите, като избягва сугестията. Недобре обмисленият въпрос може да внуши на детето определен отговор и с това да се получи изкривяване на информацията.

В случаите, когато детето се затруднява да вербализира, специалистите **трябва да умеят да включат подходящи техники** – материали за рисуване, кукли или други играчки, чрез които да покаже това, което му е трудно да назове. Това е валидно в много от случаите на сексуално насилие, при деца с ограничен речников запас или невладеещи добре български език.

Пример от практиката на специалист от екипа на ИСДП-КСУДС Шумен – разпит на дете пред съдия в досъдебна фаза:

Дете на 10 години – свидетел по наказателно дело, трябва да разкаже за нещо, което е видяло на улицата, преминавайки от там с велосипеда си. В случая беше важно да се изясни разположението на участниците един спрямо друг и пространственото им разположение на улицата. Детето не владееше добре български език и му беше трудно да обясни. От страна на специалиста, провеждащ изслушването се предостави лист, на който заедно с детето нарисоваха улиците и посоката, от която идва детето. После с помощта на наличните в стаята за изслушване плюшени играчки наредиха участниците и момчето показа онова, което не можеше да разкаже с думи.

Когато се налага да се доуточнява дадена информация, е добре да уверим детето, че го питаме допълнително, не защото не ни е отговорило правилно, а защото не сме го разбрали добре. Това го стимулира и обикновено то се амбицира да обясни по-добре и по-подробно. Когато задаваме въпросите на детето, е много важно търпеливо да изчакаме то да си помисли и да отговори. И тук, както при целия процес на изслушване, трябва да се водим по темпа на детето, да не го пресираме и да не бързаме със задаване на следващ въпрос. Когато детето отговаря на въпросите, **важен момент е даването на обратна връзка от специалиста**, че го слуша и разбира. Това го успокоява и насърчава. Може да стане с кратки вметнати изрази като: *да, добре, така, разбирам....*

В тази фаза на разпита връзката на специалиста с присъстващите зад венецианското огледало е най-интензивна. По тяхна преценка чрез изслушващия се задават въпроси, които е необходимо да бъдат изяснени. Това е момент, който изисква от специалиста, провеждащ разпита висока концентрация на вниманието, професионализъм и гъвкавост. **Важно е от една страна въпросът да бъде преформулиран и адаптиран към възможностите на детето да го разбере.** От друга страна, този въпрос трябва да бъде вместен в подходящ момент, за да не нарушава логиката на разказа или да се въведе по подходящ начин.

Пример от практиката:

При изслушване на дете по гражданско дело в специализираното помещение в КСУДС Шумен: „Каза, че си живяла при баба и дядо тогава. Кой те водеше на училище?...”

Честото вмъкване на репликите „разкажи ми... разкажи ми повече ....или разкажи ми всичко за това” подкрепят детето да отговаря по-многословно. Добре е да се избягва въпросът *Защо?*, тъй като би могъл да вмени вина на детето или то да се впусне да търси причинно следствени връзки и да се притесни, че не може да отговори.

Когато сме изчерпали предвидените въпроси и обстоятелствата са изяснени, преди да преминем към заключителната фаза е добре да дадем възможност на детето да добави нещо, ако желае. *Например: Искаш ли да добавиш още нещо? Може да си спомняш нещо, което да не съм те питала... и др.* Понякога след този въпрос децата споделят допълнителни факти, които може да се окажат важни.

В тази фаза запазваме най-стресиращите въпроси за по-късен етап от изслушването. Ако детето демонстрира твърде високи нива на тревожност и страх, отстъпете от стресиращата го тема, за да се върнете към нея по-късно, когато детето се успокои. Когато сме сигурни, че няма допълнителни въпроси и детето няма какво да допълни, преминаваме към заключителната фаза.

3.4. Приключване на разпита

Заключителната фаза е важна и не трябва да се пренебрегва, тъй като представлява преход от ситуацията на разпита към настоящата действителност. **Фазата на заключителните действия има съществено значение за защита на детската психика.** Често по време на изслушването децата са разстроени, връщат се към травматични събития и преживявания и преминават през нелекото изпитание да разкажат за това, което им се е случило. **Важно е специалистът в този момент да потърси обратна връзка от детето за неговите чувства.** В края на срещата не хвалим детето за дадените отговори, а благодарим за положените усилия като подчертаваме, че това е сериозно предизвикателство и го уверяваме, че се е справило добре. Даваме му възможност да пита или коментира нещо, ако желае. В много от случаите децата очакват да чуят от нас какво ще се случи след разпита. Важно е да отделим достатъчно време, в което да дадем ясен и точен отговор. Да обясним на детето, че от нас не зависи развоят на делото и не можем да дадем еднозначен отговор към този момент.

Например:

Момиче на 8 години, изслушвано по гражданско дело от специалист в специализираното помещение в КСУДС Шумен: “Сега нали няма да ме пратите при баба в ..., защото не искам да живея там”. На детето беше обяснено, че ние сме го подкрепили да разкаже това, което е важно за решаване на делото, но по-нататък следват други действия и крайното решение се взема от съдията. Пожелаваме му да му се случват хубави и радостни неща.

Преди да се разделим, питаме детето какво му се иска да направи веднага след като излезе от сградата, с цел снижаване на напрежението и положително настройване на детето. В някои от случаите детето има нужда да остане още малко и да поговори на неутрални теми или да довърши рисунката, която е започнало да оцветява. Трябва да му се даде време, колкото е необходимо, за да излезе спокойно от помещението и да се върне към ежедневието си. Някои деца бързат да излязат и генерират тревожност дали този, който го е довел, ги чака навън, независимо от факта, че при подготовката сме им казали къде ще бъде техният родител, докато трае изслушването. Тогава е редно да се съобразим и да не задържаме детето, а своевременно да го придружим до мястото, където го чакат.

4. Цялостна оценка на нуждите на детето от възстановяване, подкрепа и придружаване по време на правните процедури.

Добре е след разпита да се премине от предварителна към пълна оценка на нуждите на детето в случаите, в които разпитът е направен веднага след първоначалната оценка. Особено важно е записът на разпита да се ползва за тази оценка, за да не се пита детето от психолози, психиатри или социални работници за същите събития, обстоятелства и чувства. Има страни, в които интервюто, центрирано към нуждите на детето, започва веднага след разпита, така че да има и непосредствен терапевтичен ефект, освен че служи за цялостната оценка. Инициатор и отговорен фактор за тази цялостна, центрирана към нуждите на детето оценка има отдел „Закрила на детето“ към дирекция „Социално подпомагане“.

5. Особенности на техниките при интервюиране с цел разпит на деца

Изготвил: Надя Стойкова

5.1. Видове въпроси при разпит на деца

Въпросите, които се задават при разпит на деца, най-общо се разделят на три основни групи:

- подходящи въпроси;
- въпроси, които трябва да се избягват;
- неподходящи въпроси при разпит на деца.

Първа група въпроси: „Подходящи“

1. Отворените въпроси

Отворените въпроси са най-препоръчителните въпроси, когато професионалистите интервюират дете, жертва или свидетел на престъпление.

Отворените въпроси са неутрални въпроси. Те не посочват каквато и да е форма на отговор или отговор, който се очаква от детето. Те насърчават детето да си припомни информацията от неговия спомен (стимулират паметта).

Примерни отворени въпроси:

- „Моля да ми кажеш какво точно се е случило, когато майка ти пристигна?“;
- „Разкажи ми какво направи, след като човекът излезе от къщата?“ или „Каж ми какво стана след като той те сложи да легнеш на леглото?“

Помагачи въпроси¹ за разбиране и задълбочаване. Това са въпроси, които помагат говоренето на детето. Примерни въпроси:

- „Ти каза ..., кажи ми повече за това.“ Или „Ти каза ..., кажи ми всичко за това.“
- „Ти каза ..., какво стана след това ...?“ (казаното от детето)

2. К-въпросите

Т.нар. К-въпроси се задават, когато професионалистът иска да се изясни нещо, което детето вече е споменало и го каним да доразвие. Често подобни въпроси започват с „К-думите“: кой, какво, къде, кога и как. „**Къде** се случи това?“, „**Какво** ти каза, когато те заплаши?“; „**Как** се почувства от това, което се случи?“; „**Кой** те видя?“ и др.

Те могат да бъдат ефективен начин да задействат спомена и изтеглянето на информация и са по-подходящи от затворените въпроси или въпросите с принудителен избор.

3. Защо-въпросите

Професионалистите трябва да бъдат внимателни със задаването на въпроса „Защо?“ при разпит на деца-жертви и деца-свидетели. Този вид въпроси понякога може да звучи обвинително за детето и то да преживее чувство на вина. Например: „Защо го послуша?“ или „Защо отиде сам, а не извика някой?“

Важно е да се отбележи, че при въпросите „Защо?“ малките деца могат да дадат неразбираеми отговори, защото те използват своя собствена логика да обяснят нещата. Това може да се отрази на доверието в показанията на детето, т.е. да се дискредитират показанията на детето.

„Защо“ въпросите, подобно на „К-въпросите“, също формират по-подходяща възможност да се отговори от въпросите с принудителен избор или затворените въпроси („да / не“ въпроси), тъй като рискът отговорът на детето да е манипулиран е значително по-нисък.

Табл. Отворени въпроси²

Каж ми ...	Избягвайте отворени въпроси от типа:
• какво (стана, видя, чу, усети ...)	• Можеш ли да ми кажеш ...
• кой (го направи, беше, ...)	• Беше ли ...
• кога (по кое време стана, видя, чу, усети, беше ...)	• Дали ...
• къде (стана, видя, чу, усети ...)	• Двоен въпрос с „или“
• как (стана, видя, чу, усети ...)	

1 Десет стъпки за разпит на дете, Томас Лион, tlyon@law.usc.edu © 2005 (втора редакция)

2 Десет стъпки за разпит на дете, Томас Лион, tlyon@law.usc.edu © 2005 (втора редакция)

Помощни отворени въпроси при разкриване на насилието

В литературата за разпити на деца се препоръчват от различни автори отворени въпроси, които помагат на детето да говори за насилието или преживяното от него, т.е. да разкрие насилието, без да бъде директно насочвано да говори за насилие. Често пъти децата се затрудняват да преминат направо към разказ за събитието и преживяното от тях. В тези ситуации те имат нужда от помощ, за да преминат към разкритие. Томас Лион предлага пет групи с въпроси, които постепенно приканват детето да сподели за насилието. Въпросите и техният ефект върху разказа на детето са клинично изследвани в Националния институт за детско здраве и човешко развитие – САЩ, което е позволило на авторите да открият, че няма абсолютни въпроси, но при изследваните деца това са въпросите, които са довели до разкриване на насилието, без да се е наложило децата да бъдат насочвани да говорят за насилието по директен начин.

- *„Каж ми защо дойде да говориш с мен?“ или „Каж ми защо дойдох да говоря с теб?“*
- *„Разбрах, че си видял ...“ : „Разбрах, че си се видял с ... (полицая), разкажи ми за какво си говорихте!“ (когато знаем на кого е разказало)*
- *„Някой се притеснява, че нещо ти се е случило. Разкажи ми за какво се притеснява.“*
- *„Чух, че някой те е дразнил (притеснил), разкажи ми за това.“*
- *„Чух, че някой ти е направил нещо нередно, разкажи ми за това.“*

Помощни въпроси при друг тип насилие: убийство, домашно насилие и детето е изведено, друго...

- *„Чух нещо за майка ти, разкажи ми за това.“ (свидетел на убийство)*
- *„Къде живееш сега, разкажи ми.“ (детето е жертва или свидетел на домашно насилие и е изведено от семейството)*
- *„Каж ми защо си тук?“ (при сексуално насилие)*

Втора група въпроси: „Въпроси, които трябва да се избягват“

Тук влизат основно два вида въпроси, които е препоръчително да се избягват при интервюирането на деца или да се използват само в краен случай, когато не е ясна получената информация от детето чрез отворените въпроси и трябва да се конкретизира детайл.

1. Затворен тип въпроси

Затворените въпроси са въпроси, които изискват еднозначен отговор от детето, т.е. „да“ или „не“, или отговорът е един прост факт като например „възрастта на детето“, „мястото на живеене“, „как се казва“ и др.

Примерни въпроси от затворен тип: *„Продължи ли да ходиш на училище след инцидента?“, „; „Избяга ли, когато човекът влезе в стаята?“, „На колко години беше, когато това се случи?“, „Кой друг беше в стаята?“* и т.н. На всички тези въпроси детето най-вероятно ще отговори с една дума, макар че някои от тези въпроси изглеждат отворени или К-въпроси, те всъщност са затворен тип въпроси и не подпомагат свободното говорене на детето.

Някои изследвания показват, че особено при малките деца се наблюдава тенденцията да се отговаря утвърдително на затворения тип въпроси от вида: „да/не“ въпроси. Ето защо затвореният тип въпроси може да доведе до неверни твърдения. Това налага професионалистите да избягват затворения тип въпроси, колкото е възможно, освен ако има за уточняване на необходимими неутрални факти като име, възраст, място на пребиваване и т.н.

Един често и неподходящо задаван от професионалистите затворен тип въпрос е „Разбираш ли?“ Децата обикновено отговарят с „Да“ на този въпрос и не се осмеляват да кажат: „Не, моля обяснете или моля повторете отново“. Това поставя в риск достоверността на показанията на детето, тъй като възрастният си мисли, че детето го разбира, а всъщност детето просто следва тенденцията за утвърдителен отговор на затворените въпроси.

2. Въпроси с принудителен избор

Това са въпроси, при които професионалистът представя пред детето ограничен брой варианти за отговор. Пример: „къде бяха ръцете ти – нагоре или надолу?“, „къде бяха дрехите му – вътре или отвън?“ и т.н.

Въпросите с принудителен избор създават предпоставки децата да разкрият неточна информация и такъв разпит може да доведе до замърсяване на последваща информация или до противоречия в показанията на детето. При този тип въпроси с принудителен избор специалистът по дефиниция въвежда информация (възможни отговори), което трябва да се избягва, доколкото е възможно. Подобен тип въпроси може да се използват само, ако все още липсва информация от съществено значение, след като са задавани отворени въпроси и К- въпросите са били изчерпани.

Трета група въпроси: „Неподходящи въпроси“

1. Насочващите въпроси

„Насочващите въпроси“ винаги трябва да се счита за „неподходящи“ при разпит на деца-жертви и деца-свидетели. Насочващите въпроси са „предполагащи въпроси“, т.е. това са въпроси, в които професионалистът вече предлага идея за възможен отговор. Това трябва да се избягва, когато се общува и разпитват деца, жертви и свидетели.

Изследванията показват, че децата не се чувстват свободни да отговорят на насочващите въпроси и през повечето време тези въпроси водят до събиране на неверни твърдения. Всички деца, но особено по-малките, са много податливи на внушение и манипулация от възрастните и даже още повече от професионалистите, които би трябвало да ги подпомагат по време на участието им в правните процедури.

2. Други неподходящи форми на комуникация с децата по време на разпит

Има и други видове комуникация, форми и въпроси, които могат да бъдат объркващи за децата, поради което трябва да се избягват по време на изслушване или разпит. Такива са:

- Много дългите изречения и въпроси;
- Едновременно задаване на повече от един въпрос;

- Обвиняващи детето въпроси – пример: *„Може би ти сега разбираш, че не си постъпила правилно?“*;
- Негативно формулирани въпроси – пример: *„Ти не извика ли, когато видя, че той те отвежда?“*
- Допускане, че децата могат да се поставят на мястото на другия – пример: *„Можеш ли да обясниш защо той говори с теб около час и чак после те е нападнал? „*;
- Спекулативни въпроси – пример: *„Смяташ ли, че той така е постъпил с теб, защото ти си го предизвикал/а? „*

5.2. Подходяща невербална комуникация при разпит на деца

Невербалната комуникация с децата по време на разпит е също важна и влияе на децата. Професионалистите, които провеждат разпит на деца, трябва да внимават за три важни компонента³ на невербалното взаимодействие с детето:

- Външен вид – важно е всеки интервюиращ дете да може да прецени в каква степен външният му вид може да блокира контакта и взаимодействието с детето. Това включва твърде привличащи погледа или разсейващи дрехи, бижута, униформи, прически, грим и т.н. Добре е да се избягва носенето на униформа при разпита на деца, носене на оръжие или белезници, както и дрехи с неподходящи деколтета или скъпи бижута и т.н.
- Езикът на тялото и тонът на гласа – децата са много сугестивни и се влияят от поведението на възрастния, как гледа детето, с какъв тон му говори, какви невербални жестове и мимики прави. Интервюиращият трябва да внимава за изражението на лицето, за зрителния контакт с детето, за тона на гласа, за изразяването на мимики или жестове, които са оценъчни или конфронтиращи детето и др. Обстановката също има значение за детето и в този смисъл къде е разположен интервюиращият спрямо детето също може да окаже влияние на детето. Препоръчва се да се избягват прегради между детето и водещия, както и твърде близкото разположение до детето. Добре е да се седи на ниво, близко до това на детето, за да се изравнят позициите; да се поддържа зрителен контакт, без той да е натрапчив; да се използва конфигурацията на сядане от 90 градуса, която е най-щадяща детето.
- Активно слушане – активното слушане и поведение е един от ключовите компоненти на невербалното общуване. Интервюиращият трябва да внимава за това, да не сядат зад бюрото; в подходящи моменти да кимва в знак на разбиране и слушане на детето; да казва кратки междуметия като част от активното слушане като *„аха, хм, да, добре, така“*; важно е да може да използва паузите по време на разговор, като остави известно мълчание в разговора с детето; да не бърза и да затрупва детето с нови въпроси, когато то мълчи или се бави с отговора си; да прецени времето за почивка и да позволи на детето да почине; да осигури спокойствие като изключи мобилния си телефон (или го включи на тих режим).

Трябва да отбележим, че децата също общуват с интервюиращия невербално и показват как се чувстват и в какво състояние са. Това налага интервюиращият да бъде внимателен за невербалното поведение на детето. Наблюдаваме как изглежда детето – дали е притеснено,

³ https://www.unodc.org/justice-child-victims/en/gp/m12/3.2.2-non_verbal_communication.html

напрегнато, нервно, тъжно, разсеяно или ядосано. Детето може да изпитва страх или вина, добре е да му се даде възможност да го изрази и да получи успокоение или подкрепа, за да се почувства разбрано и сигурно. Интервюиращият може да обърне внимание на емоционалното състояние на детето, като го провери с подходящи въпроси: *„Виждам, че си смръщил вежди, кажи ми как се чувстваш?“* или *„Виждам, че очите ти се насълзяват, кажи ми как се чувстваш?“* и др. Такъв тип въпроси може да се използват основно за това да подкрепим емоционално детето и да признаем неговите чувства и емоционално състояние. Те нямат за цел да набират информация.

5.3. Водещи теоретични позиции относно разпита на деца

1. Детето е експерт

Тази теоретична постановка, че детето е експертът по време на разпита, а не интервюиращият, е определяща за това как ще се води целият процес на разпита и какъв ще бъде подходът към детето. Разпитът на детето е различна ситуация от много други ситуации от ежедневието ни. В ситуацията на разпит детето знае какво му се е случило, от кого и как. Детето не трябва да отгатва нещо, което не знае или да говори за нещо, което не знае. То трябва да ни каже нещо, което само то знае. Детето желае да получи одобрение за това, което прави. Децата обичат възрастните да мислят за тях, че те са добри, знаещи, можещи. Затова често децата се вглеждат в очите на възрастния, за да разберат *„дали ме харесва, дали съм достатъчно добър, давам ли правилните отговори“* и т.н. Така че в тази необикновена ситуация трябва да изясним ясно нашата роля, както и ролята на детето при разпит. Важно е преди да премине към същинската фаза от разпита (набирането на информация) водещият:

- да изясни своята роля – обикновено водещият се представя кратко и договаря обръщението към него от страна на детето и обратното;
- да изясни **каква е целта на интервюто** – детето да знае, че е важно да разберем какво му се е случило. Да ни каже истината, това, което то е видяло, чуло и знае и не е нужно да измисля информация, за да ни се хареса.
- да изравни позициите, т.е. да изясни на детето, че водещият не знае какво се е случило, защото не е бил там и не е видял, затова той разговаря с детето, за да разбере.
- да изясни на детето, че е възможно водещият да допусне грешка или да не разбере нещо правилно, поради което ще пита отново, а също така детето може да го поправи.

2. Сугестивността на детето.

Сугестивността на детето, т.е. неговата податливост на влияние и склонност да дава социално желателни отговори на възрастните, без те да са истинските му отговори, е въпрос, който занимава сериозно професионалната общност. Това, разбира се, поставя и въпросът за нашите нагласи относно детето, т.е. какво вярваме по отношение на детето – дали то е внушаемо и в каква степен и дали може да каже точно какво се е случило? Дали децата са по-лесно внушаеми от възрастните и особено за децата под 5 години – те по-лесно ли се поддават на внушение от другите деца и възрастни? Това е характерно и за деца, и за възрастни. Пример, един приятел те пита: *„Какво мислиш за новата ми риза?“* – ние знаем какъв е правилният отговор, но сме любезни и казваме *„О, много е приятна“*. Така че, ако сме честни, ние всеки ден използваме сугестия и се поддаваме на сугестия в отношенията

ни с другите хора. Децата се поддават на това, както и възрастните. Причината децата да са по-сугестивни е, защото те много се интересуват от мнението на възрастните за тях: доволни ли са от това, което казвам; харесва ли им и т.н. Децата са фокусирани върху одобрението от възрастния в по-голяма степен. Малките деца са по-сугестивни и поради една друга причина – как помнят нещата.

Невербалната комуникация

Има изследвания, които показват, че при малките деца има редица фактори, които повишават тяхната сугестивност – тона на говорещия, интонацията му, невербалното му поведение, обстановката и т.н. Всичко това влияе на детето и го прави по-лесно податливо на внушение.

Също така се установява връзка между сугестивността на детето и начина, по който са конструирани въпросите по време на разпита.

Конструкцията на въпросите

„Дали това беше вътре или отвън на твоето тяло?“ Ние задаваме въпрос според как ние си представяме нещата. Въпросът е: „Какво стана“ и „Какво стана после?“. Добре е да познаваме капацитета на децата да дадат информация, не само техните ограничения. Да се избягват въпроси, които са сугестивни и затворени. Малките деца имат тенденцията да отговарят позитивно на въпросите, дори когато не разбират какво ги питат или не знаят отговора на даден въпрос. Има въпроси, които ще измъкнат информация от детето, но тя няма да е надеждна. Конструкцията на въпросите и типа на въпросите влияе на информацията, която детето ще даде. В този смисъл затворените въпроси с отговор ДА/НЕ и въпросите с повече от един отговор особено при по-малките деца не са много надеждни, защото децата могат просто да изберат последната възможност или да следват „позитивната тенденция“ да казват на всичко „Да“, макар да не го разбират. Един от начините да се намали тази сугестивност при децата е да се внимава за конструкцията на въпросите, т.е. водещият много внимателно да избира въпросите, които задава. Друга важна стъпка в посока на това да се намали сугестивността на децата е даването на инструкции на детето, т.е. детето се информира по подходящ за него начин с конкретни примери, за да се намали неговата сугестивност, т.е. лесно да се влияе в отговорите си. Такива инструкции, които се използват при подготовката на детето преди да започне същинската фаза от интервюто (набирането на данни и факти по отношение на извършеното насилие над детето), са подробно разписани в Адаптацията на протокола за разпит на деца, направена от Томас Лион и представена по-долу.

3. Компетентност да се изразяват

Децата имат около 6 хиляди думи в речника си на 5-6 години. Те имат достатъчен речник, за да изразят насилието. Разбира се, има липсващи думи за различни неща, пр. за гениталиите, за пол. Въпросът е дали детето разбира въпросите на възрастния правилно, за да им отговори.

Интервюиращият трябва да си даде сметка за общото развитие на детето преди да постави въпросите си, за да знае какво може да очаква от детето. Например, децата между 4 и 6 години (децата в предучилищна възраст) могат да имат трудности с използването на числа и време. Задаването на въпрос на малко дете за брой пъти за нещо, което се е случило, е много вероятно да няма смисъл за детето, т.е. да е неразбираем. Децата често могат да реци-

тират числата преди да знаят как да броят. Може да разпознаят обектите, преди да могат да разположат събитията в паметта. Ето защо, когато попитаме едно дете „колко често се случи нещо“, то много е вероятно детето да избере произволно число, с което да отговори, и да го променя при задаване на същия въпрос от интервю на интервю. Това може да доведе до несъгласувани и противоречиви изявления, не защото детето лъже, но защото то не разбира напълно концепцията за брой.

4. „Рикол” – възстановяване на спомена у детето.

Отворените въпроси помагат на детето да говори и да си спомня. „*Каж ми какво стана?*“. Сугестивни въпроси: детето усеща, че трябва да отговори нещо, което да е правилно; затворените въпроси – да, не. Прави се разлика между отворени въпроси и въпроси, които носят малък риск от даване на желателен отговор.

Не е препоръчително да се задават отворени въпроси на малки деца. Те са подходящи за по-големи деца над – 10-годишни. Деца и на 4 и 8 години са еднакво способни да дават информация. Относно детайлите в информацията – забелязва се, че 4-годишните дават по-малко детайли в информацията; 8-годишните дават 2 или 3 пъти повече детайли в информацията, отколкото 4-годишните. Малките деца е трудно да се интервюират, тъй като те дават малко детайли при отговорите си, трудно е да се направи последващ отворен въпрос. Но това е въпрос за компетентността на интервюиращия, а не на способността на малките деца да дават информация.

5.4. Структурирана методика за разпит на деца

В настоящия наръчник представяме на кратко Адаптацията на Протокола за разпит на деца, който е разработен от Националния институт за детско здраве и човешки развитие в САЩ. Тази адаптация е направена от д-р по право и психология Томас Лион⁴ и е известна още като „Десетстъпкова методика за разпит на деца“. По своята същност тя е съкратен вариант на Протокола, разработен от експерти в САЩ и прилаган не само в Америка, но и в някои европейски страни.

---

4 <http://works.bepress.com/thomaslyon/>

**Адаптация⁵ на Протокола за разпит
на Националния институт за детско здраве и човешко развитие (NICHD)
(Десет стъпки за разпит на дете)**

1. Инструкция – „НЕ ЗНАМ”

- Ако ти задам въпрос, а ти не знаеш отговора, тогава кажи просто „Не знам.”
- И така, ако те попитам: „Как се казва кучето ми?”, какво ще кажеш?”
- Добре. Защото не знаеш. Но ако те попитам „Имаш ли куче?”
- Добре, защото знаеш.

2. Инструкция – „НЕ РАЗБИРАМ”

- Ако ти задам въпрос, а ти не разбираш какво означава той или какво казвам, можеш да кажеш: „Не разбирам.” Ще задам въпроса по друг начин.
- И така, ако те попитам „Какъв е твоят пол?” какво ще кажеш?
- Добре, защото „пол” е трудна дума. И така, ще попитам по друг начин: „Ти момче ли си или си момиче?”

3. Инструкция – „НЕ Е ВЯРНО”

- Понякога правя грешки или казвам неверни неща. Ако направя така, може да ми кажеш, че греша. И така, ако кажа „Ти си на тридесет години.”, какво ще кажеш?
- Добре, и така на колко години си?

4. Инструкция – „НЕОСВЕДОМЕН РАЗПИТВАЩ”

- Не зная какво е станало с теб. Няма да мога да ти кажа отговорите на моите въпроси.

5. ОБЕЩАНИЕ ДА КАЖЕ ИСТИНАТА

- Много е важно да ми кажеш истината.
- Обещаваш ли, че ще ми кажеш истината?
- Ще ме излъжеш ли за нещо?

6. ПРАКТИКУВАНЕ НА СВОБОДЕН РАЗКАЗ

обичам/не обичам

- Първо искам да ми кажеш нещо за нещата, които ОБИЧАШ да правиш.
- След това задайте въпроси от вида „РАЗКАЖИ МИ ОЩЕ...”.
- Напр. – „Каза че обичаш да играеш футбол. Разкажи ми още за играта на футбол.”
- А сега ми кажи какво НЕ ОБИЧАШ да правиш.
- След това задайте въпроси от вида „РАЗКАЖИ МИ ОЩЕ...”.

⁵ д-р Томас Лион (Thomas D. Lyon, J.D., Ph.D.), 2005 (втора редакция)

последният рожден ден

- *А сега ми разкажи за последния си рожден ден. Разкажи ми за всичко, което се случи.*
- *След това задайте въпроси от вида „КАКВО СТАНА СЛЕД ТОВА...“.*
- *Напр. – „Каза, че си си играл в замъка за подскачане. Какво направи след това?“*

7. ТВЪРДЕНИЕ ЗА ИЗВЪРШЕНО ДЕЯНИЕ (детето се затруднява да говори)

(Ако детето разкрие информация за насилие, преминете направо на т.8 „Последващите въпроси за твърдението за извършено деяние“.)

- *Каж ми защо дойдох да говоря с теб?*
  - *Или – „Каж ми защо дойде да говориш с мен?“*
  - *За мен наистина е важно да знам защо дойде да говориш с мен/аз дойдох да говоря с теб.*
- *Чух, че си се видял с*
  - *Напр. – „Чух, че миналата седмица си се видял с полицай. Каж ми за какво си говорихте.“*
- *Някой се притеснява*
  - *Напр. – „Притеснява ли се майка ти, че нещо може да ти се е случило? Каж ми за какво се притеснява тя?“*
- *Някой те притеснява*
  - *Напр. – „Чух, че някой може да те е притеснил. Разкажи ми всичко за това.“*
- *Има нещо нередно*
  - *Напр. – „Чух, че някой може да ти е направил нещо нередно. Разкажи ми всичко за това.“*

8. ПОСЛЕДВАЩИ ВЪПРОСИ ЗА ТВЪРДЕНИЕТО ЗА ИЗВЪРШЕНО ДЕЯНИЕ

- *Ти каза, че (повторете твърдението за извършено деяние). Разкажи ми всичко, което се случи.*
  - *Напр. – „Ти каза, че Чичо Бил е наранил пишлето ти. Разкажи ми всичко, което се случи.“*

9. След това задайте въпроси от вида „РАЗКАЖИ МИ ОЩЕ“ и „КАКВО СТАНА СЛЕД ТОВА“. Избягвайте въпросите ДА/НЕ и въпросите, принуждаващи правенето на избор.

10. МНОГОКРАТНИ ИНЦИДЕНТИ

- *Веднъж ли се случи (повторете твърдението за извършено деяние) или повече пъти?*
- *Разкажи ми всичко, което се случи по време на инцидента, който си спомняш най-добре...*
- *Разкажи ми всичко, което се случи първия път...*
- *Разкажи ми всичко, което се случи последния път...*
- *Имаше ли и друг път...*

ГЛАВА 3.
МОБИЛЕН ЕКИП
ЗА РАЗПИТ НА ДЕЦА –
ОПИТ И ПРАКТИКА В БЪЛГАРИЯ

---

1. Изслушване в „Синя стая” към КСУДС – Шумен

Изготвил: Росица Славова, експерт за разпит на деца

Във връзка с изпълнение на заявките са провеждани срещи между социалните работници от КСУДС с водещия случая социален работник от ОЗД, съдия по делото, прокурор, адвокат на страните, разследващ полицай или с родител за информиране и договаряне на насоките на изслушването.

Наличието на няколко предварителни срещи с детето преди изслушването му в специализираното помещение дава възможност за оценка на емоционалното състояние, психическата кондиция и нивото на интелектуално развитие на детето, както и опознаване на специфичния му език.

В хода на подготовката на дете, посочено като свидетел във връзка с досъдебно производство по описа на РУП Шумен, бе установено, че същото среща затруднения при разбиране и говорене на български език. Предвид това в хода на самото изслушване бяха използвани техники и материали, улесняващи детето за посочване на пространство, посоки и движение. Детето успя да възпроизведе спонтанен разказ, като използва думи от български и турски език. За улеснение детето използва рисуване на картини, елементи и фигури съдържащи се в разказа.

В случай на изслушване на дете във връзка с досъдебно производство по описа на РУП Шумен за блудство с дете, същото започна разказа си още в етапа на договаряне. Това наложи детето да бъде прекъснато, за да може да бъде довършена подготовката и разяснени целта и правилата на изслушването.

В хода на подготовката за изслушването от особено значение е с каква предварителна информация разполага специалистът. При възможност се провеждат предварителни срещи със специалисти, ангажирани в случая, както и със самото дете. Съобразно възрастта, интелектуалното развитие на детето и възможностите му, специалистът подготвя материали за игри, забавления, рисуване. Използват се и кукли за разыгриване на конкретни ситуации и действия. Важна част от подготовката на специалиста е да подготви важни за изслушването въпроси за установяване на факти и данни.

През 2013 г. бе изслушано дете, страдащо от умерена умствена изостаналост. За определяне способностите на детето за времево пространствено ориентиране, познаване на цветове, говорни умения, преценка на количествени измерения и съотнасяне на обекти, създаване на разказ и съхраняване на спомени, бяха използвани подходящи игрови методи –рисушки, книжки и кукли. Детето не умее да разграничава реалност от предположение. То не успява да пресъздаде спонтанен разказ; спомените са фрагментарни, хаотични, не може да възпроизведе събитие в цялост.

За определяне на знанията на детето относно половите различия и опознаване на специфичния език за назоваване частите на тялото беше използвана рисувателна техника. Бе предоставена рисунка на човешка фигура и бе поставена задача да определи пола като посочи и нарисува липсващите полови белези. Детето разбра дадените инструкции и изпълни задачата. Рисуването беше съпроводено с коментари, като детето назоваваше това, което рисува /мъжки и женски полови органи/. Разположи на правилните места, назовава ги адекватно.

По време на работата детето беше разконцентрирано и мобилно в помещението. Често променяше обекта на вниманието си за кратко време. Предвид факта, че детето не може да възпроизведе спонтанен разказ, изслушването се осъществи изцяло чрез задаване на въпроси, съобразени с интелектуалните му възможности.

От работата с детето стана ясно, че то няма ориентация във време и пространство. Не може да прецени и разпознае истина от лъжа. Не осъзнава разликата между действителност и гадаене. В стремежа си да отговори на въпросите, за да се хареса, убедително подава невярна информация. Момичето няма обстоятелствени спомени, повтаря еднотипни фрази, които звучат заучени. Подава противоречива информация с еднаква убедителност.

2. Подготовка и изслушване на деца, жертви или свидетели на престъпление

Изготвил: Деяна Жечева, психолог в КСУДС Шумен

2.1. Как идва случаят?

В моята практика на изслушване, всички случаи са идвали със заявка от ОЗД, от РУП и от съда. Първоначално много често заявката е устна по телефона и се получава от Директора на КСУДС, който прави връзка с членовете на мобилния екип и поставя персонално задача на определен човек или на екип от двама специалиста, които да отидат на място в друго населено място при необходимост. След като се получи устна информация, в зависимост от случая, се изисква и съответната документация чрез социален доклад или писмо до Директора на КСУДС, в което се упоменават имената на детето или децата и кратка информация във връзка с какво се налага да се изслушват.

При нужда от бърза реакция, сме осъществявали работна среща непосредствено преди изслушването със съответните специалисти – разследващ полицай, прокурор, инспектор ДПС, понякога социален работник от ОЗД, съдия. Целта на срещата е споделяне на информация от останалите специалисти, обсъждане на хипотези, за да бъдем насочени като изслушващи специалисти как да структурираме и проведем разпита на детето.

2.2 Кратко описание на случаи като специфика:

Работата на мобилния екип е динамична и обхваща широк диапазон от казуси. Заявки за процедурата се изпращат до КСУДС. В телефонен разговор, най-често с представител на ОЗД или инспектор ДПС, се договаря деня, дата и часа на съвместна среща. Според спецификата на случая това може да е същият ден, когато ще се проведе разпита на детето пред съдия или в други случаи може да е няколко дни преди това. В един от случаите се налагаше да се проведат няколко срещи на терен в дома на детето, което беше станало свидетел на престъпление спрямо майка си и се намираше в тежко, депресивно състояние. Майката също беше в посттравматичен стрес. Наложих се извършване на кризисна интервенция на място в дома на детето и родителя. Междувременно се проведеха и организираха работни срещи със социален работник от ОЗД, инспектор ДПС, прокурор. Два дни се работи на терен, изслушването на детето и неговата майка се извърши на третия ден в съда в присъствието на двамата специалиста от мобилния екип. Изслушването премина успешно, детето не бе травмирано от въпросите на съдията, тъй като бе подготвено,

макар изплашено.

В друг от случаите като част от мобилен екип отново се извърши работа на терен, след първоначална работна среща с инспектор от РУП, запознаване с документация и фактология, след това работа на терен за запознаване с детето и неговите близки, накрая разпит пред съдия в съда. Детето макар и много малко /5 г./ не бе травмирано, отговори на зададените въпроси от специалиста от мобилния екип, който водеше изслушването.

В друг от случаите изслушването се извърши непосредствено преди влизането на детето в съда, детето бе свидетел.

В друг случай, макар и доста физически активно, детето бе изслушано в Синя стая на КСУДС, след като обстойно бе подготвено. Детето се движеше в стаята, особено след като му се наложи да изчака доста време поради факта, че преди това имаше друго изслушване на дете, с което са били заедно.

2.3 Как се подготвя интервюиращият?

Предварително интервюиращият е добре да се е ориентирал или поне да е получил информация за приблизителната възраст на детето или децата, които ще се подготвят за изслушване или ще се изслушват. Специалистът би трябвало да притежава много добра подготовка по възрастова психология, за да е ориентиран и запознат със спецификите на всяка конкретна възраст, какво е характерно, какво е специфично за възрастта на детето. Необходимо специалистът да разполага с комплект цветни моливи или флумастери, картинки на различна тематика, ако знае, че детето има любим тип играчки, да ги осигури и така ще разполага и с кукли-членове на семейството, играчки-животни и др. Специалистът трябва да подготви и силует на голо човече, на което няма изобразени части на тялото, за да може при евентуално насилие да се назоват частите на тялото и самото дете да даде название на тези части. Така се определя и преценява с какъв ресурс и капацитет разполага детето по отношение на познания за схема на тялото и части на тялото.

Ако има наличие на някаква информация, част от подготовката на специалиста е свързана с това да се съсредоточи и да си направи евентуална схема на въпросите, по които ще се ръководи. Специалистът, извършващ изслушване на децата, трябва да съобрази изказът, който ще използва по време на разпита, с интелектуалното ниво и термините, които използва детето.

2.4 Опыт при подготовка на дете:

В първия етап най-важното за един специалист е да установи добър първоначален контакт с едно дете. Трудности произтичат, ако детето не разбира български език, чуждоговорящо е и преводът преминава през трето лице. Това затруднява възможността за добра и успешна връзка. Ако детето разбира езика, възможността за установяване на връзка с него е много добра, освен ако не се намира в състояние на активна психотравма. В моята практика до момента не съм имала неуспешен опит с това да се подготви дете за изслушване. Възрастта на децата е била различна, като най-малкото е било на около 5-6 години по гражданско дело. Предварително подготвям материали, картинки за оцветяване, книжки, цветни кубчета, моливи за установяване например на това дали детето разпознава цветовете. Често в работата си използвам и някои въпроси от различни тестови методики разработени за деца на съответната възраст. Например, за да се ориентирам дали едно 5-годишно дете разпоз-

нава частите на деня, питам „*Сега можеш ли да ми кажеш коя част от деня сме – сутрин, обед, вечер?*” В практиката си прилагам 10-стъпковата методика, разработена за подготовка за изслушване на дете.

2.5 Какво за мен е най- силно като специалист?

Считам, че много силна страна в моята работа като специалист по изслушване на деца е възможността за установяване на контакт с децата независимо от това на каква възраст са. Също така много добре се ориентирам при предварителната оценка на емоционалното, физическото и нервно психическо развитие на детето.

Считам, че връзката дете – специалист би се получила трудно, ако разговорът преминава през трето лице, което прави превод, защото тогава детето установява по- добра връзка с човека, който говори на неговия език. Това не се е случвало в практиката ми на специалист по изслушване, а само в работа по случай.

3. Подготовка за изслушване на дете – случай от практиката

Изготвил: Полина Павлова, експерт за разпит на деца към мобилен екип

Как се осъществява взаимодействието? – При всички случаи, след 4-годишна практика, мога да уточня, че се касае за взаимодействие, което все още се подобрява като практика, и изисква активност и лобиране от страна на доставчика. Разпознаването на услугата и заявяването ѝ от страна на разследващи полицаи и съдии по-често е на ниво „трудни за доказване казуси”, „трудности при разпита на детето от гл.т. на минало време от първоначалния сигнал” или разпит на малки деца под 7-годишна възраст.

Подготовка на интервюиращия за изслушване или разпит на дете, участник в правни процедури – Подготовката на специалистите има няколко аспекта – първо, професионална нагласа за работа с жертви на насилие; второ, подготовка в смисъл на придобиване на необходимите знания и умения за провеждане на разпит чрез обучения и тренинги, супервизия. Друг вид подготовка е подготовката по конкретен случай на дете, на което предстои да бъде разпитвано като участник в правни процедури. Тази подготовка включва – набиране на информация за детето (развитие, език) и семейството, набиране на информация за историята на насилието, рискови фактори, уязвимост и виктимизация на детето. Провеждат се срещи за набиране на такава информация с възможните партньори – родители, учители, разследващи полицаи, съдии, както и срещи за организиране на провеждане на разпит, договаря се време за формиране на становище относно нуждата на детето – как да свидетелства, къде е най-добре за детето да се проведе разпитът и дали да е подходящо за детето да свидетелства, тъй като е възможно това да доведе до допълнителни травми за детето, както и е възможно по различни причини детето да не е в състояние да свидетелства.

Предизвикателствата пред интервюиращия от мобилния екип за разпити на деца са в различни посоки, но най-общо може да се каже, че това е от една страна необходимостта да се изпълни заявката и да се постигнат целите на правосъдието, а от друга страна, е свързано с това да се защити психиката на детето. Интервюиращият има за задача да опознае контекста на случая от гл.т. на ресурсите на пострадащото дете и ситуацията на детето, както и по отношение на това как се съхранява детето в ситуацията на преживяно насилие, как да

го подкрепим в този процес и да не доведем до нови травматични преживявания по време на разпита.

Предизвикателството е и в посока на работа и подкрепа на семейството, особено в случаите на насилие в семейна среда, смятам, че тук е необходима екипна работа от страна на мобилния екип и на услугата за подкрепа на деца, жертви или свидетели на престъпление. Необходимо е да се включи участие на специалисти, които да са подготвени да „поемат“ семейството. При разпити на деца, жертви или свидетели на престъпление, винаги се работи в екип.

Описаната информация по-долу по същество е оценка и становище за нуждите на детето относно предстоящо участие в правна процедура, съдържа основните акценти на подготовката и съответно на разпита.

Заявката е подадена от следовател и касае подготовка и придружаване на малолетно момиче, за което има сигнал, че е жертва на блудствени действия от страна на възрастен съсед. Заявката касае малолетната възраст, трудността от извличане на информация, както и противоречиви показания между детето и други две деца, за които също има сигнал, че са свидетели и пострадали.

Подготовката за изслушване на детето се проведе мобилно, т.к. заявката е от друго населено място. Детето бе придружавано от родител, като срещите се проведеха индивидуално между детето и специалиста.

При запознанството и последвалата работа с детето се наблюдаваше общо спокойно за детето състояние, без типична първоначална тревожна картина на пострадало. Предвид възрастта от навършени 9 години на момичето, изразните средства за комуникация бяха през специализирана методика за подготовка на дете, рисувателен тест за изследване на сексуалната компетентност и език и предоставена възможност за рисуваелна и игрова дейност с детето. При изобразяването на рисунка, детето избираше позитивни, цветни теми, което е в норма за възрастта и желанието на детето от общуване и одобрение на компетентностите му в общуването.

Във връзка с темите за истина и лъжа, гадаене, трудни и неразбираеми въпроси, може да се обобщи, че детето прояви компетентност и не се затрудни при подаването на подходящи примери. Детето проявява представата си добро и лошо, истина и лъжа, както и гадаене и допускане на грешки в ситуация на разговор/разпит с него. Детето разполага и използва подходящо отговори от типа „не знам“, „не си спомням“, „не разбирам“ и прави разлика кога те са истина и кога са лъжа.

По време на срещите направи впечатление, че момичето проявяваше инициатива да говори за случилото се с нея, възприема това като повод някой да поиска разговор с нея. Това предполага желателност в поведението на детето и проява на доверие към непознат за детето човек. Детето използва термини в речта си, които не разбира като: „престъпление“, „педофилия“, „споделяне на истина“, „разстройване“. Това затруднява разказа на детето, защото вероятно детето изпитва трудност да говори за личното си преживяване и страдание и поставя цензура – термините обслужват това настроение. При задаване на конкретни въпроси детето би могло да даде точен и надежден отговор, затруднява се да разказва – има накъсаност и неподреденост в историите му. Представите за време и пространство не са добре оформени, което също би могло да затрудни отговорите на детето, ако са поставени въпроси за време или място. Детето е подготвено за това, че би могло да определи време и период през значи-

ми дати – рожден ден, традиционни празници.

При задаване на темата за преживяно насилие детето не интегрира собственото си преживяване – започва да говори за това като за нещо, което „не е редно“, не бива да се случва и го правят само лошите хора. Детето не говори за собственото си преживяване – твърди, че е ходило при съсед, за да гледа детски филмчета и да бъде почерпено с лакомства там. Със същия тон започва да разказва, че там са се случили и няколко неща, които са нередни и реакцията му е била да извърне главата си и да не гледа, това, което се случва. Твърди, че тези нередни неща са се случвали „не много“ пъти – вероятно детето е загубило част от спомените си или ги е сляло в няколко общи такива, определя дълъг период от 2 години, в които детето е посещавало лицето. При теста с голо човече, детето без проблем назовава местата от тялото, където е докосвано от възрастния човек, като детето блокира на сексуална тема, казвайки, че не знае как се нарича женски полов орган и не знае, че някой може да го докосне без неговото съгласие. Детето не бе способно да назове „порно филм“ или друга дума, разказвайки, че лицето е пускал филми, които са за „големи хора и там те са големи и голи и правят глупости“. Детето не разполага с речников запас, достатъчно адекватен, за да може да назове сексуално насилие – посочва единствено оценката си за това – че това е престъпление и го правят лошите хора. Основна хипотеза за липсата на език относно преживяно насилие е, че детето изпитва невъзможност да говори за него като такова поради поставена забрана/табу от страна на семейството му – момичето отговаря, че никога не е говорила за случилото се с майка си.

Друг съществен елемент, който може да окаже влияние върху надеждността на повторни показания е наличие на мнение сред връстниците. Детето разказва, че след подаване на първоначалния сигнал е преживяло подигравки и отхвърляне от своите връстници в училище. Това виктимизира детето – подобна липса на доверие и отхвърленост може да засили чувството на вина и да доведе до отричане/отхвърляне на първоначални показания. Да се има предвид негативният контекст за цялостното неприемане на преживяното от заобикалящата близка среда, семейството и връстниците.

Друг важен акцент в актуалната ситуация на детето е изминалото време от подаването на сигнала до сегашна дата – това е довело до загуба на определени спомени, извън спецификата и трудността за даване на точна информация относно случило се събитие при малолетните деца. В речта на детето се забелязват отговори „не знам“ и „не си спомням“, които са смесени, и които носят риск от гадаене и даване на лъжливи показания.

Последен акцент ще поставя върху „слятото“ показание на момичето с другите две деца – в някои от случаите децата са били по различно време на мястото, което посочват в сигнала – домът на лицето. Вероятно са преживявали различни неща, които са споделили по-късно помежду си. Възможно е да има различни истории, в които децата да се преживяват като „по-добри“ или „по-лоши“ едно спрямо друго, има вероятност подобна „конкуренция“ да е възникнала и в периода, когато са започнали подигравките в училище – децата могат да фантазират и произвеждат неверни истории, за да се почувстват „по-добри“ и „по-желани“, в този смисъл „по-малко жертви“ пред връстниците или в семействата си.

Препоръки:

- Да се вземе под внимание фактът, че детето е разпитвано многократно и това е довело до стигматизиране на детето със силен негативен ефект в отношенията с околните. При повторен/пореден разпит има риск да се засили негативният и виктимизиращ ефект върху детето по горепосочените проблемни зони.

- При необходимост от пореден разпит е добре детето да бъде подготвено конкретно спрямо задачата на разпита – това може да избегне даването на лъжливо показание от типа „гадаене“, поради големия изминал период от първия сигнал;
- В интерес на детето е то да бъде разпитано в максимално защитена среда – специализирано помещение и осигурен специалист, който да му окаже емоционална подкрепа. При същите условия е необходимо да се предприемат мерки такъв разпит да се сведе до последен за детето.

4. Споделяне на опит – подготовка и изслушване на деца, жертви и/или свидетели на престъпление

Изготвил: Маргарита Карачорова, социален работник в КСУДС-Шумен и експерт към мобилен екип за разпит на деца

4.1 Как идва случая?

Случаите за подготовка и изслушване на деца постъпват в Комплекса с направления от ОЗД, със заявка в писмен вид от Районен съд – гр. Шумен/ Окръжен съд – гр. Шумен или с писмо от РУП със заявка от разследващи полицаи за определяне на специалист, който да извърши подготовката или изслушването на детето.

Случаят бива разпределен от Директора на Комплекса на специалист от Мобилния екип. По отношение на мобилните изслушвания заявката постъпва в КСУДС от съдия или прокурор и също се определят експерти (двама).

4.2 Подготовка на интервюиращия.

Работила съм по над 10 случая на граждански дела, дела по ЗЗДН, както и по наказателни производства. Работила съм с деца, жертви на насилие, с деца, свидетели на престъпление, някои от тях с интелектуални дефицити.

Подготовката се изразява основно в това да се събере надеждна и достатъчно пълна информация за детето и неговите специфики, свързани с когнитивното му развитие, специфичния език, който използва, динамиката на вътре-семейните отношения и т.н., също така да се изследва готовността на детето да съдейства по време на разпита, както и автентичните му преживявания по отношение на случилото се и емоционалният оттенък, който ги съпътства. Това са фактори, които помагат да се предвиди дали детето е готово да говори и дали това е в негов интерес. Провеждат се срещи с представители на съдебен или досъдебен орган, за да се изясни развитието на производството, представянето на детето до настоящия момент, както и да се договорят целите на предстоящото изслушване.

В хода на подготовката договарям среща с водещия на случая, с разследващия полицай или със съдия, с цел изясняване на заявката и обсъждане на наличната предварителна информация. Обсъжда се и присъствието на родителите, адвокатите или насилника зад венецианското стъкло. Провеждам проучване с цел набиране на максимална информация по случая и за детето, за да добия повече информация и да направя стратегия на подготовката си. Смятам, че е важно да получим повече информация за детето, тъй като това помага да не навлезем в неприятни за него теми, което може да го разстрои и да доведе до затварянето му.

В зависимост от случая специалистът може да получи подкрепа и от останалите експерти от екипа. В някои от случаите съм получавала чрез съдии определени въпроси от адвокатите на някоя от страните, което също може да се обсъди в екип относно възможността за преформулиране. Имала съм случаи, когато на работните срещи съдиите казват какви въпроси искат да бъдат зададени.

Специалистът се подготвя съгласно изискванията на стандартите за специално третиране на детето – жертва или свидетел. Осъществявам контакт с детето с цел изграждане на доверителни отношения. За мен първите срещи са изключително важни, за да достигна до детето. Според състоянието му преценявам колко да бъдат срещите както за опознаване, така и за подготовката му. На достъпен език обяснявам на детето коя съм аз и каква е моята работа. Запознавам го със синята стая, показвам му мои снимки с деца. При срещите за опознаване подготвям материали за оцветяване или му давам възможност да рисува. Понякога рисувам с детето. Това намалява дистанцията и ми помага при следващата стъпка, а именно проследяване на неговите възможности и способности, според възрастта. Подготвям си „голото човече“, чрез което то да назове частите на тялото, при случаите на сексуално насилие. Считаю, че е важно специалистът да няма притеснения по отношение на изказа на детето относно назоваване на полови органи.

Започвам да набирам и информация за изготвяне на предварителна оценка съгласно принципите на интегрирания подход относно изясняване на емоционалното му състояние и готовността да бъде изслушано. Провеждам интервюта и с близките за допълнителна информация.

В случаите, когато съм получила заявка за подготовка и изслушване на дете, непосредствено преди самото изпълнение на заявката, се договарям със съдията за необходимото ми време за опознаване и сближаване с детето, с цел спадане на напрежението. Когато преценя, че детето е готово да бъде изслушано, давам моето становище в заключителната оценка към органа по закрила и органа, който е поискал изслушването или разпита на детето.

ГЛАВА 4.

МАТЕРИАЛИ В ПОМОЩ НА ЕКСПЕРТИТЕ ЗА РАЗПИТ НА ДЕЦА, УЧАСТНИЦИ В ПРАВНИ ПРОЦЕДУРИ

---

1. Характеристики на развитието на деца според възрастта

Преди и по време на разпит на дете е необходимо експертът да е подготвен относно методологията на разпита. Методологията включва следните стъпки:

- Пълна психологична оценка на нивото на развитие на детето (интелектуално, афективно, социално, психично и психо-социално)
- Избор на тестове, рисунки, кукли (от различен пол, особено при малки деца) – използване, граници и интерпретация на резултатите

Преди началото на разпита експертът прочита всички документи включени в съдебното и/или досъдебното производство. Прочитът на цялото досие има две цели: да се отбегне преповтарянето на травмиращата сцена, ако тя вече детайлно е описана в предишни разпити и най-вече, ако са приложени медицински становища, доказващи и описващи ясно произхода на престъпление; да се разбере какво е преминало/преживяло детето преди, по време и след конкретната сцена, предмет на съдебно разследване; да се поставят първи хипотези.

2. Подход, съобразен с особеностите на детето, възрастта и гледната точка.

Превод: Ирина Заркова, статия от “Child as a witness”

Децата често се оказват в трудната роля на свидетел в съдебните процедури. Детето може да е „ПРОСТО/ САМО“ свидетел на престъпление. Най-често е както свидетел на престъпление, така и жертва. И в двата случая, преживяването „да бъдеш свидетел“ е много труден и тежък процес. Без съмнение, когато детето е виктимизирано, ситуацията (интервюто/разпита) става травматична за него. За съжаление, все по-често свидетелските показания на дете, станало жертва на психическо, физическо или сексуално насилие, е единственият начин да се спре страданието на детето и да се накаже престъпника. Професионалистът, който интервюира дете, жертва или свидетел на престъпление, се изправя пред две основни задачи:

- да събере цялостна и истинна информация за престъплението.
- да защити (да предпази) детската психика, която е сериозно наранена от преживяното насилие

Успешното изпълнение на тези задачи изисква задълбочено разбиране на възрастовите характеристики на психологическото и социалното функциониране на детето. Важно е да се разбират и промените, които настъпват в процеса на развитие на детето.

Във връзка със събирането на информация, отнасяща се до престъпление, независимо дали детето е жертва или свидетел, професионалистът, провеждащ разпит, трябва да има задълбочени познания за детското развитие в няколко различни направления: когнитивно развитие, емоционално развитие, развитие на мотивационната система и социално развитие (социализация). Нужни са, за да се извлече достоверна информация, отнасяща се до детските преживявания. В същото време, специалистът, провеждащ разпит, трябва да не забравя, че връщането към травматични и често не разбирани (не преработени от детето) събития, само

по себе си носи силна травма на детето. Ролята на професионалистът е да води интервюто по такъв начин, че да предотврати повторното преживяване на травмата и да минимизира стрес – ефекта от интервюто.

Водещият интервюто трябва да избягва ролята на следовател – човек, който само задава въпроси – защото цел на интервюирането, освен набавянето на необходимата информация, е да се предпази детската психика. Това изисква интервюиращият да има задълбочени познания за това как да води интервюто според специфичните особености на детското развитие. Докато създава връзката (доверителен контакт) с дете, жертва или свидетел на престъпление, интервюиращият трябва да разсее страховете му без значение на каква възраст е. Преди всичко професионалистът трябва да осъзнава, че детето изпитва вина, свързана с престъплението. Това чувство често е вменено на жертвата от извършителя на престъплението. Детето изпитва страх относно това, че може би ще бъде изведено от дома му и ще му бъде наложено наказание лишаване от свобода. Колкото по-малко е детето, толкова по – силни са страховете му, свързани с споделяне на преживяното. В процеса на установяване на контакт с детето, професионалистът трябва го освободи от тежестта на обещанието да се пази тайна, което му е внушено от насилника.

Промени на развитието

Описвайки промените, които настъпват в процеса на развитието, Brzezinska (2000/str.13) ги класифицира в четири основни нива:

- 1) Промени в поведението, манифестирани с нарастващ брой на социалните роли, увеличаване на разнообразието им и нивото на взаимовръзка.
- 2) Промени в личностната структура.
- 3) Промени в когнитивната и мотивационната структури, проявени чрез възприятията, механизма за оценка и преработването на информация, идваща от заобикалящата среда и от самия индивид.
- 4) Промени във взаимоотношенията на личността със заобикалящата я среда, включително социален статус, също както и очакванията, който произлизат от личността и са насочени към самата нея, както и към другите.

Промените и на четирите нива се проявяват в поведението на личността и без дълбоко познание на психологическите процеси, които го съпътстват, не е възможно то да бъде интерпретирано.

Характеристики на детското функциониране в различни възрастови групи

В представянето на характеристиките, ще стъпим върху концепцията за „възрастово развитие“, определено чрез годините на детето и промените, които се случват на посочените погоре четири нива. Важно е развитието да се възприема като последователност от промени в психологическата структура, зависещо и от индивидуалното поведение. От тази перспектива негативният опит на детето жертва има силен ефект върху психологическото му функциониране, което се означава от промени в неговите взаимоотношения с другите, особено с хората, полагащи грижи за тях.

Когато става дума за дете, свидетел, трябва да се прескочи първият етап на развитие, т.е. най-ранното детство (от раждането до 12-ия месец). Ясно е, че дори бебетата могат да бъдат жертви на престъпления, но те не могат да влязат в роля на свидетел (да дават показания). Не бива да се забравя, че детското развитие е силно индивидуализиран процес, това е важно да се мисли във всеки един от етапите на развитие.

- *Ранно детство (2-3 години)*

В този етап детето започва да развива самостоятелността си в основните рамки на самообслужването (т.е. хранене, обличане и лична хигиена). Ролята на родителя е да стимулира неговото развитие. Детето развива чувството за отделеност от другите. Развитието на речта в този етап улеснява социалната комуникация. Важно е да се знае, че в този период детето свърх генерализира значението на думите. Например, дете което има котка, може да нарича всички четириноги „котка“. На този етап речта притежава две основни функции: експресивна и импресивна.

В тази възрастова рамка източник на детските емоции е връзката им с родителите. Децата се учат как да изразяват своите чувства и да разпознават емоциите на другите. Основен механизъм, съществен за социалното и емоционалното им развитие е привързаността – силна и трайна връзка с тяхната майка или с човек, който полага грижи за тях.

Докато се оценява (интервюира/ работи с) дете в тази възрастова категория, е важно да бъдем сигурни, че то разбира всички думи и въпроси, които се използват. Оценката трябва да се извърши чрез игри. Трябва да се има предвид, че детето се чувства сигурно и спокойно само ако в близост е неговият родител или човекът, който се грижи за него. Всяка интеракция с непознат може не само да го уплаши, но да го направи много по-податливо на чуждата воля. С деца под четири години е трудно да се осъществи работа по набавяне на информация, свързана с престъпление, особено ако се разчита на интервюто като метод.

- *Предучилищна възраст (4-6 години)*

Психологическите промени и промените в поведението, които характеризират тази възраст, са динамични и обширни. Ще ги представим накратко, във връзка с изясняването на правилата на водене на интервю.

Този етап се характеризира с интензивно моторно и когнитивно развитие. Децата развиват умения, които им позволяват да се движат свободно и да постигат определени цели, например докато играят. В същото време способността на детето да се концентрира върху едно действие е крайно ограничена, детето се изморява лесно и се нуждае от честа смяна на видовете дейности.

Това е и период на засилено когнитивно развитие. Децата започват да разграничават реалността от собствената си представа за реалността. Започват да забелязват, че хората имат различни мнения по един и същ въпрос и именно това мнение може да е грешно или правилно.

Развива се и ориентацията във времето. Децата се учат да поставят последователно събитие във времето, но това в никакъв случай не означава, че те могат да го правят прецизно. Заедно с тази способност децата изграждат и способност за ориентация в пространството. Децата свързват хора с дейност на определени места, които са им познати. Те могат да решават задачи, които се отнасят до определяне на прости връзки между фактите.

Развитието на умствените способности включва подреждане (от голямо към малко и обратното) и класифициране (групиране на обекти, например по сходни признаци или според определен критерий). Децата започват да разбират логиката на разговора. Учат се да разпознават причините за своите емоции, въпреки, че предимно търсят причината извън себе си. Също така могат да говорят за емоциите, които изпитват.

Като резултат от своя социален опит децата се учат да контролират изразяването на емоции като гняв или страх. Внимателно реагират към чувствата на другите, което ги прави лесни за манипулация, която стъпва на тяхната емпатия. Променят се взаимоотношенията с другите деца. На края на този етап децата са изградили способност да си сътрудничат по определени задачи.

И така, какви са основните направления за едно успешно интервю на дете свидетел или жертва на престъпление?

- Речникът трябва да е разбираем за дете. Изграден от къси изречения, лишен от отрицания.
- Интервюиращият трябва да задава специфични въпроси, отнасящи се до обстоятелствата, човека (извършителя) и частите на тялото (в случаите на сексуално насилие)
- Използването на затворени въпроси поставя детето в позиция да се чуди какво би искал да чуе интервюиращият. Стреми се да дава отговорите, които се очаква да дава. Когато се използват този вид въпроси, професионалистът трябва да е сигурен, че не оказва никакъв натиск, включително чрез характеристиките на гласа си или чрез невербалните послания.
- Интервюиращият не трябва да задава въпроси, в които се пита колко пъти се е случвало престъплението. Децата, дори да могат да броят, нямат необходимите умения за определяне на честотата на събитията. Те могат единствено да различат много от малко.
- На този етап от развитието си детето не може да определи релацията между дати, часове напр. „преди“, „след“, „вчера“, „днес“, „утре“. Затова, ако трябва да се позиционира дадено събитие във времето, то трябва да се използват за ориентири ежедневните дейности и навици на детето (това изисква познаване на всекидневните навици на детето.)
- Когато интервюиращият задава един и същ въпрос повторно или няколко пъти, това се възприема от детето като сигнал, че в първия отговор е допуснал грешка, поради това ще се стреми да изменя отговора, така че да се хареса на професионалистите.
- Детето в тази възраст изпитва притеснение, че няма да успее да отговори на очакванията на възрастните. Затова, когато не може да си спомни дадено събитие, не е склонно да отговори с „Не знам“. В този контекст е добре да интервюиращият да обясни на детето, че е нормално да не знае.
- Проблем може да се окаже и ефектът от многобройните интервюта, които могат да внушат информация на детето.

- *Училищна възраст 7-12 години*

Когнитивната система на детето се развива бързо. Става селективна, систематизирана и оценяваща. Детето в тази възрастова група трябва да усъвършенстват социалните умения. Вече може да си спомни събития, давайки им определена стойност. Детето може да оценява поведение в морален аспект.

В развитието на детето на този етап централно място имат взаимоотношенията с връстниците. Особено негативно влияние носи за детското развитие, когато детето е отхвърлено. Взаимоотношенията с приятелите, тези с възрастните и успехите или неуспехите в училище са основни за формирането на самооценката на детето. Личностната структура на детето оказва значително влияние върху неговите показания. Не трябва да се забравя, че травмата от престъплението силно променя начина, по който детето възприема ролята си в престъплението.

Подготвяйки се за интервю, трябва да знаем, че тази възраст е изпълнена с количествени и качествени промени. Ясно е, че има големи различия между 7-годишните и 12-годишните. Следователно представянето на този етап на развитие е базирано на основните промени, които може да помогнат при идентифицирането на насоките при интервюиране на дете жертва или свидетел на престъпление.

- Интервюиращият трябва да използва обобщени, отворени въпроси, които позволяват на детето да отговори свободно.
- Децата в този етап на развитие, могат да разбират подробни, сложни и абстрактни твърдения и въпроси, но интервюиращият трябва да отбягва въвеждането на правни термини, които са непонятни и могат да създадат чувство на страх или чувство на вина.
- По време на интервюто е добре да се определи мотивацията на детето, жертва или свидетел на престъпление. Определянето на мотивацията на детето дава възможност на интервюиращият да определи точно нагласата му относно престъплението или правонарушителя, което е с изключителна важност в терапевтичния процес.

- *Юношество (13-18 години)*

Това определено е възраст, която предоставя предизвикателства пред развитието на детето. Естествените биологични процеси (физиологично и сексуално развитие) предизвикват бързи емоционални промени. Развитието на когнитивната сфера предшества емоционалното и социалното узряване. Развитието на личността се основава на желанието за независимост от възрастните. Особено важно място заемат връстниците и приятелите на децата в тази възрастова група.

Когато се интервюира дете в тази възраст, специално внимание трябва да се обърне на:

- Емоционалните фактори, които могат да възпрепятстват осъществяването на доверителен контакт с интервюиращия: страх от конфронтация с извършителя на престъпление или страх от отмъщение, срам от публичността, чувство на вина, и страх от социално заклеймяване

- Мотивиране на детето: опит да се изчисли психологическата тежест, която се появява при участие в правни процедури. Какви биха могли да бъдат причините детето да изкаже не точни и не верни твърдения. Отговорът може да се търси в групов натиск от приятелския кръг, отмъщение и др.

Обобщение:

Експертите, които оценяват децата, жертви или свидетели на престъпление трябва да имат пълни и задълбочени знания за процесите на развитие, които са характерни за възрастта на детето.

Факторите, които имат влияние върху точността на информацията, която децата дават включват:

- Възрастта на детето
- Нивото на когнитивно, емоционално и социално развитие
- Нивото на вербално развитие (знанията и уменията за използване на вербалната комуникация)
- Спомените за престъплението
- Информацията за престъплението, която детето получава от другите (потенциален натиск от семейството)
- Начинът, по който работи специалистът
- Стилът на интервюиране, който използва
- Личностните характеристики на интервюиращия

ГЛАВА 5.
МЕЖДУНАРОДЕН ОПИТ
И ДОБРИ ПРАКТИКИ ПРИ РАЗПИТ
НА ДЕЦА В ИТАЛИЯ И ФРАНЦИЯ

---

1. Опитът на Италия при разпити на деца

Изготвил: Гая Савчева

През 2011 г. в Италия са регистрирани 4946 случая на малтретиране и насилие над деца. Данните са притеснителни, особено ако се вземат предвид „скритите цифри“, несигнализираните случаи на насилие.

Едва през последните години наказателното право и криминологията разпознаха важността на жертвата в проучванията на престъпността и наказателното производство.

Кой е жертва на престъпление

Жертвата е лицето, пряко засегнато от извършването на престъпление, страда от последиците от физическа, психологическа или финансова гледна точка. Обикновено съвпада с пострадалия от престъпление, този, който претърпява материална или морална щета от престъплението. Двата субекта понякога се различават, например в случая на убийство: в този случай, жертвата на престъплението е починалият, а пострадалите са неговите близки роднини.

Жертвата на престъплението лично упражнява правата и правомощията, признати в рамките на производството и наказателния процес. Чл. 90 от НПК предвижда изключения от този принцип в случая на непълнолетни лица, поставените под запрещение (*interdetti per infermità di mente*) и недееспособните (*inabilitati*): от тяхно име действат родители, настойници или попечители. Ако пострадалият е починал в резултат на престъплението, неговите правомощия могат да бъдат упражнявани от близките роднини, които, в тази ситуация, могат действат в личното си качество на пострадали.

Какво да направим, когато считаме, че сме жертва на престъпление?

На първо място трябва да се обърнем към компетентните органи (Полиция, Карабинери, Финансова полиция, Прокуратура) и да подадем жалба за деянието. За някои категории престъпления (например обида, клевета, заплаха, нараняване, повреда, измама, присвояване) не е достатъчно повдигането на обвинение, за да започне производството: необходимо е пострадалият човек (или този, който го представлява) специално да изрази желанието си да бъде определен и наказан виновният. В такива случаи обвинението трябва да бъде под формата на частна тѣжба.

Когато престъплението е в компетенцията на **мировите съдии**¹ и се преследва по тѣжба, пострадалият човек може непосредствено да обжалва пред съда. За тази цел е необходимо да използва правна помощ.

Кои лица имат право да внесат тѣжба?

- Пострадалото лице, лично, или посредством упълномощено лице (например адвокат)

¹ Мирови съдии – почетни (непрофесионални) съдии. Те разглеждат граждански и наказателни въпроси с ниска важност

- Родителят или попечителят, когато жертвата не е навършила 14 години или е под запрещение.

Ако лицето, ненавършило 14 години или под запрещение, няма представител или в случай, че представителят е в конфликт на интереси с представлявания, правото на тъжба се изпълнява от процесуален настойник, назначен от съда, по искане на прокуратурата или институциите/ службите от системата за грижа, образователната система, др.

Започвайки от основополагащия принцип (залегал в международната Конвенция на ООН за правата на детето от 1989) за най-добрия интерес на детето във взимането на решения, които го засягат, в основна цел се превръща развитието на мрежа от взаимодействия, характеризирани се със специфични мултипрофесионални умения, насочени към защита на правото на детето на закрила в различните фази от производството и които предлагат на различните участници ясен и споделен контекст, в който да могат да работят.

Това е необходимо, тъй като по време на съдебните процедури различни системи задължително се налага да взаимодействат, системи, които имат различни цели, понякога намиращи се в конфликт помежду си, сред които:

- **Системата за наказателно правораздаване**, която има за цел преследването на престъпления и определянето на наказанията, във връзка с решението за виновност;
- **Системата за гражданско правосъдие за непълнолетни**, която има задачата да оценява фактите, отнасящи се до нанесените вреди на децата и да взема решения относно родителските права;
- **Системата на социо-здравните услуги**, която има функцията по прилагане на всички мерки за закрила на детето, осигуряване на необходимата подкрепа, за да помогне на възрастните да поемат отговорност.

Закрилата на детето свидетел

Протоколът от Ню Йорк към Конвенцията за правата на детето, 6 септември 2000 г., (L. 11 март 2002 п. 46) се основава на следните принципи за закрила (чл. 8):

- Съвместно съществуване, във всеки етап от наказателната процедура, на необходимите мерки за закрила на правата и интересите на децата жертви с мерките, насочени към разследване на престъпленията;
- Разпознаване на специфичните потребности на децата, жертви на престъпление, и даване на приоритет на техния интерес;
- Правото на обвиняемия на справедлив и безпристрастен процес;
- Предприемане на мерки за подходящо обучение на специалистите.

Етапи на наказателния процес в Италия:

- 1) Регистриране на сигнал за престъпление

- 2) Предварително разследване – установяване на основания за съдебно преследване – възможност за **incidente probatorio**²
- 3.1) Приключване на случая, недопустимост на жалбата, неоснователно обвинение, не-известен извършител, деянието не е престъпление ...)
- 3.2) Повдигане на обвинение
- 4.1) Процес без предварително изслушване (за случаите предвидени в НПК)
- 4.2) Предварително изслушване
- 5) Съдебен процес
- 6) Съдебно решение

Законодателят е осигурил гаранции в случаите на изслушване на детето по време на фазата на *incidente probatorio* и на съдебния процес, но нищо не е предвидено по отношение на начините на провеждане на разговорите и интервютата по време на събиране на свидетелските показания от Съдебната полиция или по време на предварителното разследване на Прокуратурата, когато се разследва предполагаема злоупотреба или насилие над деца. Тези изслушвания могат да бъдат травматични, защото често се извършват от хора лишени от достатъчно умения и чувствителност за провеждане на разпит на дете, и защото, особено при в случаите на сексуално посегателство, въпросите винаги са свързани с особено тревожни конкретни обстоятелства и детайли, необходими за определяне на криминалния характер на деянието.

От няколко години в Италия се разпространява култура за провеждане на защитено изслушване на деца или младежи, предполагаеми жертви на сексуално насилие и/или малтретиране. Накратко, вместо изслушването да се извърши от полицай или карабинер в полицейския участък или в Прокуратурата, детето или младежа се изслушват в подходяща структура, от експерт, който има роля, подпомагаща Съдебната полиция.

Препоръчва се изслушването да се извършва възможно най-бързо, веднага след регистрирането на сигнала.

Сред различните опити за подобряване на условията, в които детето дава показания, особено важна е една от методологиите на изслушване, **защитеното изслушване**, което позволява да се осъществи закрилата на детето и му позволява да понесе преживяването в съда по възможно най-спокоен и свободен от страхове начин. Тази практика първоначално е въведена в САЩ, след което във Великобритания и Австралия и, по силата на Закон от 5 февруари 1996, п. 66 („Правила срещу сексуалното насилие“), също и в Италия.

В италианската уредба защитеното изслушване се предвижда в случаите, в които детето е жертва или свидетел на сексуална злоупотреба: състои се – по силата на пар. 5-bis, чл. 398 от НПК, в предвиждането на фазата на предварителното разследване, чрез механизма **incidente probatorio**, за образуването на доказателства от показанията.

По този начин, изслушването на детето позволява да се избегне контактът с извършителя на престъплението и да се намали въздействието, допълнително травмиращо, от контакта

² *incidente probatorio* – процесуален механизъм, чрез който предварително, във фазата на предварителното разследване, се събират доказателства, които могат да се използват в съдебното производство. Използването му е обосновано от необходимостта да се гарантират тези източници на доказателство, които не биха могли да бъдат получени по време на процеса или биха били „замърсени“ (например – на мястото на престъплението има следи, които дъждът може да заличи). Случаите, в които може да се използва този механизъм, са предвидени в чл. 392 от НПК.

със съдебната система, да се защити, в същото време, конституционното право на обвиняемия за събиране на доказателството в спора между страните. По този начин, също така, детето не е принудено да повтаря своите показания множество пъти, включително дълго време след извършването на деянието.

Цената на тази процедура е „пожертването на словесния разказ“: доказателството се събира пред различен съдия от този, който ще се произнесе по делото (Recchione, 2011)

Защитено изслушване

Съществуват специални пространства, като алтернатива на съдебните зали, в които децата жертви или свидетели на престъпление дават показания, с цел намаляване на травматичния ефект от свидетелството.

Защитеното изслушване на децата е „заседание, на което се събират доказателства, в което детето се изслушва по защитен начин, а именно като се вземат всички необходими предпазни мерки, за да се избегне причиняването на смущение от страна на обвиняемия“.

Обикновено се провежда в стая с венецианско огледало, домофон и микрофон, така че да се даде възможност на съдията, намиращ се зад огледалото, да задава въпроси на детето, чрез посредничеството на експерт по психология на развитието. Присъствието на експерта позволява взаимодействието с детето да се осъществи по начин, по който се избягват последващи травми, причинени от неподходящо проведени разпити, невзимащи предвид развитието на детето.

Какво да се прави:

- Предварителна оценка на когнитивното ниво и езиковата зрялост на детето
- Формулиране на въпросите според езиковата зрялост на детето
- Неизползване на насочващи въпроси
- Детето да разкаже историята от края до началото, от средата до края и т.н.
- Използване на конкретни въпроси за определяне на времевия и пространствен контекст (кога, къде, т.н.)

Какво да не се прави:

- Формулиране на насочващи въпроси
- Да не се прекъсва спонтанен разказ на събитията
- Да не се задават твърде сложни въпроси за езиковата зрялост на детето.

Основните гаранции за закрилата на детето, предвидени от закона, са представени от възможността изслушването на детето да се проведе на място, различно от съда, от цялостното записване на свидетелските показания и, най-вече, от евентуалното участие на детски психолог (чл. 498, ал. 4 НПК).

Присъствието на детски психолог по време на защитеното изслушване, по решение на съдията, има за цел гарантиране на детето закрила и прием, като вниманието се слага върху тези обстоятелства, които могат да повлияят негативно върху преживяването на детето. Това не винаги се случва в практиката и често разпитът се извършва от магистрат.

Според предвиденото в първа точка от Хартата от Ното, 9 юли 1996, актуализирана на 7 юли 2002 (Насоки за изслушване на дете жертва на сексуално насилие), е необходимо „техническите консултации и експертните по отношение на сексуалното насилие да се изпълняват от специално обучени професионалисти“, а т.б. предвижда, че „в разговора с детето трябва:

- да се гарантира, че срещата се осъществява в часове, начини и места, които, доколкото е възможно, да гарантират спокойствието на детето;
- детето да е информирано за своите права и за ролята си в протичащата процедура;
- да се позволи на детето да изразява мнения, искания и притеснения;
- да се избягват въпроси и поведения, които могат да компрометират спонтанността, искреността и истинността на отговорите“. Също така, от основно значение е предвиденото в т. 4: ”във всеки случай трябва да се прави видео запис, или поне аудио запис, на процеса на даване на показания“.

Насоките, предложени от Хартата от Ното през 2002, са в последствие потвърдени и разширени в **Протокола от Венеция от 2007**, разработен от експерти в сферата на насилието и малтретирането над деца, сред които адвокати, психолози, психиатри, детски невропсихиатри, криминолози и ръководители на услуги. Протоколът от Венеция очертава и уточнява, в светлината на съвременните научни познания, насоките, към които експертите би трябвало да се придържат, когато се сблъскват със случаи на сексуално насилие над деца.

Методи за изслушване

- Когнитивно интервю (Geiselman e coll)
- Step Wise интервю (Yuille 1987)
- Структурирано интервю

Правила за формулиране на въпроси

- Предразполагане на първи свободен разказ и след това – ръководено разказване
- Уважаване на необходимото време за отговор на детето
- Задаване на въпросите, вземайки предвид и невербалните канали за изразяване
- Избягване да се задават същите въпроси
- Избягване на насочващи въпроси
- Използване на въпроси за какво, кой, къде, кога, как ...

Когнитивно интервю

- I фаза: създаване на връзка със свидетеля (riferire ogni cosa)
- II фаза: свободен разказ (пресъздаване на контекста)
- III фаза: задаване на въпроси
- IV фаза: втори разказ по различен начин (смяна на перспективата; припомняне в различен ред)

„Step wise” интервю

- Създаване на връзка
- Питане за спомен за две конкретни събития
- Казване на истината
- Въвеждане на темата на разговора
- Свободен разказ
- Общи въпроси
- Конкретни въпроси
- Приключване на разговора

Структурирано интервю

- Създаване на връзка
- Свободен разказ
- Задаване на въпроси
- Втори свободен разказ
- Приятелско разделяне и изказване на благодарност на детето

Закон за ратифициране на Конвенцията от Лансароте и закрила на децата жертви на престъпление по време на предварителното разследване: кратки бележки в контекста на новата Директива 2012/29/EU

С одобрението на Закона от 1 октомври 2012, п. 172, италианската държава ратифицира „Конвенцията на Съвета на Европа за защита на децата от сексуална експлоатация и сексуално насилие, направена в Лансароте на 25 октомври 2007, както и разпоредби за привеждане във вътрешното законодателство”, която има за цел да направи по-ефективно преследването на извършителите на престъпления и защитата на жертвите.

Регулаторната намеса, резултат от национален ангажимент, поет на европейско ниво, въвежда промени в италианското законодателство, не само в материалното наказателно право (чл. 4), но също и в процесуалния характер (чл. 5), които имат въздействие върху различни сфери, сред които предохранителните мерки, свидетелските показания, задължителното задържане и събирането на доказателства.

Чл. 35 от закон 172/2012

В този закон се съдържат значителни иновации по отношение на защитата на детето, което следва да бъде третирано като личност, информирана за фактите около процедурите, имащи за обект тежки престъпления, както и в полза на жертвите на престъпление, тъй като италианската процесуално-наказателна система се характеризира с третиране на показанията на пострадалото лице по същия начин, по който се третират показанията на потенциален свидетел, който е запознат с фактите. Връзката между така направените промени е представена от **гаранцията за защитено изслушване на детето в пред съдебната фаза, когато то споделя пред фигури, различни от съдията, за извършването на престъпления, свързани със сексуално насилие и експлоатация.** По този начин се запълва нормативната

дупка между предварителното разследване и фазата на процеса, в която вече има разпоредби за закрила на детето.

Закон 172/2012 следва вече започнатия от италианската държава процес по одобряване на Рамковото решение 2001/220/GAI, което е отправна точка в сферата на закрила на детето, посредством един артикулиран комплекс от права и гаранции. Въпреки че в миналото, в рамките на Съвета на Европа, не липсват различни нормативни интервенции за защита на жертвите, Рамковото решение има заслуга за осигуряване за цялостно определяне на статута на жертва посредством система от диференцирани гаранции в зависимост от степента на уязвимост.

В ал. в) от чл. 5 е уредено задължението на полицията да си служи с подкрепата на експерт психолог или детски психиатър, посочен от прокуратурата, когато се подготвя свидетелски показания на лица под 18-годишна възраст при престъпления срещу личността и личната свобода.

От друга страна, чл. 362 от НПК предвижда, че в рамките на производството за престъпленията, посочени в ал. 2 ter, чл. 351 НПК, **прокуратурата използва съдействието на психолози или детски психиатри**, когато трябва да събере информация от непълнолетни (чл. 5, д).

Аналогично, гаранцията от присъствието на експерт се признава на детето, когато трябва да даде показания в хода на производството на наказателното дело за престъпления по ал. 2 ter от чл. 351 НПК. По този начин е нормативно уредено използването на консултанти от страна на адвоката при изслушването на детето (чл. 5, f), поне за престъпленията, за които се предвижда информиране на съда за непълнолетни по силата на чл. 609 от НК.

2. Опитът на Франция при разпити на деца, жертви и свидетели на престъпления

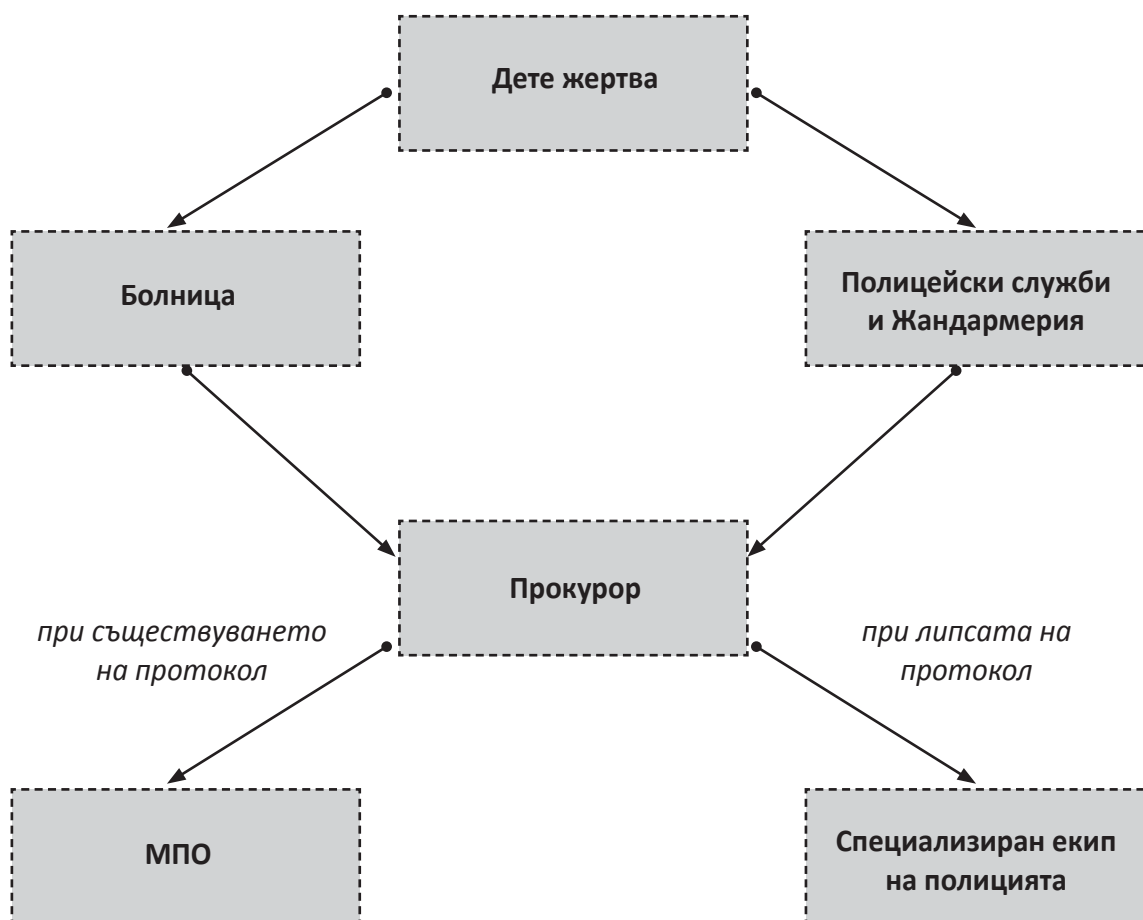
Примерът на Медико-правните отделения (МПО)

Основни елементи

Медико-правните отделения (МПО) се включват конкретно и изключително по заявка на правосъдието. Разположени се в рамките на болниците, те предоставят специализиран прием за деца-жертви, съчетавайки възможността за провеждане на наказателно разследване с осигуряването на медицинска, психологическа и социална подкрепа от страна на мултидисциплинарни екипи.

МПО са пример за силно сътрудничество между здравната и съдебната администрация. Това сътрудничество е регламентирано в рамките на протоколи.

Графика: Пътят на детето

Разпространението във Франция

Пилотирането на тези отделения е финансово обезпечено най-вече от френската организация La Voix de l'enfant, а съдебно-медицинските експертизи и прегледи, както и цялостното им следващо функциониране са финансирани съответно от съдебни разноски и от болниците.

Сътрудничеството между правосъдието и здравеопазването

Циркулярното писмо от 2 май 2005 г., относно правното третиране на сексуалните посетателства, обвързва пряко прокурорите със създаването на МПО. Това означава, че протоколите между болниците и другите значими страни се подписват по инициатива на прокурор.

„Създаването на специфични структури, които позволяват на едно и също място да бъдат взети мерки по отношение на медицинските потребности на детето жертва, и в същото време позволяват записването на неговите показания, трябва да бъде оценено“

„Прокурорите трябва да са инициаторите на тези инициативи (...) протоколите следва да създават рамка, която да улесни записването (звук и картина) на детето с цел улесняване оценката на нуждата от предоставяне на терапевтична подкрепа“

Протоколите

Протоколите определят условията за предоставяне на медицинска и правна помощ.

Предоставят рамка за провеждане на разпитите и изясняват ролите на всеки от участниците:

- правосъдие
- медико-правните отделения
- полицейски служби и жандармерия
- адвокатската колегия
- генерален съвет на департамента, представители на училищата, социални услуги
- педиатрия
- детска психиатрия
- асоциации за подкрепа на жертвите

Работа на МПО

Екипите на МПО са съставени от лекари (детски психиатри, педиатри...) и професионалисти от здравната сфера (психолози, медицински сестри...), които имат дежурни представители 24 часа и 7 дни в седмицата.

Предвидените процедури се различават по това дали детето идва само, доброволно, или придружено от някого, както и има значение дали случаят е предварително сигнализиран на полицията или жандармерията.

Специалистите оценяват необходимостта от психологическо консултиране. Предвидена е възможността за това да бъде информиран детски съдия, който да вземе решение за прилагане, при необходимост, на мерки за закрила.

Стая за разпит

Разпитът може да се проведе от полицаи или жандармерията, в присъствието на детски психиатър или педиатър, който полага грижи за детето след пристигането му в СМО.

Разпитът може да се проведе и от полиция/жандармерия, заедно с психолог или медицинска сестра. Професионалистите, които трябва да присъстват по време на разпита, са изброени в протокола.

Стая за записване

В стаята за запис присъстват специалистът, отговорен за осъществяването на записа, и съдебният лекар, който ще извърши медицинският преглед. Записът може да се предостави на адвокатите на страните в съдебната палата, в специално предвидена за целта зала.

Това ръководство се издава в рамките на проект „Пакет от интегративни услуги за гарантиране на правата на деца, участници в правни процедури“, номер на договор CSP 029-138/24.07.2013.

BULGARIAN-SWISS COOPERATION PROGRAMME
БЪЛГАРО-ШВЕЙЦАРСКА ПРОГРАМА ЗА СЪТРУДНИЧЕСТВО

Проектът се реализира с финансовата подкрепа на Българо-Швейцарска програма за сътрудничество чрез Фонд за реформи, свързани с участието на гражданското общество.

ISBN 978-954-2956-15-0

9 789542 956150

